

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Raimonda Valančienė

Švietimo kokybės vadybos magistrantūros studentė

**V – VI KLASIŲ MOKYKLINIŲ VADOVĖLIŲ POLIGRAFIJA, KAIP
UGDYMO(SI) PROCESO KOKYBĘ ĮTAKOJANTIS VEIKSNYS**

Magistro darbas

Mokslinė vadovė
doc. dr. Daiva Malinauskienė

Šiauliai, 2011

Darbas originalus.....Raimonda Valančienė
(studento parašas)

TURINYS

SANTRAUKA.....	3
SUMMARY.....	4
SĄVOKŲ ŽODYNĖLIS.....	5
ĮVADAS.....	7
1.TEORINIAI MOKYKLINIŲ VADOVĖLIŲ POLIGRAFIJOS, KAIP UGDYMO PROCESO KOKYBĘ ĮTAKOJANČIO VEIKSNIO, ASPEKTAI.....	14
1.1.Kokybės veiksnių švietimo organizacijoje apibrėžtis.....	14
1.2.Vadovėlio samprata, struktūra, funkcijos ir reikšmingumas ugdymo procesui.....	21
1.3.Vadovėlio rengimo principai ir vertinimo kriterijai.....	26
1.4.Mokyklinių vadovėlių poligrafijos elementai.....	33
2.PSICHOPEDAGOGINIAI V – VI KLASIŲ MOKINIŲ RAIDOS IR MOKYMO(SI) YPATUMAI.....	45
3.V - VI KLASIŲ MOKYKLINIŲ VADOVĖLIŲ POLIGRAFIJOS ĮTAKOS UGDYMO(SI) PROCESO KOKYBEI EMPIRINIO TYRIMO REZULTATAI.....	57
3.1.Mokyklinių vadovėlių poligrafija ir kokybiniai jos aspektai.....	57
3.2. Tyrimo metodika ir imties charakteristikos.....	62
3.3. Mokytojų ir mokinių požiūrio į mokyklinių vadovėlių poligrafiją ir jos įtaką ugdymo proceso kokybei rezultatų analizė.....	65
IŠVADOS.....	103
REKOMENDACIJOS.....	106
LITERATŪRA.....	107
PRIEDAI.....	114

SANTRAUKA

Valančienė R. „V-VI KLASIŲ MOKYKLINIŲ VADOVĖLIŲ POLIGRAFIJA, KAIP UGDYMO(SI) PROCESO KOKYBĘ ĮTAKOJANTIS VEIKSNYS“. Švietimo kokybės vadybos studijų programos magistro baigiamasis darbas. Mokslinė vadovė doc. dr. D. Malinauskienė. Šiaulių universitetas, Edukologijos katedra. Šiauliai, 2011.

Tyrimo problema ir aktualumas. Vadovėlis – svarbi ugdymo turinio dalis, garantuojanti aukštą mokymo(si) kokybę. Tai leidinys, padedantis mokytojui atskleisti mokomųjų dalykų esmę, žadinantis mokinio smalsumą ir kūrybiškumą, mokymosi motyvaciją, pažinimo jausmą. Į ugdytinio protą ir sielą beldžiasi kiekvienas vadovėlio elementas: tekstas, iliustracija, šriftas, balto popieriaus lapas. Šie poligrafiniai mokyklinio vadovėlio elementai - mažai ištirti, bet labai svarbūs mokymo(si) procese, siekiant optimalios ugdymo(si) proceso kokybės.

Tai nauja, Lietuvos edukologijoje ir praktikoje mažai nagrinėta tema, leidusi į mokyklinį vadovėlį pažvelgti per poligrafinių elementų prizmę ir pateikti mokytojų bei mokinių nuomonę spausdintų mokymo(si) priemonių struktūrinių elementų visumos aspektu.

Tyrimo objektas. V – VI klasių mokyklinių vadovėlių poligrafiniai elementai ir jų kokybė.

Hipotezė. Ugdymo(si) procesas vyktų sklandžiau, kokybiškiau, mokinių mokymo(si) ir pažinimo kokybė būtų geresnė, jei į vadovėlių vertinimo kriterijus būtų įtraukti maketo, vaizdinės medžiagos santykio su tekstu, poligrafijos kriterijai, o rengiant ir leidžiant vadovėlius griežtai atsižvelgiama į mokinių raidos ir pažinimo procesų ypatumus.

Tyrimo tikslas. Ištirti V – VI klasių mokyklinių vadovėlių poligrafijos įtaką ugdymo(si) proceso kokybei.

Tyrimo uždaviniai. Išanalizuoti pedagoginę, psichologinę, teisinę, menotyrinę, vadybinę literatūrą, švietimo ir teisinius dokumentus nagrinėjama tema; atskleisti poligrafinius V – VI klasių mokyklinių vadovėlių ypatumus, įvardinti kokybinius aspektus; išnagrinėti psichopedagoginius V – VI klasių mokinių raidos ir mokymosi ypatumus, kaip ugdymo(si) kokybę ir suvokimą lemiančius veiksnius; atlikti V – VI klasių vadovėlių poligrafinių elementų analizę ir rasti ryšį tarp vadovėlių poligrafijos, estetikos ir ugdymo proceso kokybės; apibendrinti teorinio ir empirinio tyrimo rezultatus, suformuluoti išvadas bei pateikti rekomendacijas pedagogams ir vadovėlių rengėjams.

Tyrimo imtis. 100 bendrojo lavinimo mokyklų V-VI klasių mokinių ir 103 pedagogai iš skirtingų Lietuvos miestų bei rajonų.

Tyrimu nustatyta, jog mokyklinių vadovėlių poligrafija įtakoja ugdymo proceso kokybę, lemia mokymo ir mokymosi rezultatus, žadina mokinių motyvaciją, vaizduotę ir kūrybiškumą.

SUMMARY

R. Valančienė „THE POLYGRAPHY OF SCHOOL TEXTBOOKS FOR FORMS V-VI, AS THE FACTOR, INFLUENCING THE QUALITY OF THE EDUCATIONAL PROCESS”. The final work of master degree, of study program of Education quality management. The mentor of study: doc. dr. D. Malinauskienė. Šiauliai University, Department of Education. Šiauliai, 2011.

The problem and research and relevance. A textbook is an important part of learning process, which guarantee high quality of teaching and learning. The edition which helps the teacher highlight the essence of teaching subjects stimulates pupil's curiosity and creativity, the motivation of learning, the sense of cognition. Every element of the textbook: text, illustration, print, white sheet of paper drubs into pupil's mind and soul. Polygraphic elements of the textbook are analysed very little, but they are very important in teaching and learning process if you want to achieve optimal quality of learning process.

This new theme is very little analyzed in the practice of Lithuanian educology, which allowed to look at the textbook through the prism of polygraphic elements and give teachers and pupils the opinion about the entire aspect of structural elements of printed teaching and learning means.

Subject of research. Polygraphic elements and their quality in the textbooks for V – VI forms.

Hypothesis. The learning process will be fluent, qualified, pupil's learning and cognition will be better, if the estimation criterion of textbooks included such aspects as: the layout, the relation of visual aids with the text, the polygraphy criterion. While organizing and publishing textbooks the attention is strictly paid to pupils' development and peculiarity of cognition process.

Objective. To analyze the impact of polygraphy of 5 – 6 forms textbooks to the quality of learning process.

The research objectives. To analyze the pedagogical, psychological, juridical, art, managemental literature; educational and juridical documents of the theme; highlight the polygraphic peculiarity of V – VI forms textbooks; name qualitative aspects; analyze psycho pedagogical peculiarities of V – VI formers development and cognition, which allows us to conceptualize learning quality; to do the analysis of polygraphic elements of V – VI forms textbooks and find the bond between textbooks polygraphy, aesthetics and learning process quality; summarize the results of theoretical and empirical analysis; formulate findings and give recommendations to teachers and textbook organizers.

Survey sample. 100 V – VI forms students of comprehensive schools and 103 teachers from different towns and districts of Lithuania.

The analysis shows that polygraphy of textbooks influences the quality of learning process, determines teaching and learning results, awakes pupil's motivation, imagination and creativity.

SAVOKŲ ŽODYNĖLIS

Anketa – klausimų, kuriuos apjungia tyrėjo siekimas ištirti kokį nors reiškinį ar procesą, visuma. Luobikienė I. (2002, p.83). Sociologinių tyrimų metodika. Kaunas: Technologija.

Apklausa – tai susistemintas informacijos iš respondentų rinkimas. Valackienė A. (2004, p.78). Sociologinis tyrimas. Kaunas: Technologija.

Dizainas – meninis daiktų, gaminių konstravimas ir žmogaus aplinkos projektavimas. Staknienė I., Tuinylaitė R. (2009, p. 74). Vaizdų kalba. Kaunas: Šviesa.

Formatas – išorinis knygos pavidalas, jos aukštis ir plotis. Stonienė V. (1990, p. 81). Knygotyros pagrindai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Hipotezė – spėjamas teigimas apie dviejų ar daugiau kintamųjų tarpusavio priklausomybę. Kardelis K. (2007, p. 93). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Šiauliai: Lucilijus.

Ilustracija – fotografija, piešinys, brėžinys, paaiškinantis ar papildantis tekstą. Stonienė V. (1990, p. 83). Knygotyros pagrindai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Imtis (atrankos aibė) – socialinių objektų generalinės visumos (dar vadinamos populiacija) dalis, atrinkta tirti. Valackienė A. (2004, p.108). Sociologinis tyrimas. Kaunas: Technologija.

Kokybė – turimų charakteristikų visumos atitikties reikalavimams laipsnis. Vanagas P. (2004, p. 17). Visuotinė kokybės vadyba. Kaunas: Technologija.

Maketas – 1) daikto erdvinės kompozicijos išorės modelis, dažniausiai mažesnis už patį daiktą; 2) parengiamasis knygos, laikraščio, žurnalo pavyzdys. Židonytė V. (2002, p. 201). Dizainas. Projektinis dizainas. Kaunas: Šviesa.

Poligrafija – 1) pramonės šaka, gaminanti spaudos produkciją; 2) technikos šaka, apimanti spaudos produkcijos gamybos būdus. Stonienė V. (1990, p. 89). Knygotyros pagrindai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Suvokimas – kokių nors pojūčių (t. y. to, ką matome, girdime, liečiame, užuodžiame) visumos priėmimas sąmonėje. Gage N. L., Berliner D. C. (1994, p. 597). Pedagoginė psichologija. Vilnius: Alna Litera.

Šriftas – 1) rašto grafinė forma; 2) spaudmenys, naudojami spaudos formai. Stonienė V. (1990, p. 92). Knygotyros pagrindai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Tekstas – 1) grafinių ženklų visuma, perduodanti dokumentų turinį; 2) rašytinis veikalas, jo dalis ar ištrauka. Stonienė V. (1990, p. 93). Knygotyros pagrindai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Tyrimo imtis – specialiai tyrimui atrinkta generalinės aibės dalis, t. y. tie generalinės aibės vienetai, iš kurių renkami tyrimo duomenys. Rupšienė L. (2007, p. 140). Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Tyrimo metodai – instrumentai, kurių pagalba pažįstama tiesa, atskleidžiami dėsningi objektyviojo pasaulio reiškinių ryšiai. Tidikis R. (2003, p. 190). Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras.

Tyrimo metodologija – apibūdinama kaip teorija, kuria remiantis pasirenkami mokslinio tyrimo komponentai: tyrimo objektas, problema, tikslas ir uždaviniai, tyrimo priemonės ir būdai. Bitinas B. (2006, p.7). Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas. Vilnius: Kronta.

Ugdymas – ilgalaikis asmenybės kūrybos ir savikūrybos vyksmas. Jovaiša L. (2001, p. 8). Edukologijos pradmenys. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

Vadovėlis – knyga, kuri skiriama mokyti ir mokytis, ir kurioje suprantamai, sistemingai dėstomi kurios nors mokslo ar praktinės veiklos srities žinių pagrindai. Stonienė V. (1990, p. 94). Knygotyros pagrindai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

IVADAS

Temos aktualumas. Mokyklinis vadovėlis – svarbi ugdymo turinio dalis, garantuojanti aukštą mokymo(si) kokybę ir ne tik suteikianti žinių, bet ugdanti požiūrį, plėtojanti mokinių vertybių sistemą (Svėrienė, 2006). Vadovėlis – pamatinis ugdymo sistemos komponentas, laiduojantis šiuolaikiškumo ir kokybės veiksnius švietimo sistemos kontekste. Apie spausdintų mokymo(si) priemonių reikšmę ir vietą ugdymo procese minėta daugelio autorių leidiniuose, taip atskleidžiant vadovėlio sąvokos koncepciją, funkcinis aspektus, įrodant reikšmingumo veiksnius švietimo sistemos kontekste. Minėti teiginiai analizuoti L. Jovaišos (2001), V. Jakavičiaus, A. Juškos (1996), V. Rajecko (1999), A. Svėrienės (2006) ir kitų autorių veikaluose. Tačiau nei vienas iš minėtų autorių nepalietė mokyklinių vadovėlių poligrafijos ir nepabrėžė jos reikšmės bei įtakos ugdymo procesui ir jo kokybei.

Knyga – žmonijos, kiekvienos tautos vertybė, atsiradusi kartu su raštu. Kaip mokymo(si) vadovas, ji žinoma jau nuo Antikos laikų, kuriuose slypi Europos mokslo progreso ištakos. Užgimęs kartu su Martyno Mažvydo pirmuoju lietuvišku elementoriumi, pakeitęs išvaizdą, struktūrą ir išdėstymą, vadovėlis pasiekė mūsų dienas. Nepakito tik priminė jo paskirtis – perteikti žinias, padėti mokiniui siekti tam tikro lygio brandą liudijančios kompetencijos, gebėjimų ir įgūdžių.

Vadovėlis – sudėtinė ugdymo(si) proceso dalis, padedanti mokiniams siekti švietimo ir mokslo ministro patvirtintose bendrosiose programose apibrėžtų ugdymo tikslų ir rezultatų. Be tiesioginės paskirties spausdinta mokymo(si) priemonė atlieką keletą esminių funkcijų, padedančių įgyti įvairių mokomųjų žinių, gebėjimų ir įgūdžių: skatina mokinio mokymosi motyvaciją, padeda ugdyti vertybines nuostatas, sudaro galimybę plėtoti mokinių bendruosius ir specifinius dalyko gebėjimus. Be mokomosios ir lavinamosios funkcijų, vadovėlis ugdo jauno žmogaus kultūrą: formuoja estetinį ir meninį skonį, lavina vaizduotę, kūrybiškumą, atskleidžia mokinio santykį su rašytiniu žodžiu, skiepija pagarbą knygai – taigi, atspindi tam tikras etines ir estetines nuostatas.

Kaip teigia V. Stonienė (1990), knyga – dvasinio visuomenės gyvenimo ir materialinės kultūros produktas, kuris neegzistuoja be materialios formos. Kaip materialinės kultūros gaminys, vadovėlis – tai sujungti tam tikros medžiagos lapai su spausdintu tekstu ir vaizdinių elementų įvairove. Nuolat keliami vis didesni reikalavimai ne tik leidinio turiniui, jų atitikčiai bendrosioms ugdymo programoms, išsilavinimo standartams, mokinių amžiaus, suvokimo galimybėms, bet ir meniniam bei techniniam vadovėlio pavidalui. Rašomoji medžiaga (popierius), šriftas, įrišimas, viršelis – taip pat svarbūs komponentai, apibūdinantys vadovėlį (knygą) kaip savitą kultūros reiškinių. Tai leidinio poligrafija, materialusis aspektas, susijęs su

mokymo ir mokymosi rezultatais, proceso kokybe, šiuolaikiškumo koncepcija, ilgaamžiškumo kriterijais ir t. t.

Mokomojo leidinio turinys, poligrafija (poligrafinių elementų visuma) pozityviai orientuoja mokinių mokomojo dalyko atžvilgiu, skatina smalsumą, didina mokymosi motyvaciją, kūrybiškumą. Rasti optimaliausius turinio ir poligrafijos atitikties lygmenis, elementų leidinyje išdėstymo logiką - sudėtingas darbas, atliekamas vadovėlių autorių, rengėjų, maketuotojų, leidėjų. Atsitiktinių, nereikšmingų detalių spausdintų mokymo(si) priemonių leidyboje ir rengime atsirasti negali. Vadovėlis turi būti kokybiškas, šiuolaikiškas, įdomus ir patrauklus, ilgaamžis, patogus naudotis. Sudarant naują mokymo(si) priemonę reikia perversti begale knygų bei kitų šaltinių, įsigilinti į mokymo programas, atrinkti tinkamus kūrinius, paruošti klausimus, užduočių blokus. Viskas privalo atitikti bendrąsias ugdymo programas, Išsilavinimo standartus, mokinių amžių ir suvokimo galimybes. Visa turi būti orientuota į ugdymo proceso rezultatyvumą ir kokybės veiksnių plėtrą ugdymo sistemoje.

Vadovėlio kokybe, suinteresuoti ne tik mokiniai, bet ir mokytojai, siekiantys maksimalių pedagoginio darbo rezultatų, individualių mokymo metodikų efektyvumo. Vertindami mokymo priemones, kokybinius jų aspektus, pedagogai atsižvelgia į turinį, atitiktis bendrosioms ugdymo programoms, mokinių amžiui, suvokimo galimybėms, kad mokymas taptų visavertis ir būtų galima pasiekti iškeltus ugdymo(si) proceso tikslus.

Vadovėlis – ugdymo(si) proceso šerdis, atspindinti mokomojo dalyko esmę ir reikšmingumą. Reikalavimai jo rengimui ir leidybai labai aukšti, reglamentuojami įstatyminės bazės ir privalantys atitikti Lietuvos higienos normoje HN 22:2003 „Mokykliniai vadovėliai“ (2003) išdėstytus reikalavimus. Siekiant kokybės būtina gera vadovėlių kūrimo komanda – pradedant autoriais ir baigiant poligrafais, iliustratoriais, maketavimo, dizaino specialistais. Tačiau didelis leidyklose leidžiamų knygų augimo mastas, autorių ambicijos, nedideli honorarai, poligrafinių medžiagų taupymas spaudos kokybės sąskaita atbaido nuo vadovėlių rengimo išties pajėgius iliustratorius ir knygų dailininkus, kurių darbo rezultatai svarbūs lavinant mokinių mąstymą, kūrybiškumą, mokymosi motyvaciją.

Lietuvoje nėra nustatytų poligrafinių kriterijų, į kuriuos atsižvelgiant vienai ar kitai leidyklai būtų suteikiama išimtinė vadovėlių leidybos teisė. Nors Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija yra pateikusi punktus, kuriuose nurodoma, į ką turėtų būti kreipiamas dėmesys, leidžiant vadovėlių (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2009 m. gegužės 19 d. įsakymas Nr. ĮSAK-1051), pasitaiko poligrafinių neatitiktį naujai išleistose mokymo(si) priemonėse: tekstai ir iliustracijos spausdinamos ant nekokybiško, plono popieriaus, prastai įrišami leidinio lapai ir t. t

Nuolat kartojama, kad vadovėlyje svarbiausias ir prasmingiausias yra tekstas. Tačiau mokinių suvokimas dažniausiai prasideda nuo vizualinių elementų, jų pažinimo. Vaikai vadovėlyje pirmiausia ieško emocinių dalykų – spalvinių vaizdų ir detalių, kurios geriau nei kurios kitos didaktikos gudrybės sukuria interesą, motyvaciją mokytis be prievartos.

Kiekvienas poligrafinis mokyklinio vadovėlio elementas išskirtinis ir svarbus, į mokinio sielą prabylantis tik jam būdinga kalba. Viršelis kviečia paimti į rankas išminties ir mokslo lobį, šriftas skatina atskleisti ir pažinti dar nežinomas tiesas, iliustracijos grafiniais vaizdais atskleidžia perskaityto teksto esmę ir t. t. Vėl pagrindžiama kiekvieno struktūrinio ir poligrafinio vadovėlio elemento prasmė, reikšmingumas, svarbus mokinio pažintinių, motyvacinių, kūrybiškumo veiksmų plėtotei ir ugdymo proceso kokybei.

Tyrimo problema. Vadovėlis - pagrindinė mokymo(si) priemonė mokykloje. Ji sąmoningai sukurta ir sudaryta mokymo tikslams pasiekti. Kad įgytų vadovėlio statusą, knyga turi gauti Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos žymą, kuri nusako, kad leidinys atitinka visus vertinimo kriterijus, higienos normos reikalavimus ir mokytojai drąsiai gali jais naudotis. Nepaisant įstatymų, griežtos kontrolės, į mokyklas patenka ne tik profesionalūs, kokybiški vadovėliai, tačiau ir nuobodūs, prastos kokybės leidiniai. Leidžiant naują mokymo priemonę dėmesys teikiamas vien turiniui, ugdymo programų, išsilavinimo standartų atitikčiai. Estetiniai, meniniai, poligrafiniai elementai paliekami nuošalyje (išskyrus užsienio autorių vadovėlius, skirtus užsienio kalbų mokymui).

V – VI klasės – tai periodas, kai mokiniai adaptuojasi aplinkoje, ugdymo(si) sistemoje, iš vaikų tampa paaugliais, atranda save, išmoksta mokytis. Vadovėlis čia tampa pagrindiniu žinių šaltiniu, klaidžių mokslo labirintų vedliu. Jo kokybė atsiliepija ne tik mokinių žinioms, norui mokytis, savarankiškai dirbti, bet ir tiesiogiai sveikatai.

Mokymo(si) procesas – daugiakomponentis veiksnys, kurio esminės ašys – mokytojas ir mokinys. Mokytojo tikslas – kuo efektyviau, suprantamiau, tiksliau išdėstyti mokomąją medžiagą, ugdyti savarankiškumą, kūrybiškumą, skatinti mokymosi motyvaciją. Tačiau neturint tvirto, gero pagrindo – vadovėlio – sunku tai užtikrinti.

Tyrimo objektas. V – VI klasių mokyklinių vadovėlių poligrafiniai elementai ir jų kokybė.

Tyrimo hipotezė. Ugdymo(si) procesas vyktų sklandžiau, kokybiškiau, mokinių mokymo(si) ir pažinimo kokybė būtų geresnė, jei į vadovėlių vertinimo kriterijus būtų įtraukti maketo, vaizdinės medžiagos santykio su tekstu, poligrafijos kriterijai, o rengiant ir leidžiant vadovėlius griežtai atsižvelgiama į mokinių raidos ir pažinimo procesų ypatumus.

Tyrimo tikslas. Ištirti V – VI klasių mokyklinių vadovėlių poligrafijos įtaką ugdymo(si) proceso kokybei.

Tyrimo uždaviniai.

1. Išanalizuoti pedagoginę, psichologinę, teisinę, menotyrinę, vadybinę literatūrą, švietimo ir teisinius dokumentus nagrinėjama tema.
2. Atskleisti poligrafinius V – VI klasių mokyklinių vadovėlių ypatumus, įvardinti kokybinius aspektus.
3. Išnagrinėti psichopedagoginius V – VI klasių mokinių raidos ir mokymosi ypatumus, kaip ugdymo(si) kokybę ir suvokimą lemiančius veiksnius.
4. Atlikti V – VI klasių vadovėlių poligrafinių elementų analizę ir rasti ryšį tarp vadovėlių poligrafijos, estetikos ir ugdymo proceso kokybės.
5. Apibendrinti teorinio ir empirinio tyrimo rezultatus, suformuluoti išvadas bei pateikti rekomendacijas pedagogams ir vadovėlių rengėjams.

Tyrimo metodologija. Tyrimas grindžiamas šiomis metodologinėmis nuostatomis:

Idealistinis požiūris į ugdymą. Idealistinio požiūrio į ugdymą ištakos – Platono pasiūlyta įgimtų idėjų koncepcija. B. Bitinas (2000) išskiria idealistinės krypties atstovų teiginį, jog ugdymas yra sukūrimas tokios ugdomosios aplinkos, kuri padeda atsiskleisti, suklestėti amžinoms, nekintančioms idėjoms, iš prigimties slypinčioms ugdytinio sieloje. Tai sąlygoja ugdymo paskirtį – sudaryti sąlygas įgimtų idėjų sklaidai, jų saviraidai.

Baigiamajame darbe ypač pabrėžiamos idealistinės koncepcijos mintys, jog ugdymo procesas turi būti grindžiamas intelektualumu (tai svarbu rengiant mokyklinius vadovėlius, pateikiant dizaino logikos sprendimus, parenkant mokymo priemones ir t. t.), jog ugdymo pagrindas – ugdytinio savirealizacija (išreiškiant nuomonę, dalyvaujant ugdymo procese), jog ugdytojo meistriškumo paskirtis – atskleisti mokinio dvasines galias ir visokeriopa jį skatinti. Šiais teiginiais grindžiama mokyklinių vadovėlių turinio analizė, iliustracinių elementų gilumas ir atitiktis turiniui, ugdymo metodų apraiškos ir gausa mokykliniuose vadovėliuose.

Paprastai idealistai sutaria, kad ugdyme reikia pabrėžti ne tik proto lavinimą, bet ir siekimą sužadinti mokinių domėjimąsi visais neprarandančiais reikšmės dalykais (Ozmon, Craver, 1996). Šie teiginiai tampa mokyklinių vadovėlių poligrafijos elementų analizės pagrindu, orientuotu į vaiko suvokimo galimybes, motyvacinius, kūrybiškumo veiksnius.

Humanistinis ugdymas. Humanistinis ugdymas – perspektyvi ugdymo teorijos ir praktikos dalis, apie kurią daug kalbama. Šios pedagoginės krypties ištakos – ne filosofijos, o psichologijos koncepcija, nagrinėjanti asmenybę kaip holistinį fenomeną jo saviraidos procese (Bitinas, 2000). Humanistinės psichologijos pradininkai A. Maslou ir K. Rodžersas išskyrė, kad svarbiausias asmenybės bruožas – jos veržimasis į ateitį, siekis laisvai realizuoti savo galias. Šia idėja pagrįstu ugdymu siekiama padėti ugdytiniams suvokti savo poreikius ir taip skatinti jų asmenybės tapumą ir sklaidą.

B. Bitinas (2000) išskiria kelis pedagoginės sąveikos principus, kurie atsispindi baigiamajame magistro darbe: siekti nuoširdaus bendravimo su ugdytiniu; padėti mokiniui suvokti save, savo problemas, saviraidos tikslus ir transformuoti juos į veiklos motyvus; bendradarbiauti su ugdytiniais planuojant ugdymo veiklą, optimizuoti ugdymo procesą, grindžiamą ugdytinių poreikiais. Pastarasis teiginys neretai tampa antraeilium veiksmu šiuolaikinėje mokykloje. Ugdytinių poreikiai (pvz., renkantis ir siūlant mokymo priemones), optimizavimo procesai įtakojami mokyklų biudžeto lėšų, mokinio krepšelio dydžių ir t. t.

Humanistiniam ugdymui priskiriama susiliejančio ugdymo koncepcija, pabrėžianti intelektualinio ir emocinio komponentų vienvėg ugdymo procese (Bitinas, 2000). Šių teiginių atspindžiai įžvelgiami mokyklinių vadovėlių rengimo koncepcijoje, analizuojant teksto ir vaizdo vienvėg.

Tikslinga išskirti dar vieną aspektą, kurį įvardijo V. Lepeškienė (1996) knygoje „Humanistinis ugdymas mokykloje“. Žmogus mokosi ne iš metodų, bet iš kito žmogaus – mokytojo, mokinys išmoksta atradamas, o mokytojas sudaro tam sąlygas. Šių teiginių prasme grindžiamas mokinio mokėjimas naudotis mokymo(si) priemonėmis, vadovėliais ir gebėjimu jose įžvelgti dominančius, ugdančius, motyvuojančius aspektus. Čia svarbus nuolatinis mokytojo dėmesys ir pagalba, kurio taip reikia mažajam ugdymo proceso dalyviui.

Ugdymo kokybės samprata. Ugdymo kokybė – ypatingos socialinės svarbos prielaida, apie kurią šiandien tiek daug kalbama. Visuomenė siekia, kad būtų ugdomi jos nariai, gebantys ją plėtoti ir tobulinti. Šis siekinys funkcionuoja įvairiais tos visuomenės lygmenimis: tėvai nori, kad jų vaikai mokytųsi geriausiose mokymo įstaigose, kad jose dirbtų puikūs mokytojai; mokytojai didžiuojasi moksleiviais už jų laimėjimus ir pasiekimus ir t. t. Šių ir kitų komponentų visuma sudaro vadinamąją švietimo kokybę (Bitinas, 2000).

Šiomis sąlygomis bendrojo lavinimo sistemos tikslas – jaunosios kartos funkcinis, kultūrinis, mokslinis ir technologinis raštingumas. Išsilavinimo visuotinumą reiškia, kad svarbu pertvarkyti bendrojo lavinimo turinį, siekti visų švietimo sistemos elementų (tarp jų ir mokyklinių vadovėlių) kokybės.

Egzistencializmas ir pedagogika. Anot B. Bitino (2000), egzistencializmo pedagogika remiasi egzistencializmo filosofijos idėja, kad realybė yra žmogaus subjektyvusis pasaulis; jo esmę nusako egzistencijos sąvoka. Remiantis egzistencializmo idėjomis, pirmiausia siūloma mokinius laikyti individais ir leisti jiems suvaidinti teigiamą vaidmenį kuriant gyvenimą ir formuojant ugdymą. Šių teiginių esmė atsispindi mokinių anketinėje apklausoje, kurioje išsakoma individuali nuomonė, požiūris ir mintys.

Kitas svarbus aspektas – mokykloje vyraujanti unifikuota medžiaga, mokymo programos, suvienodintas mokymas. Individualumo čia nedaug, nors egzistencializmo filosofijos šalininkai

pabrėžia individualybės iškelimą ugdyme. Įvairumo reikia ne tik mokymo programoms, mokymo būdams, bet ir mokymo priemonėms. Įvardintas teiginys svarbus rengiant, publikuojant, pasirenkant mokyklinius vadovėlius, dėstant mokomuosius dalykus – tai mokinio galimybė rinktis (Ozmon, Craver, 1996).

Tyrimo metodai.

1. Teoriniai: pedagoginės, psichologinės, teisinės, menotyrinės, vadybinės literatūros, švietimo ir teisinių dokumentų analizė, apibendrinimas, studijavimas, siekiant teoriškai pagrįsti, kaip poligrafija įtakoja ugdymo proceso kokybę.
2. Empiriniai: atlikta anketinė mokinių ir mokytojų apklausa, siekiant išsiaiškinti, kaip mokyklinių vadovėlių poligrafiniai elementai įtakoja ugdymo proceso sėkmę, kokybę.

Įvertinta 2010 – 2011 mokslo metais galiojančių V ir VI klasių bendrojo lavinimo mokyklų vadovėlių poligrafija bei kokybiniai jos aspektai, įvardinti teigiami ir neigiami kriterijai.

3. Statistiniai: skaičiuoti kiekvienos gradacijos absoliutieji ir santykiniai dažniai. Skirtumams tarp grupių nustatyti buvo taikytas chi kvadrato kriterijus. Ryšių tarp dviejų požymių stiprumas vertintas apskaičiuojant Spirmeno ranginės koreliacijos koeficientą. Empirinių tyrimų rezultatų analizei naudotas statistinis socialinių mokslų paketas „SPSS/PC 16.0 for Windows“ (Statistical Package for Social Sciences), padėjęs susisteminti informaciją ir įvertinti poligrafinių elementų reikšmę ugdymo(si) procese (žr.6 priedą).

Tyrimo imtis ir organizavimas. Tyrime dalyvavo 100 bendrojo lavinimo mokyklų V, VI klasių mokinių ir 103 pedagogai iš skirtingų Lietuvos vietų: Šiaulių, Plungės, Telšių, Alsėdžių. Tarp apklaustų ugdytinių – 46 berniukai ir 54 mergaitės, kurių amžius svyruoja nuo 10 iki 13 metų. Tai jaunieji mokyklinių vadovėlių poligrafijos vertintojai, atsakę į 20 anketos klausimų ir pateikę savo nuomonę apie šiuolaikines mokymo priemones ir kokybinius jų aspektus. Pedagogai (85 moterys ir 18 vyrų) atsakė į 50 anketos klausimų, išdėstė savo nuomonę, pastebėjimus ugdymo kokybės klausimais ir net sukūrė naujus vadovėlių apibrėžimus.

Peržiūrėjus, susisteminus užpildytas pedagogų ir mokinių anketas, netinkamomis pripažintos 3 pedagogų anketos ir tolesnei analizei naudotos 200 anketų. Anketiniai duomenys suvesti ir išanalizuoti tyrimo apraše.

Darbo etapai.

I etapas: 2009 metų spalio – 2010 kovo mėnesiais vykdyta išsami pedagoginės, psichologinės, teisinės, menotyrinės, vadybinės literatūros, švietimo ir teisinių aktų analizė.

II etapas: 2010 kovo – gegužės mėnesiais rengtas tyrimo instrumentarijus.

III etapas: 2010 rugsėjo – lapkričio mėnesiais vykdyta anketinė mokytojų ir mokinių apklausa.

IV etapas: 2010 lapkričio – gruodžio mėnesiais atlikta statistinė duomenų analizė ir interpretacija.

V etapas: 2011 sausio mėnesį rengtos išvados ir rekomendacijos.

Darbo teorinis ir praktinis reikšmingumas. Mokslinių darbų, analizuojančių mokyklinių vadovėlių poligrafiją ir jos įtaką ugdymo proceso kokybei, nepavyko rasti. Esamuose literatūriniuose šaltiniuose, L. Jovaišos (2001), V. Jakavičiaus, A. Juškos (1996), V. Rajecko (1999), A. Svėrienės (2006), V. Stonienės (1990) ir kitų autorių veikaluose nagrinėta knygotyros problematika, knygų gamybos etapai, spausdintų mokymo(si) priemonių reikšmingumo veiksniai. Išanalizavę teorinius mokyklinių vadovėlių aspektus minėti autoriai nepalietė mokyklinių vadovėlių poligrafijos, neišskyrė jos reikšmingumo bei įtakos ugdymo procesui ir jo kokybei. Todėl baigiamasis magistro darbas tema „V-VI klasių mokyklinių vadovėlių poligrafija, kaip ugdymo(si) proceso kokybę įtakojantis veiksnys“ yra naujas Lietuvos edukologijoje ir praktikoje.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro šios struktūrinės dalys: 3 skyriai, išvados ir rekomendacijos, literatūros sąrašas ir priedai. Baigiamajame darbe pateiktos 8 lentelės, 2 schemos ir 21 paveikslas. Bendra darbo apimtis 114 lapų (be priedų).

1. TEORINIAI MOKYKLINIŲ VADOVĖLIŲ POLIGRAFIJOS, KAIP UGDYMO PROCESO KOKYBĘ ĮTAKOJANČIO VEIKSNIŲ, ASPEKTAI

Jau daugiau nei dešimt metų mus skiria nuo praėjusio amžiaus devintojo dešimtmečio pabaigos, kai būrelis bendraminčių ėmėsi atgimstančiai laivai Lietuvai itin svarbaus darbo – kurti modernią, demokratinio gyvenimo perspektyvas ir iššūkius priimančią švietimo sistemą (Jackūnas, 2006). Reikėjo naujos teorinės ir praktinės patirties, kuria remiantis būtų galima Lietuvos švietimą sėkmingai pertvarkyti, suteikiant jam Europos ir kitų šalių švietimo principus atitinkančią raidos kryptį.

Ž. Jackūno (2006) teigimu, pažangia Europos šalių patirtimi besiremiantys kitaip tvarkomos Lietuvos mokyklos ugdymo tikslai privertė iš esmės peržiūrėti visos švietimo sistemos – įskaitant institucinę struktūrą, ugdymo turinį ir metodus, švietimo valdymą ir finansavimą, pedagogų rengimą ir kvalifikacijos tobulinimą – teorinius pagrindus. Per daugiau nei dešimt nuo švietimo pertvarkos pradžios prabėgusių metų parengti ir publikuoti konceptualūs švietimo reformos dokumentai, priimti švietimo pertvarkos veiklą reglamentuojantys įstatymai, išaugo Lietuvos švietimo įvairovė, padedanti geriau tenkinti įvairiapusių edukacinius visuomenės poreikius, diegiant šiuolaikinius ugdymo metodus, sistemingai modernizuota profesinė mokytojų patirtis, suskurta mokytojų profesinės kvalifikacijos tobulinimo sistema, išaugo pedagoginis mokyklų savarankiškumas ir t. t. Švietimo pertvarkos kontekste iš esmės atnaujintas ikimokyklinio ugdymo, bendrojo lavinimo mokyklų, profesinio mokymo ir iš dalies aukštųjų mokyklų bei kolegijų ugdymo turinys: parengtos naujos programos, vadovėliai, išsilavinimo standartai. Greta įvardintų kaitos veiksnių, besikeičiančių Lietuvos sociokultūrinio gyvenimo aplinkybių bei švietimo pertvarkos veikiamą pakito jo struktūra, finansavimas. Švietimo kaitos ir reformos prioritetu tapo švietimo kokybė, jos užtikrinimas visuose struktūriniuose sistemos lygmenyse.

1.1. Kokybės veiksnių švietimo organizacijoje apibrėžtis

Nuolat kalbama apie įvairių tipų švietimo institucijose teikiamų paslaugų kokybę. Pasak profesoriaus V. Lamanausko (2009), kokybės sistema yra vienas iš mechanizmų, padedančių organizacijai veiklą planuoti ir vykdyti taip, kad būtų užtikrintas jos efektyvumas konkurencijos sąlygomis. Kokybės proceso reikšmė ir svarba įtakoja procesus, orientuotus į veiklos tobulinimą ir gerinimą.

N. Večkienės, P. Jucevičienės ir kt. (1996) nuomone, švietimo organizacijose apie kokybę gali būti kalbama įvairiais aspektais: vadovėlių, įrangos, mokomosios medžiagos kiekybė ir

kokybė, pastatų būklė, švietimo finansavimas, mokytojų ir mokinių skaičius, mokymo kokybė, planavimas, rezultatų vertinimas, pažanga, standartai, elgsena, pasitenkinimas, organizacijos klimatas ir t. t.

Pagrindiniai veiksniai, lemiantys švietimo kokybę, yra:

- vadovavimas kokybės gerinimui;
- kokybės standartai;
- žmogiškieji ištekliai;
- išteklių atitikimas užduočiai.

Esminis dalykas analizuojant kokybinius veiksnius švietimo organizacijoje – kokybės samprata. D. Pociūtės, V. Janušauskienės, R. Vitkausko (2005) nuomone, dažniausiai kokybė apibūdinama kaip tam tikro puikumo, gerumo, tobulumo laipsnis. Kaip teigia P. Vanagas (2004), kokybė yra plati įvairiapusė sąvoka. V. Targamadzės (2010) nuomone, ji įvairiai apibrėžiama, bet kokybės sampratoje iš esmės užkoduotas produkto ar paslaugos standartas ir kliento poreikiai.

Dešimtys kokybės apibrėžimų gali būti klasifikuojami pagal požiūrį į kokybę. D. Garvinas 1988 metais išskyrė penkis pagrindinius požiūrius į kokybę (pagal Vanagą, 2004):

- transcendentinis požiūris;
- produkto kokybė;
- kokybė vartotojui;
- kokybė gamyboje;
- vertės požiūris.

Tarptautinis kokybės vadybos standartas ISO 9000:2000 kokybę apibendrintai apibrėžia taip: „Kokybė – turimųjų charakteristikų visumos atitiktis reikalavimams laipsnis“. A. Kaziliūno nuomone (2007), reikalavimai dažniausiai nustatomi atsižvelgiant į vartotojų poreikius, norus ir lūkesčius. Kokybę autorius siūlo apibrėžti kitu trumpu terminu: „Kokybė – vartotojų patenkinimo lygis“ (Kaziliūnas, 2007). Valiuškevičiūtė A., Bukantaitė D., Mikutavičienė I., Šlentnerienė V. (2008) įvardijo, kad kokybė – tai daugiasluoksnė dinaminė koncepcija, kuri turi formas, bet tos formos nuolat kinta ir reikalauja gebėti daugiau nei tradicinių subjekto – objekto žinių demonstravimas. B. Bitinas (2000) ugdymo kokybę įvardija kaip ypatingos svarbos socialinę prielaidą, kuria visuomenė siekia, kad būtų ugdomi jos nariai, gebantys ją plėtoti ir tobulinti.

Remiantis įvairių mokslininkų (Harvey, Knight, 1996; Green, 1993; Sallis, 2002; Laužackas, Barczyk, 1999; Van Damme, 2004 ir kt.) literatūra, išskiriami šie švietimo paslaugos kokybės apibrėžimai (žr.1 lentelę):

1 lentelė. **Kokybės apibrėžimai (Valiuškevičiūtė, Bukantaitė, Mikutavičienė, Šlentnerienė, 2008)**

1. Kokybė kaip fiksuotų reikalavimų atitikimas	Švietimo įstaigoje pasireiškia per kokybės užtikrinimo sistemą, garantuojančią paslaugų atitikimą iš anksto suformuluotiems reikalavimams – standartams. Mokyklos kokybės vertinimo sistemos kūrimas nukreiptas į suskaidytų mokyklos veiklos elementų atitikties reikalavimams lygio nustatymą. Šiuo požiūriu kokybė yra nusakoma per objekto, t. y. studijų būsenos kokybę.
2. Kokybė kaip klaidų nedarymas	Šis požiūris reikalauja nepriekaištingos atitikties aiškiai apibrėžtiems standartams. Juo vadovaujantis aukštos kokybės produktas bus tas, kuris pagamintas pagal vienodą visiems priimtina modelį ir be klaidų. Šis požiūris akcentuoja standartizuoto proceso vyksmą.
3. Kokybės kaip vartotojų / klientų poreikių patenkinimas ir / (ar) viršijimas	Kokybė švietimo įstaigoje apčiuopiama per klientų pasitenkinimą teikiama paslauga. Čia svarbus uždavinys - identifikuoti švietimo paslaugos klientus / vartotojus, jų poreikius bei lūkesčius, bei sukurti sistemą, leidžiančią nustatyti poreikių patenkinimo laipsnį bei subjektyvų klienų pasitenkinimo faktą arba nepasitenkinimo priežastis.
4. Kokybė kaip paskirties tinkamumas	Skirtingos švietimo institucijos gali turėti skirtingas misijas ir tikslus, ir jie gali būti nuolatos peržiūrimi ir keičiami. Tai inicijuoja organizacijos misijos ir tikslų nuolatinio apsvaistymo pasikeitusių sąlygomis būtinybę.
5. Kokybė kaip tinkamumas paskirties įgyvendinimui	Kokybė vertinama pagal tai, kaip švietimo institucijos veikla atitinka paskirtį. Instituciniame lygmenyje, paskirtis bendriausia forma atsispindi organizacijos misijoje, o veiklos kokybė yra nusakoma kaip tos paskirties atlikimo vaidmuo, t. y., ar institucija atlieka savo paskirtį.
6. Kokybė kaip ekonominė vertė	Šis požiūris akcentuoja švietimo organizacijos veiklos produktyvumą ir efektyvumą; čia gautas rezultatas lyginamas su indėliu / investicija. Tai populiariausias investuotojo požiūris į kokybę. Vieną svarbiausių vietų šioje koncepcijoje užima švietimo įstaigos atskaitomybė visuomenei, valstybei ar privatiems švietimo paslaugos akcininkams; čia siekiama įvertinti lėšų panaudojimo tinkamumą bei efektyvumą.
7. Kokybė kaip transformacija	Šiuo požiūriu kokybė apima pokyčius iš vienos būklės į kitą, kaip vandens virtimą ledu. Šis požiūris akcentuoja mokymosi procesą kaip žinių, gebėjimų ir vertybių kaitos šaltinį. Dėl mokinio ir institucijos sąveikos vyksta kokybiniai mokinio pokyčiai. Taigi, kuo kokybiškesnė mokyklos teikiama paslauga, tuo esmingesnius pokyčius patirs mokiniai. Kokybės vertinimas šioje kokybės paradigmoje nukreiptas ir į procesą, ir į rezultatą – įgytas kompetencijas.
8. Kokybė kaip vystymasis	Šiuo požiūriu mąstyme apie kokybę akcentuojamas nuolatinis teikiamų švietimo paslaugų tobulinimo procesas. Pagrindinis dėmesys skiriamas kokybės kaip kultūros normos plėtrai visoje organizacijoje, nuolatiniam atsinaujinimui. Besimokanti organizacija tampa kokybės prielaida. Statiška ir nesivystanti paslauga jau nėra traktuojama kaip kokybiška.

Švietimo organizacijų vadybos analitikas R. Želvys (2003) teigia, kad visuminę švietimo kokybę sudaro ne mažiau kaip penkios svarbios sudėtinės dalys:

- **Pradinių sąlygų kokybės** (mokomosios aplinkos, vadovėlių ir mokymo priemonių, techninės įrangos, pedagoginio personalo ir kt. kokybė);
- **Ugdymo proceso kokybė** (mokymo per pamokas, popamokinės veiklos, mokytojų ir mokinių tarpusavio santykių, bendradarbiavimo su tėvais, mokyklos klimato ir kt. kokybė);
- **Rezultatų kokybė** (valstybinių brandos egzaminų rezultatai, tarptautinių lyginamųjų tyrimų rezultatai, pasiekimai tarptautinėse olimpiadose ir t. t.);
- **Pasekmių kokybė** (tai ilgalaikės švietimo pasekmės, tokios kaip augantys visuomenės kultūros lygis, nedarbo mažėjimas, gyventojų pajamų augimas ir kt.);
- **Pridėtinė vertė** (kiek svarus buvo ugdymo įstaigos indėlis, palyginti su kitais veiksniais: individo gabumais, tėvų pastangomis, korepetorių pagalba ir kt.).

M. Vilkonienės nuomone (2007), šiandien švietimui tenka lemiamas vaidmuo beveik visuose visuomenės gyvenimo procesuose. Ugdymo sistema privalo išlavinti naujos kokybės žmogų, kuris gebėtų atsakyti į naujus socialinės realybės iššūkius, kurti naujas vertybių sistemas. Kokybiškas išsilavinimas tampa vienu svarbiausių šiandieninės švietimo sistemos veiksmų. V. Lamanausko (2009) teigimu, bet kurio lygmens švietimo instituciją baigęs asmuo turi turėti sąlygas įgyti tinkamą (kokybišką) išsilavinimą.

Norint suvokti, kokie svarbūs kokybės aspektai šiandieninėje švietimo sistemoje, tikslinga stabtelėti prie Mokyklų tobulinimo programos, kurioje spręstos ir vis dar sprendžiamos švietimo, ugdymo bei išsilavinimo kokybės problemos. Kaip esminį šios programos tikslą M. Vilkonienė (2007) įvardija mokinių bendrojo išsilavinimo kokybės gerinimą ir akcentuoja šiuos Mokyklų tobulinimo programos prioritetus:

- Bendrojo lavinimo prieinamumas bei atitikimas nūdienos poreikiams;
- Nuolatinis švietimo kokybės gerinimas bei laidavimas;
- Švietimo sistemos veiksmingumo bei racionalumo didinimas;
- Visuomenės bei mokyklų bendruomenės įsitraukimas ir dalyvavimas mokyklų kaitos procesuose.

„Mokyklų tobulinimo programoje +“ (2007) švietimo, ugdymo bei išsilavinimo kokybei skiriamas ne mažesnis dėmesys. Atsižvelgiant į 2007 – 2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 2 prioriteto „Mokymosi visą gyvenimą“ ir 2007 – 2013 m. Sanglaudos skatinimo veiksmų programos 2 prioriteto „Viešųjų paslaugų kokybė ir prieinamumas: sveikatos, švietimo ir socialinė infrastruktūra“ uždavinius, keliami specifiniai programos tikslai, vienas kurių (Nr. 4): švietimo paslaugų, jų kokybės, prieinamumo tobulinant švietimo sistemos pagalbą tarp bendrojo ugdymo, profesinio rengimo ir aukštojo mokslo, modernizuojant bendrojo ugdymo infrastruktūrą ir vystant paramos mokiniui sistemą, plėtojimas. Tikslo uždaviniai ir jį įgyvendinantys komponentai pateikti 2 lentelėje.

2 lentelė. „Mokyklų tobulinimo programos +“ vieno tikslų (Nr. 4) uždaviniai ir jį įgyvendinantys komponentai

Uždavinys	Komponentas
Stiprinti švietimo pagalbos darbuotojų ekspertinius gebėjimus, edukacines ir vadybines kompetencijas. Plėtoti kokybišką mokymosi psichologinę, specialiąją ir socialinę pedagoginę pagalbą.	Pagalbos mokiniui efektyvumo ir kokybės plėtra.
	Specialiųjų mokymo priemonių rengimas.
	Specialiųjų poreikių asmenų ugdymo(si) formų plėtra.
	Nuotolinių mokymų kuratorių kompetencijos tobulinimas.
	Mokyklos bibliotekų darbuotojų kompetencijos tobulinimas, taikant šiuolaikines priemones.
	Alternatyvus ugdymas švietimo sistemoje.
	Iškritusiųjų iš mokyklos mokinių grąžinimas.
	Psichologinės pagalbos prieinamumo didinimas.
	Gabių vaikų ir jaunuolių ugdymo kokybės gerinimas.
Inkluzijos technologijų teikimo paslaugų sistemos sukūrimas.	
Gerinti švietimo paslaugų prieinamumą ir kokybę kuriant ir plėtojant universalius daugiafunkcinius centrus ir modernizuojant suaugusiųjų švietimo institucijas.	Universalių daugiafunkcinių centrų steigimas ir plėtra.
Modernizuoti bendrojo lavinimo mokyklas ir mokytojų darbo vietas sudarant sąlygas tobulinti bendrojo lavinimo ugdymo turinį ir gerinti švietimo kokybę.	Technologijų, menų ir gamtos mokslų mokymo infrastruktūra.
	Bendrojo lavinimo mokyklų modernizavimas.
Modernizuoti bendrojo lavinimo mokyklų bibliotekas gerinant mokyklos bendruomenės teikiamų paslaugų kokybę ir užtikrinti geresnes mokymo ir mokymosi sąlygas.	Bendrojo lavinimo mokyklų bibliotekų modernizavimas.

Sudaryti sąlygas sėkmingam įvairiapusiam mokinių ugdymuisi, steigiant specialiojo ugdymo metodinius centrus, atnaujinant jaunimo mokyklų materialinę bazę ir įrengiant specialistų darbo vietas.	Specialiųjų mokyklų pertvarka, metodinių centrų steigimas.
	Jaunimo mokyklų aplinkos pritaikymas.
	Pedagoginių psichologinių tarnybų infrastruktūros, švietimo įstaigose dirbančių specialiųjų pedagogų, socialinių pedagogų, psichologų, logopedų darbo aplinkos modernizavimas.
Gerinti mokinių mokymosi pasiekimų vertinimo kokybę, mokymosi pasiekimų ir brandos egzaminų sistemos skaidrumą, modernizuojat pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo ir brandos egzaminų vertinimo infrastruktūrą.	Pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo ir brandos egzaminų vertinimo sistemos infrastruktūros plėtra.

Visi pavyzdžiai ir tezės rodo, kokie svarbūs kokybės veiksniai šiandieninėje mokykloje ir visoje švietimo sistemoje. Akivaizdu, kad apie kokybišką ugdymą (švietimą) privalu kalbėti jau ikimokyklinės ugdymo įstaigos lygmeniu. Profesoriaus V. Lamanauko (2004) nuomone, nėra paprasta negrinėti su švietimo ir išsilavinimo kokybe susijusius klausimus. M. Vilkonienės (2007) teigimu, švietimo kokybės tyrimų efektyvumas priklauso nuo švietimo kokybės, ugdymo kokybės ir išsilavinimo kokybės sampratos.

Greta kokybės veiksnių švietimo sistemoje svarbu išskirti ir ugdymo kokybės aspektus. Nuolatinė ugdymo proceso kaita, kokybinių prioritetų švietimo sferoje atsiradimas, globalizacijos veiksniai, verčia naujai atsakyti į klausimus (Večkienė, Jucevičienė, Jucevičius ir kt., 1996):

- koks yra ugdymo tikslas, ar ugdymo paskirtis yra tenkinti ugdytinių, ar visuomenės poreikius;
- koks turi būti ugdymo turinys;
- kaip vaikai ir jaunimas turi būti ugdomi ir kokioje aplinkoje?

Atsakymus į šiuos klausimus lemia vertybės, egzistuojančios konkrečioje visuomenėje ir tai, kaip tas visuomenės vertybes perima vaikai ir jaunimas. Tai gali būti ir kaita, kurią šiandien pasaulyje lemia naujos technologijos, savo ruožtu įtakojančios ugdymą. Pasak N. Večkienės, P. Jucevičienės, R. Jucevičiaus ir kt. (1996), čia išskyla moderna ugdymo samprata ir esminiai jo principai, kuriems būdingi vadybos elementai:

- tradicinio ugdymo identifikavimas ir poreikių nustatymas (situacijos analizė);
- naujų vertybių, požiūrių, turinių, metodų, priemonių, stilių įvedimas.

Mokytojai šiame kaitos ir novacijų virsme užima toli gražu ne antraeilį vaidmenį. Jie tampa specialistais, vadovaujančiais kaitai. Pažangūs pedagogai nebegaišta laiko diskusijoms. Jiems

įdomiau įsisavinti naujus komandų, grupių darbo metodus, taikyti problemų sprendimo technikas, sudarinėti organizacinius projektus, programas. Tokie pedagogai yra savo veiklos ir visos švietimo sistemos vadybininkai novatoriai. Jų pamokos virsta eksperimentais, o mokiniai vykdo įvairiausių projektus, kurie realizuojami panaudojant įvairiausių ugdymo metodus. Visi šie procesai orientuoti ne tik į ugdymo procesus, bet ir į jų kokybę.

Tokiems pedagogams reikšmingos sąvokos – koncepcija, strategija, kokybė, pokyčių procesai, planavimas, organizavimas, vadovavimas, kontrolė, vertinimas ir t. t. Vadybinis požiūris į ugdymą N. Večkienės, P. Jucevičienės, R. Jucevičius ir kt. (1996) nuomone, susijęs su tikslingos organizacijos veiklos, valdymo, bendradarbiavimo ir kitomis sampratomis, jis įtakoja atitinkamas vertybines orientacijas. Minėtų autorių teigimu, švietimo vadybos, kaip ugdymo dalies, suvokimas praplečia pedagoginės veiklos sampratą. Atsiranda tyrimas, veiklos planavimas, taikymas, prognozavimas, valdymas ir kt.

M. Vilkonienė (2007) pastebi, kad kokybės mokslas ugdymo kokybę traktuoja kaip proceso (veiklos) kokybės ir rezultato kokybės vienovę. S. Neifachas (2004) teigia, kad ugdymo kokybė – sąlyginė sąvoka, kadangi kiekvienas vartotojas suteikia jai savo prasmę, kuri susijusi su kiekvieno iš jų poreikiais ir lūkesčiais. Vartotojų, keliančių tam tikrus reikalavimus ir teikiančių užsakymus mokyklai, ratas pakankamai platus. Kiekvienas iš jų ugdymo kokybę suvokia vis kitaip – savaip. Minėto autoriaus teigimu, kalbant apie ugdymo kokybę, galima turėti galvoje ugdymo vieningumą, susijusį su ugdymo paslaugų vartotojų įvairove.

Apibendrinant galima daryti išvadą, jog ugdymo kokybė – sutartinių vertės požymių visuma, rodanti, koku laipsniu, būdais bei priemonėmis švietimo įstaiga pasiekia savo paskirčiai būdingų nacionalinės švietimo sistemos ugdymo tikslų, tenkina ugdytinių poreikius, padeda pasiekti moksleiviams asmenybės brandos, geba valdyti procesus ir sąlygas (Lamanauskas, 2004).

Ugdymo procesas reikšmingas tuo, kad reiškia tam tikrus, dažniausiai teigiamus, ugdytinio pakitimus. V. Aramavičiūtės nuomone (1998), ugdymas – asmenybės kitimo procesas, jos perėjimas iš vienos pakopos į kitą. Ugdymo (padinio ir vidurinio) kokybė lemia žmogiškųjų išteklių vystymąsi. Tad kokybei mokykloje tikslinga skirti ypatingą dėmesį: atnaujinti literatūros, mokomosios medžiagos išteklius, akcentuoti kokybišką mokytojų rengimą, tobulinti vadybos veiksnius ugdymo įstaigoje, teikti pedagoginę paramą švietimo sistemoms ir t. t.

1.2. Vadovėlio samprata, struktūra, funkcijos ir reikšmingumas ugdymo procesui

Šiuolaikinė mokykla išgyvena laikotarpį, pasižymintį nuolatine kaita, intensyviu globalizavimu, žinių ir informacinės visuomenės kokybių siekiu bei lydimą įvairių technologinių, politinių, socialinių bei kultūrinių pasikeitimų (Janiūnaitė, 2004). Pastarasis laikotarpis dažnai apibūdinamas kaip kupinas pavojų ir rizikos, tačiau kartu ir pilnas naujų patirčių bei galimybių. Nuolatinės kaitos procese pagrindinė mokyklos veikla lieka ta pati - mokymas – svarbiausia mokyklos funkcija ir kartu pagrindinis susistemintų žinių, praktinių bei protinių mokėjimų ir įgūdžių įgijimo būdas. Šiandieninėmis sąlygomis, pertvarkant Lietuvos mokyklą, atnaujinant Bendrąsias ugdymo programas, keičiant ugdymo priemonių turinį, prioritetines sritis, mokymui skiriamas ypatingas dėmesys. Svarbiais tampa visi mokymo proceso elementai, ugdymo kokybę įtakojantys ir ją lemiantys veiksniai. Vieni jų – mokykliniai vadovėliai, kuriuose, anot V. Rajecko (1999), sukaupta koncentruota žmonijos patirtis, pateikta svarbiausių žinių sistema.

Mokyklinis vadovėlis yra svarbi ugdymo proceso dalis. Geras vadovėlis garantuoja aukštą mokymo kokybę ir ne tik suteikia žinių, bet ir ugdo požiūrį, plėtoja mokinių vertybių sistemą. V. Rajeckas (1999) teigia, kad anksčiau vadovėlis daugiausia naudotas tik įtvirtinti mokymo medžiagą ir savarankiškam darbui namuose. Šiandien jis tampa svarbiu ugdymo kokybės garantu. Jokia mokyklos reforma neduos vaisių, kol naujos idėjos nebus išdėstomos vadovėliuose (Svėrienė, 2006).

Vadovėlio samprata, struktūra ir funkcijos laikui bėgant keitėsi. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje išleisti pirmieji įvairių mokslo šakų vadovėliai lietuvių kalba. Iš pagrindinės mokomosios priemonės sovietiniais laikais vadovėliai tapo viena iš mokymo(si) priemonių šiandien. Tradicinė, standartuose pateikta vadovėlio samprata, kai vadovėliu laikomas mokomasis leidinys, kuriame pagal mokymo programą išdėstytas mokomasis dalykas ar jo dalis, nebetenkino mokyklos. Vykstant švietimo reformai, reikėjo naujos vadovėlio sampratos, t. y. apibrėžti jo rengimo nuostatus, paaiškinti jo struktūrą, pagrindinius kūrimo principus, funkcijas. Tai mėginta padaryti keletą kartų.

Pirmoji vadovėlio samprata buvo parengta 1992 m. Pedagogikos instituto mokslo darbuotojų M. Lukšienės ir V. Jonynienės ir pristatyta Atviros Lietuvos fondo organizuotam vadovėlių konkursui. Autorės pabrėžė vadovėlių komplektų rengimo svarbą, nurodydamos tris viena kitą papildančias knygas: vadovėlį mokiniui, vadovėlį mokytojui ir pratybų sąsiuvinį. M. Lukšienė ir V. Jonynienė atkreipė dėmesį į vadovėlio maketą ir jo modernizavimą – siūlė atsisakyti ilgo temos dėstymo ir pateikti daugiau grafinių elementų. Autorės pabrėžė iliustracijų svarbą teigdamos, kad iliustracijos turi ne tik atkartoti tekstą ar puošti vadovėlį, bet pratęsti ir

plėtoti tekstą vaizdu. Jų nuomone, informacijos perteikimas vadovėlyje vyksta ne vien žodžiu, bet ir schemomis, žemėlapiais, piešiniais, nuotraukomis ir pan., todėl iliustracijas ir kitą papildomą medžiagą siūlė laikyti sudėtine teksto dalimi. M. Lukšienė ir V. Jonynienė pabrėžė vadovėlio teksto ir asmenybinio, interpretacinio bei sociokultūrinio konteksto svarbą, taip pat išskėlė vadovėlių akademizmo ir praktiškumo problemą (Svėrienė, 2006)

1995 metais paskelbtas V. Jonynienės parengtas vadovėlio sampratos variantas „Vadovėlis: (samprata, rengimas, leidyba)“. Čia vadovėliu vadintos visos mokymui skirtos knygos. Išskiriama, kad vadovėlis – mokinio darbo knyga, su kuria jis dirba, bendrauja, nes mokymo priemonė kelia klausimus, padeda rasti atsakymus arba nurodo, kur jų ieškoti.

Vadovaujantis V. Jonynienės pateikta vadovėlio samprata, Pedagogikos institutu mokslo darbuotojai parengė „Vadovėlių rengimo ir leidimo nuostatas, kurias 1995 m. birželio 20 d. patvirtino Švietimo ir mokslo ministerijos (ŠMM) Ugdymo taryba. Nuostatuose teigiama, kad vadovėlis – viena iš Lietuvos mokyklose naudojamų ugdymo ir ugdymosi priemonių, taip pat tęsiama ir mintis apie vadovėlių komplektus (skiriamas mokytojui arba mokiniui). Vėlesniais metais vadovėlių sampratos klausimai buvo nagrinėjami dar ne kartą įvairiose konferencijose, diskusijose spaudoje (1995 m. spalio 4 d. – 5 d. vykusioje konferencijoje „Švietimo reforma ir mokytojų rengimas bei 2002 m. žurnale „Žvirblių takas“ vykusioje diskusijoje „Kur veda vadovėliai?“).

Remdamiesi M. Lukšienės ir V. Jonynienės darbais ir bendradarbiaudami su ŠMM specialistais, Švietimo plėtotės centro specialistai parengė ketvirtąjį vadovėlio sampratos variantą. 2003 m. balandžio 9 d. švietimo ir mokslo ministro įsakymu Nr. 452 samprata buvo įteisinta ir pavadinta „Reikalavimai bendrojo lavinimo dalyko vadovėliui“. Šis dokumentas nustatė vadovėlio vaidmenį, jo funkcijas, požymius reformuojamame ugdymo procese, svarbiausius rengimo principus ir vertinimo kriterijus. Reikalavimuose bendrojo lavinimo dalyko vadovėlis apibūdinamas kaip „pagrindinis daugkartinio naudojimo spausdintas mokymo(si) šaltinis (arba jo elektroninis, audiovizualinis atitikmuo), kuris atitinka bendrąsias programas ir išsilavinimo standartus; pateikia moksleivių vertybinių nuostatų, gebėjimų, kompetencijų ugdymui reikalingą informaciją ir užduočių sistemą; skirtas konkrečios klasės (klasių, amžiaus grupių moksleiviams“ (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas Nr. 452 „Dėl reikalavimų bendrojo lavinimo dalyko vadovėliui patvirtinimo“, 2003).

Išanalizavus vadovėlio sampratą ir jos kaitą istoriniame kontekste, tikslinga įvardinti vadovėlio požymius bei funkcijas. Anot P. Pečiuliauskienės (2008), vadovėlis nuo kitų leidinių skiriasi šiais požymiais: skirtas konkrečiam amžiaus grupės mokiniams, konkretiems mokymosi metams; konkrečiam dalykui, konkrečiai sričiai; konkretizuoja Bendrąsias programas; savo užduočių sistema, siūlomomis strategijomis padeda siekti išsilavinimo standartų. Vadovėlyje

mokomoji medžiaga išdėstoma pagal etapinę žinių įgijimo teoriją. Pagal ją mokymosi procesą sudaro atskiri etapai:

- motyvacijos;
- suvokimo;
- mąstymo;
- supratimo;
- įsiminimo.

Knyga, kaip idėjinė, estetinė ir materialinė vertybė, atlieka daugybę funkcijų. Knygotyroje, remiantis V. Stoniene (1990), išskiriamos keturios knygos funkcijų grupės:

- informacinė;
- komunikacinė;
- kumuliacinė;
- estetinė.

Kad vadovėlis atitiktų savo funkcijas, jis turi būti labai aukštos kokybės. Svarbiausias vadovėlio funkcijas – pažintinę, informacinę, tiriamąją, auklėjamąją – dar XVII a. išskyrė čekų mokslininkas J. A. Komenskis. Jis teigė, kad vadovėlis turi pateikti dalykinį, loginį, didaktinį, psichologinį požiūrį apdorotą žinių sistemą, padedančią mokiniui pažinti aplinkinį pasaulį. Greta paminėtų, svarbu išskirti dar vieną svarbią vadovėlių funkciją – informacijos perteikimą.

F. M. Žeraras ir K. Rožje (1998) knygoje „Mokyklinių vadovėlių rengimas ir analizė“ teigė, kad mokykliniai vadovėliai atlieka daug funkcijų, kurios priklauso nuo vartotojo (mokinio), mokomojo dalyko ir konteksto. Todėl negalima griežtai atskirti vadovėlio (mokinio knygos) nuo mokytojo knygos. Jie siūlo vadovėlio funkcijas analizuoti mokytojo ir mokinio atžvilgiu. F. M. Žeraras ir K. Rožje (1998) išskyrė tokias vadovėlio funkcijas mokinio atžvilgiu:

Funkcijos, susijusios su mokymo procesu:

- žinių perdavimo;
- gebėjimų ir kompetencijų;
- žinių įtvirtinimo;
- žinių įvertinimo.

Funkcijos, susijusios su kasdiene ir profesine veikla:

- gautų žinių integracijos;
- referavimo;
- socialinio ir kultūrinio auklėjimo.

Vadovėlio funkcijos mokytojo atžvilgiu yra šios:

- mokslinės ir bendrosios informacijos;
- susijusios su dėstomo dalyko kvalifikacijos tobulinimo;
- pagalbos mokant ir vedant pamoką;
- pagalbos vertinant žinias.

Apibendrinus išsakytus teiginius ir duomenis įvairiuose šaltiniuose, galima išskirti šias esmines, ugdymui reikšmingas vadovėlių funkcijas: motyvacijos, informacijos, sisteminimo, koordinacijos, diferenciacijos, mokymo strategijos, įsivertinimo, mokymo vertės, estetines.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakyme Nr. 452 „Dėl reikalavimų bendrojo lavinimo dalyko vadovėliui patvirtinimo“ (2003), išskiriamos tokios pagrindinės vadovėlio funkcijos:

- vadovėlis padeda kurti moksleivio vertybinių nuostatų sistemą;
- vadovėlis plėtoja moksleivio bendruosius bei dalykinius gebėjimus;
- vadovėlis padeda organizuoti mokymą(si), ugdymą(si), be to turi skatinti savarankišką – individualų ar grupinį – mokymąsi;
- vadovėlis teikia būtiną mokymuisi informaciją, medžiagą.

Vadovėlio turinys atskleidžia daugybę didaktinių funkcijų, principų bei atlieka esminę savo paskirtį – aktyvina mokinius, skatina juos diskutuoti, ginčytis, įrodinėti, moko dirbti savarankiškai. Kiekvienas vadovėlio elementas (tekstas, schemos, diagramos, lentelės, nuotraukos, piešiniai ir t. t.), struktūrinė dalis privalo atspindėti vaiko pasaulį, plėsti pažinimo ir galimybių ribas.

Svarbu ne tik tinkamai apibrėžti vadovėlį ar nusakyti jo funkcijas, bet ir nustatyti jo struktūrą – vieną esminių mokymo(si) veiksmų. Ji nurodo būdus, kaip idėjos susijusios logine struktūra. Anot V. Stonienės (1990), vadovėlis, kaip ir kiekviena knyga, turi išorinius ir vidinius elementus, kurių visuma ir sudaro vadovėlio išorinę ir vidinę struktūrą. Išoriniams priskiriamas formatas, apimtis, viršelis, aplankas, priešlapis, vidiniams – tekstas, iliustracijos, antraštiniai elementai ir knygos puslapiai. Neretai didžiausias dėmesys skiriamas vidinei vadovėlio struktūrai ir svarbiausiam jo elementui – tekstui. Tekstas – tai kalbos priemonėmis išreikštas ugdymo dalykinis turinys, kurio vaidmuo yra svarbiausias perteikiant mokymui(si) skirtą informaciją.

Tektas pagal funkcijas skirstomas į pagrindinį ir informacinį pagalbinį. Pagrindinis vadovėlio tekstas sudaro vadovėlio turinį, o pagalbinis – jį papildo ir padeda geriau suprasti. Čia dėstomas ugdymo srities turinys, atitinkantis bendrąsias programas ir Išsilavinimo standartus. Pagrindinis tekstas yra svarbus mokomosios informacijos šaltinis, jame pateikiamos fundamentalios žinios, esminės sąvokos, dėsniai, teorijos. Pagalbiniam tekstui priskiriami dokumentai, chrestomatinė medžiaga, ištraukos, meniniai aprašymai, pasakojimai, lentelės ir t. t. Pagalbinis tekstas – informacinis tekstas, padedantis geriau suvokti pagrindinį tekstą ir naudotis

leidiniu (žr. <<http://www.spaudosdepartamentas.lt/lt/ofsetas-silkografija-fleksografija/leidejo-ir-spaudejo-terminu-zodynemis/p.html>>). Mokyklinio vadovėlio struktūroje pagalbinis tekstas yra labai reikšmingas, jis palengvina suvokimą, įsiminimą, mokomosios medžiagos supratimą. Informacinio teksto svarbą nurodo ir 2003 metais parengti „Reikalavimai bendrojo lavinimo dalyko vadovėliui“, kur turinys, rodyklės, šaltinių ir literatūros sąrašas nurodyti kaip privalomi elementai. Pastarųjų buvimas mokymo priemonėje rodo aukštą leidybos kultūrą ir požiūrį į vartotoją.

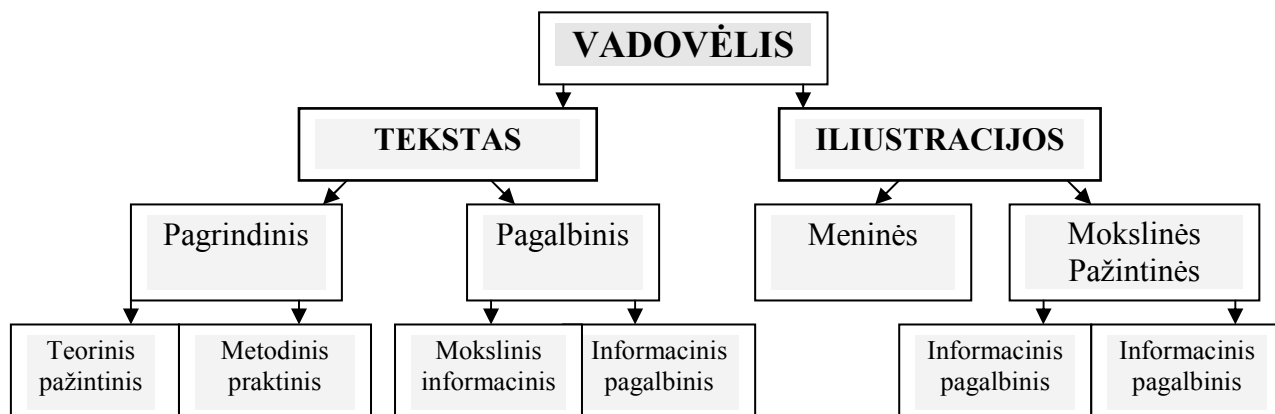
Informacinės, tekstinės priemonės yra glaudžiai susijusios su kitais vadovėlio struktūros elementais – iliustracijomis, ir padeda optimaliai realizuoti sudėtingas ir įvairialypes mokyklinio vadovėlio funkcijas.

Iliustracija – fotografija, piešinys, brėžinys, raižinys, paaiškinantis, papildantis arba puošiantis knygos ar kitokio leidinio tekstą (žr. <<http://www.spaudosdepartamentas.lt/lt/printing-services/leidejo-ir-spaudejo-terminu-zodynemis/i.html>>). Meninių elementų buvimas knygoje, anot L. Ruseckienės (1994, p. 10), leidžia pažvelgti „į knygą kaip į meninę visumą, kurios dalis yra iliustracija“. Pagal funkcijas skiriamos mokslinės ir meninės iliustracijos. Vadovėliuose dažniausiai naudojamos mokslinės pažintinės iliustracijos.

Iliustracijos vadovėliuose komponuojamos įvairiai ir gali atsirasti spausdintame tekste ar atskirame puslapyje. 2003 metų „Reikalavimuose bendrojo lavinimo dalyko vadovėliui“ nurodoma, kad vienas pagrindinių vadovėlio metodinių principų – vaizdumas, žodinė ir vaizdinė vadovėlio medžiaga. Žodinis tekstas vaizdu pratęsiamas ir plėtojamas. Kartais, atsižvelgiant į moksleivių amžių ar vadovėlio paskirtį, iliustracijos gali būti pagrindinis informacijos šaltinis leidinyje.

Apibendrinus visus išsakytus teiginius, galima pateikti schemą, išskiriančią du esminius vadovėlio struktūros elementus – tekstą bei iliustracijas (žr.1 schemą):

1 schema. **Vadovėlių struktūra (Svėrienė, 2006)**

1.3. Vadovėlio rengimo principai ir vertinimo kriterijai

Mokykliniai vadovėliai padeda mokiniams siekti tam tikro lygio brandą liudijančios kompetencijos, žinių, gebėjimų, įgūdžių. Rengdami naujas mokymo(si) priemones autoriai, rengėjai, leidėjai turi atsižvelgti į pagrindines vadovėlio funkcijas, formalius požymius bei metodinius principus, įvardintus Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakyme Nr. 452 „Reikalavimai bendrojo lavinimo dalyko vadovėliui“ (2003). Tai esminės vadovėlių rengimo sritys, lemiančios leidinio kokybinius aspektus, mokinių amžiaus ir suvokimo galimybes, šiuolaikiškumo ir patrauklumo veiksnius, atitikimą bendrosioms programoms ir išsilavinimo standartams.

Paėmę į rankas vadovėlį, mes (mokytojai ir mokiniai) visuomet susiduriame su informacija, kurią mums nori perduoti leidinio autorius. Šį procesą iliustruoja paprasta schema (žr.2 schemą).

2 schema. **Vadovėlių autorių ir vartotojų (mokytojų ir mokinių) santykis**

Pateikta schema elementari, tačiau vadovėlių rengimo, leidybos procesai daug sudėtingesni ir juose dalyvauja daug daugiau „veikėjų“: vadovėlio autorius, redaktorius, skaitytojas, iliustratorius, techninis redaktorius, leidėjas, tipografas, kritikas ir t. t. Kaip teigia F. M. Žeraras, K. Rožje (1998), moksliniai, didaktiniai, grafiniai, turinio reikalavimai vadovėlių leidyboje šiandien tokie dideli, kad vieno žmogaus indėlis šiame sudėtingame procese (pvz. tik autoriaus) yra nepakankamas.

Komandinis darbas, patirtis, žinios bei įgūdžiai – naujai kuriamų vadovėlių pagrindas, kurį kruopščiai įvertina Švietimo ir mokslo ministerijos ekspertų komisija. Svarbiais tampa visi naujos mokymo priemonės elementai: dėmė su bendrosiomis programomis bei išsilavinimo standartais, dalykinis tikslumas, vaizdinės medžiagos įvairovė, grafiniai sprendimai (šriftas, pastraipos, spalvos, simboliai), logika, spaudos kokybė ir t. t.

Pagrindiniai mokyklinių vadovėlių rengimo etapai pagal F. M. Žerarą ir K. Rožje (1998): poreikių analizė, esminių veiklos gairių numatymas (pagrindiniai tikslai, terminai ir t. t.), ugdymo proceso koncepcijos įvardijimas, juodraštinis turinio bei struktūros rengimas, atitikimas Bendrosioms programoms ir išsilavinimo standartams, konsultacijos su praktikais ir

mokslininkais, dosjė rengimas, vadovo rašymas, struktūros ir krypties atitikimas, vadovo eksperimentinis patikrinimas, išsamus turinio įvertinimas, techninis vadovėlio paruošimas, vadovėlio teksto rašymas, iliustracijų ruošimas, nuoseklumo vadovėlyje patikra, eksperimentinis vadovėlio patikrinimas, kontrolinis dizainas (spalvų, fonų, logotipų, šriftų ir t. t. parinkimas), knygos teksto rinkimas (tipografiniai sprendimai), informacinio žinyno rengimas, suskirstymas skiltimis, spausdinimas, eksperimentinis išleistos knygos patikrinimas. Apibendrinus visus dvidešimt du knygos rengimo ir leidybos etapus, juos būtų galima suskirstyti į tris pagrindinius:

1. projekto rengimas;
2. vadovėlio rašymas;
3. leidyba.

Vadovėlio rankraščio vertinimo kriterijai. 2004 metų sausio 4 d. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakyme „Dėl mokyklų aprūpinimo bendrojo lavinimo dalykų vadovėliais ir mokymo priemonėmis“ teigiama, kad naujas vadovėlis – tai pirmą kartą leidžiamas, pirmą kartą patvirtinimo žymą (specialų įrašą, patvirtinantį vadovėlio tinkamumą naudoti ugdymo procese) gavęs vadovėlis.

Vadovėlį vertina ir siūlymus dėl patvirtinimo žymos suteikimo teikia nepriklausomi ekspertai. Sprendimą dėl patvirtinimo žymos suteikimo priima ekspertų komisija. Vadovėlio rankraščiui įvertinti, ekspertų komisija skiria 2 – 3 nepriklausomus ekspertus, tarp kurių turi būti nors po vieną aukštųjų mokyklų, kitų mokslo įstaigų mokslo ir meno šakos specialistą bei bendrojo lavinimo mokyklos pedagogą. Nepriklausomi ekspertai vadovėlio rankraštį vertina vadovaudamiesi vadovėlio vertinimo kriterijais, vertinimo instrukcija bei parašais. Patvirtinimo žyma vadovėliui suteikiama galutinai įvertinus vadovėlio rankraštį.

Vertindami būsimą vadovėlį, ekspertai ypatingą dėmesį skiria šiems vertinimo kriterijams, kuriuos numato minėtas 2004 metų įsakymas „Dėl mokyklų aprūpinimo bendrojo lavinimo dalykų vadovėliais ir mokymo priemonėmis“:

- dalykinis tikslumas;
- pristatomų sąvokų, teorijų, interpretacijų šiuolaikiškumas;
- aiškus pristatomų sąvokų, teorijų, dėsnių apibūdinimas;
- pristatomos medžiagos atrankos pagrįstumas;
- tolerantiškas lyčių, amžiaus grupių, mažumų, specialiųjų poreikių (negalių) turinčių asmenų, kitų valstybių, tautų, rasių vertinimas;
- turinio bei siužeto ir mokinių pažinimo ypatumų atitikimas;
- dermė su bendrosiomis programomis;
- dermė su išsilavinimo standartais;
- galimybė diferencijuoti mokymą(si);

- metodinės sistemos tinkamumas įvairiems mokymosi stiliams;
- savarankiško darbo su vadovėliu galimybių numatymas ir paaiškinimas;
- vaizdinės medžiagos įvairovė;
- vaizdinės medžiagos ir mokinių suvokimo (pažinimo) ypatumų atitikimas;
- kalbos stiliaus, sudėtingumo ir šio amžiaus grupės mokinių, specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių ypatumų atitikimas;
- medžiagos orientavimas į mokinių gyvenimo patirtį ir kontekstą;
- tinkamas ir visapusiškas vaizdinės medžiagos panaudojimas;
- dermė su kitais tos srities, klasių, amžiaus grupių vadovėliais;
- teksto dizaino (maketo) ir mokinių pažinimo ypatumų atitikimas;
- spausdinimo kokybė;
- popieriaus spalva, struktūra.

Keliuose minėtuose punktuose kalbama apie vaizdinę medžiagą, teksto dizainą, spausdinimo kokybę ir t. t. Tai neatskiriami knygų (taip pat ir vadovėlių) leidybos elementai, įtakoiantys mokymo(si) proceso sklandumą ir ugdymo kokybę.

Nagrinėjant vadovėlių poligrafiją, tikslinga išanalizuoti kelis minėto įstatymo punktus, ir rasti bendrų sąsajų su 2003 metų birželio mėnesį išleisto Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymo „Dėl Lietuvos higienos normos HN 22:2003 „Mokykliniai vadovėliai“ (2003) nuostatomis.

Vaizdinės medžiagos įvairovė. Vaizdinė medžiaga vadovėlyje, tai – iliustracijos, lentelės, brėžiniai, piešiniai, schemos, žemėlapiai ir t. t. Iliustracijos – tai knygos elementai, papildantys ir puošiantys tekstą, padedantys skaitytojui grafiniais vaizdais geriau suvokti jo turinį. Dailininkai, iliustruodami vadovėlį, siekia būti tarytum bendraautoriais ir, neiškreipdami vadovėlio autorių sumanymo, perduoti iliustracijomis informaciją, glaudžiai susijusią su nagrinėjamu tekstu. Kartais vaizdinė medžiaga be informaciją papildančios turi kitą – estetinę – meninę funkciją. Tačiau ši funkcija taip pat labai svarbi, nes lavina mokinio vaizduotę, žadina kūrybiškumą.

Iliustracijos vadovėliuose komponuojamos įvairiai. Jos gali būti spausdinamos tekste, greta teksto puslapių paraštėse ar atskiruose lapuose, bet nenumerojamos kartu su tekstu. Tokios iliustracijos vadinamos tekstinėmis. Iliustracijos, išspausdintos atskirai ir neįeinančios į bendrą puslapių numeraciją, vadinamos įdėtiniais lapais arba įklėjimais.

Tobulėjant mokyklinių vadovėlių spausdinimo technologijoms moksleiviai turi galimybę mokytis iš spalvingesnių, iliustratyvesnių, patrauklesnių vadovėlių.

Vaizdinės medžiagos ir mokinių suvokimo (pažinimo) ypatumų atitikimas. Mokiniai mėgsta gražius, spalvotus vadovėlius. Iliustracijų patrauklumas pagrįstas jų efektyvumu perduoti informaciją ir siejasi su vadovėlio suprantamumu.

Higienos reikalavimuose vadovėlių leidybai teigiama, kad piešiniai ir iliustracijos neturi būti kontrastingos ir ryškių spalvų, bet privalo būti lengvai suvokiamos, aiškinančios tekstą, neklaidinančios mąstymo ir įsivaizdavimo. Iliustruojant mokyklinį leidinį, būtina atsižvelgti į to amžiaus vaiko poreikius bei suvokimo galimybes. Vizualinė knygos pusė turi atitikti tekstą, iliustracijos turi atlikti pažintinę, informacinę ir estetinę funkcijas, iliustracijų realumas ir fantastika, turėtų sietis su iliustruojamu tekstu, su vaiką supančių spalvų ir formų pasauliu. Jos turi būti lengvai atpažįstamos, išraiškingos, vientisos ritmo ir stiliaus požiūriu. Vaizdiniai elementai turi padėti vaikui geriau suvokti skaitomą tekstą. Iliustruojant knygą, svarbu interpretuoti svarbiausius įvykius, siužeto eigą, perteikti autoriaus požiūrį į pasakojamus dalykus.

Anot S. Poškaus (2007), iliustracijos knygose nėra savitikslės, nėra vien tam, kad knyga būtų spalvinga, kad joje būtų piešinių. Iliustracijos turi pagelbėti vaikui kūrinių suvokti, padaryti jį vaizdų. Gera knygos iliustracija interpretuoja, padeda savaip tekstą perskaityti, išplečia jo erdvę, detalizuoja, paryškina pasakotojo požiūrį į kalbamus dalykus.

Iliustruojant mokyklinius vadovėlius dažnai susiduriama su iliustracijų tipo parinkimo problema. Svarstoma, ką geriau pasirinkti: fotografiją, piešinį ar schemą. Mokyklinių vadovėlių analitikai F. M Žeraras, K. Rožjė (1998) teigė, kad norint išsiaiškinti, koks iliustracijų tipas geriausiai tinka konkrečiam vadovėliui, pakanka apklausti penkis būsimos mokomosios priemonės naudotojus. Tačiau nuošalyje negalima palikti ir reikalavimų mokyklinių vadovėlių iliustracijoms.

Daugelis šiandieninių mokyklinių vadovėlių ypač spalvingi. Pasak minėto autoriaus, kruopščiai apgalvoti ir tikslingai parinkti spalviniai elementai, iliustracijos gali įtakoti šiuos veiksnius:

- afektyvų patrauklumą (kai parenkamos tokios iliustracijos, kurios įtakoja spontanišką skaitytojo susidomėjimą, nepaisant temos, ar greta esančio teksto);
- informacijos, kurią perduoda iliustracija aiškumą ir apibrėžtumą;
- perduodamos informacijos įvairumą ir turtingumą.

Iliustracijos tipo pasirinkimą įtakoja tikslai, kuriuos siekiama įgyvendinti: jei svarbiausia iliustratoriaus tikslas dėmesio patraukimas – geriausia rinktis ne daugiau nei keturių spalvų fotografiją. Tačiau tokia fotografija negalės perteikti visos naudingos ar reikalingos informacijos. Tuomet tikslingiausia rinktis piešinį ar schemą.

Teksto dizaino (maketo) ir mokinių pažinimo ypatumų atitikimas. Tekstas – išspausdintas, parašytas ar žodinės formos kūrinys (veikalas), jo fragmentas; spaustuvinio rinkinio dalis be iliustracijų. Tai šrifto detalėmis išreikšta mintis, žodis, emocija. Mokyklinių vadovėlių leidyboje teksto dizainas užima labai svarbią vietą.

Vienas esminių teksto dizaino elementų – šriftas, jo daromas poveikis, įskaitomumas, komponavimas ir t. t. Šriftas – tai rašto ir spaudos ženklų – raidžių, skaitmenų, kitų simbolių (procentų, sudėties, atimties, daugybos ir kt.) kompleksas, naudojamas tekstui spausdinti. Tinkamai parinktas šriftas padeda geriau suvokti teksto turinį, todėl jis laikomas vienu svarbiausių knygos apipavidalinimo elementų. Pagal atlikimo būdą šriftai skirstomi į: rankraštinius, pieštinius, graviruotinius ir renkamuosius. Pagal piešinio stilių ir kontrastingumą šriftai skirstomi į garnitūrus (garnitūras – to paties piešinio stiliaus ir paskirties šriftų rinkinys). Knygų tekstai gali būti renkami vadinamaisiais akademiniu, laikraštiniu, mokykliniu, literatūriniu, senoviniu ir kitais garnitūrais. Šiuolaikinių šriftų asortimentas gana įvairus, ypač didelis kompiuterinių šriftų pasirinkimas.

Vadovėlių leidyboje dažniausiai naudojami Helvetica ir Times New Roman šriftai. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakyme „Dėl Lietuvos higienos normos HN 22:2003 „Mokykliniai vadovėliai“ (2003) teigiama, kad šriftas tekste turi būti status, juodos spalvos, o šrifto raidžių linijos vienodo storio. Draudžiama pagrindiniame tekste naudoti ornamentuotą ar ažūrinį šriftą. Anot F. M Žeraro, K. Rožjė (1998), šrifto kaita vadovėlyje galima tik norint išskirti užduotis, antraštes ar išvadas. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakyme „Dėl Lietuvos higienos normos HN 22:2003 „Mokykliniai vadovėliai“ (2003) nurodyti pagrindinio ir pagalbinio teksto šriftų dydžiai (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. **Vadovėlio šrifto dydžiai (Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl Lietuvos higienos normos HN 22:2003 „Mokykliniai vadovėliai“, 2003)**

Vadovėlio paskirtis	Pagrindinis šriftas ne mažesnis kaip (spaustuviniais punktais)	Pagalbinis šriftas ne mažesnis kaip (spaustuviniais punktais)
Vadovėliai 1 klasei	18	-
Vadovėliai 2 klasei	16	12
Vadovėliai 3 – 4 klasėms	14	12
Vadovėliai 5 – 6 klasėms	12	10
Vadovėliai 7 – 10 klasėms	11	9
Vadovėliai 11 – 12 klasėms	10	8

Anot K. Jakubavičienės (2008), šriftas, kaligrafinis elementas brėžia tam tikrą kontaktinį lauką tarp jo ir skaitytojo. „Šriftas nėra skirtas vien tik skaityti, jis taip pat skirtas ir žiūrėti (Willberg, Forssman, 2006)“. Išskiriamos šios pagrindinės įskaitomų šriftų prielaidos: tinkamo šrifto parinkimas; tinkamo rinkimo būdų parinkimas; raidžių tarpusavio santykis; vienoje eilutėje esančių žodžių tarpusavio santykis; atstumo tarp žodžių ir atstumo tarp eilučių tarpusavio santykis. Šrifto dydžių ir tarpų tarp eilučių santykis; rinkimo pločio ir tarpų tarp eilučių santykis (Willberg, Forssman, 2006, p. 12).

Vienas svarbių teksto dizaino elementų – tarpai tarp žodžių ir eilučių. Skaitant tekstus, ženklia įtaką turi tarpų tarp žodžių ir atstumų tarp eilučių santykis. Kiekvienos eilutės žodžiai, pasak H. P. Willbergo, F. Forsmano (2006), turi būti aiškiai atskirti vienas nuo kito. Kartu reikia stengtis, kad akis nenuslystų į kitą eilutę. Pagrindinė taisyklė: tarpas tarp žodžių turi būti mažesnis nei atstumas tarp eilučių. Spaustuvininkai mėgėjai yra įsitikinę, kad didesnius šriftus lengviau įskaityti. Tačiau tai lemia ne šrifto dydis, bet jo santykis su tarpu tarp eilučių ir su eilučių ilgiu. Kuo ilgesnės eilutės, tuo svarbesnis yra atstumas tarp eilučių. Jis veda akį atgal prie kitos eilutės pradžios.

Kriterijus teksto išdėstymui numato ir Lietuvos higienos norma HN 22:2003 „Mokykliniai vadovėliai“ (2003). Teigiama, kad vadovėliuose 1 – 4 klasėms pagrindinis tekstas turi būti spausdinamas viena skiltimi, vyresnių klasių vadovėliuose pagrindinis tekstas gali būti spausdinamas ne daugiau kaip dviem skiltimis. Spausdinant tekstą dviem skiltimis, atstumas tarp skilčių turi būti ne mažesnis kaip 5 mm. Atstumas tarp raidžių turi būti toks, kad tekstas nesilietų ir būtų lengvai įskaitomas. Tarpai tarp eilučių spausdinamame tekste taip pat labai svarbūs. Daugelis tipografų teigia, kad kuo ilgesnės eilutės, tuo didesni turi būti atstumai tarp eilučių, kuo eilutės trumpesnės, tuo tarpai turi būti mažesni.

Spausdinimo kokybė. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakyme „Dėl Lietuvos higienos normos HN 22:2003 „Mokykliniai vadovėliai“ (2003) teigiama, kad vadovėlių spausdinimui draudžiama naudoti popierių, dažus ar kitas medžiagas, kurių sudėtyje yra kenksmingų medžiagų. Nurodomi reikalavimai leidinių pločiui bei aukščiui. Teigiama, kad vadovėliai privalo būti patvariai įrišti, kad juos būtų galima lengvai vartyti, o įrišimo medžiagos - netepios.

Vadovėlio išvaizda priklauso ne tik nuo ją kuriančių žmonių įdėto darbo, bet ir nuo medžiagų, iš kurių ji pagaminta. Poligrafijoje naudojamos medžiagos skirstomos į pagrindines, tiesiogiai įeinančias į spaudos produkcijos sudėtį, ir pagalbines, reikalingas spaudos gamybos technologiniams procesams. Prie pagrindinių medžiagų priskiriamas popierius ir įrišimo medžiagos, spaustuvinis šriftas, spaustuviniai dažai. Klizai, fotomedžiagos, chemikalai, marlė, siūlai, vieles blokams susegti yra pagalbinės medžiagos.

Apie spaustuvinį šriftą, plačiau kalbėta analizuojant teksto dizaino kriterijų. Nagrinėjant spausdinimo kokybę svarbu aptarti įrišimo medžiagas, popierių, spaudos dažus, elementus, lemiančius vadovėlio kokybę ir ilgaamžiškumą.

Anot V. Černiauskaitės, A. Glosienės ir kt. (2006), įrišimo medžiagos - tai viršeliams gaminamas popierius, kartonas, specialūs audiniai ir jų pakaitalai. Iš pastarųjų dažniausiai vartojamas kolenkoras, dermantinas, štapelinis audinys, audininis lederinas, popierinis lederinas. Knygų įrišimui naudojamos ir vadinamos neaustinės medžiagos, kurios prie popieriaus ar kartono klijuojamos klijais. Pastarieji turi būti aukštos kokybės, tvirti, pasižymėti antiseptinėmis savybėmis ir būti nekenksmingi. Poligrafijoje įvairioms technologinėms operacijoms naudojami skirtingos rūšies ir sudėties klijai.

Spaudos dažai – vienas svarbiausių spaudos kokybę lemiančių veiksnių. Tai poligrafinė medžiaga, perteikianti vaizdą popieriuje ar kitoje medžiagoje. Spaudos dažai turi turėti tam tikrų optinių ir fizinių savybių, kad įsigertų į popierių, pasiskirstytų plonu sluoksniu ir greit išdžiūtų atspaude. Jie turi būti atsparūs vandeniui, alkoholiui, šarmams, rūgštims, šilumai. Spaudos dažų pagrindą sudaro pigmentai, pagaminti iš mineralinių druskų, rūgščių bei aliejų; į juos dedama suodžių. Be pigmentų, spaudos dažų gamybai naudojami įvairūs priedai – lakai, rišikliai, tirpikliai, pastos. Skirtingai spaudos produkcijai gaminamos įvairios dažų rūšys.

Dažų kokybė ir jų atitiktis popieriaus asortimentui yra specialiai tikrinami. Ryškiausias atspaudas gaunamas spausdinant grynai juodos spalvos dažais baltame popieriuje. Jei dažai ar popierius turi pilkšvą atspalvį, tai ir atspaudas kokybė bus daug prastesnė. Taigi tinkamas spaudos dažų ir popieriaus rūšies parinkimas laiduoja geriausius spausdinimo rezultatus.

Popieriaus spalva ir struktūra. Vienas svarbių knygos elementų, įtakančių jo kokybę ir ilgaamžiškumą – popierius. Popierius – tai plonalakštė medžiaga, sudaryta iš mechaniškai ir chemiškai apdoroto augalinio pluošto. Pasaulyje žinoma daugiau kaip 1000 popieriaus rūšių, tarp jų: spaudos, spausdintuvų, rašomasis, dekoratyvinis, pakuojamasis, sugeriamasis ir kt. spaudos popierius naudojamas knygoms, žurnalams, laikraščiams, plakatams, atvirukams gaminti. Didžiuliame spaudos popieriaus rūšių asortimente atskiras grupes sudaro knyginis, žurnalinis, laikraštinis, kartografinis ir kitų rūšių popierius.

Reikalavimai mokyklinių vadovėlių popieriui išdėstyti Lietuvos higienos normose HN 22:2003 „Mokykliniai vadovėliai“ viename iš punktų. Teigiama, kad kokybiški mokykliniai vadovėliai turi būti spausdinami vienos rūšies poligrafiniame celiulioziniame popieriuje, kurio gramatūra ne mažesnė kaip 70 g/m². Popierius turi būti neskaidrus, nepurus, be chloro junginių. Kai popierius permatomas, galima matyti tai, kas išspausdinta kitoje lapo pusėje ar puslapyje ir tai blaško skaitytojo dėmesį. Draudžiama naudoti laikraštinių ir žurnalinį popierių, nes jis neskirtas daugkartiniam naudojimui.

Popieriaus lapai (lakštai) suskirstyti į trijų serijų – A, B ir C – formatus ir matuojami milimetrais. Knygų leidyboje naudojami A serijos formatai. Jų yra įvairių dydžių, bet dažniausiai pasirenkami trys popieriaus formatai. Bazinis A serijos formatas yra A0, jo dydis 841x1189 mm. Greta jo plačiai taikomi dar du formatai: A4 210x297 mm ir A5 148x210 mm.

Pasak V. Černiauskaitės, A. Glosienės ir kt. (2006), leidyboje svarbios spaudos popieriaus fizinės savybės: pluošto sudėtis, masė, lygumas, baltumas, elastingumas, poringumas, atsparumas dėvėjimuisi. Spaudos popierius pagal pluošto sudėtį skirstomas į keliolika rūšių. Geriausios rūšies popierius yra pagamintas iš 100% ar 90% balintos celiuliozės arba iš 80% balintos celiuliozės ir 20% medienos, tokia sudėtis užtikrina popieriaus baltumą. Popieriaus baltumas nurodomas ir ISO standarte .

Kokybiškame baltame popieriuje yra spausdinami svarbiausi dokumentai, raštų rinkiniai mokslo ir grožinės literatūros veikalai, enciklopedijos. Šio popieriaus naudojimo laikotarpis – 10 metų. Popierius, gamintas iš 50 – 60% balintos celiuliozės ir 40 – 50% medienos, neturi tokio ryškaus baltumo; jis naudojamas mokslo populiarinimo leidiniams, masinėms serijoms, mokykliniams vadovėliams leisti. Jo patvarumas – apie 10 metų.

Spaudos popierius skirstomas pagal tankį, ar vadinamąją popieriaus masę. Popieriaus masės vienetas yra gramatūra – 1m² popieriaus masė gramais. Tam tikros masės spaudos popieriaus parinkimas priklauso nuo būsimos knygos formato, pobūdžio bei paskirties. Masiniams leidiniams paprastai naudojamas 60 – 70 g/m² popierius, nes toks popierius leidžia geriausiai pasiekti knygos kompaktiškumą ir lengvumą. 70 g/m² gramatūros popierių siūloma naudoti Lietuvos leidykloms, leidžiančioms mokyklinius vadovėlius (Lietuvos higienos norma HN 22:2003 „Mokykliniai vadovėliai“, 2003).

Įvardinti kriterijai, įtakoja mokyklinio vadovėlio kokybę, meninę bei estetinę išvaizdą. Šriftas, popierius, dizainas, iliustracijos, spaudos kokybė, formatas – elementai, iš dalies lemiantys mokymo procesą ir netgi jo kokybę. Svarbu atkreipti dėmesį į kiekvieną jų ir parinkti optimaliausius, labiausiai atitinkančius įvairius reikalavimus, higienos normas, mokytojų ir mokinių poreikius. Pedagogams šios žinios svarbios, kad galėtų patys išsirinkti ir moksleiviams pasiūlyti tinkamiausius bendrojo lavinimo mokyklų vadovėlius, labiausiai atitinkančius kokybės reikalavimus, mokinių suvokimo ir pažinimo galimybes.

1.4. Mokyklinių vadovėlių poligrafijos elementai

Nagrinėjant pasirinktą temą, svarbu įvardinti patį poligrafijos terminą. Enciklopediniame knygotyros žodyne (1997) teigiama, kad poligrafija – tai pramonės šaka, gaminanti spaudos produkciją – knygas, laikraščius, žurnalus ir kt. Poligrafijos pramonei priklauso spaustuvės,

šriftų liejyklos, poligrafinių dažų fabrikai. Kitas šio termino aspektas įvardija, kad poligrafija – technikos šaka, aprėpanti spausdinimo priemonių gamybą ir technologiją. Poligrafija apima projektavimo, medžiagų parinkimo, taikymo veiklas bei technologinius procesus.

Anot V. Stonienės (1990), „knyga neegzistuoja be materialios formos. Kaip materialinės kultūros gaminys, knyga – tai sujungti tam tikros medžiagos lapai su rašytu ar spausdintu tekstu, iliustracijomis“. Knygoms, mokykliniams vadovėliams šiandien keliami vis didesni reikalavimai. Reikalaujama ne tik įdomaus, tikslingo turinio, bet ir kokybiško meninio bei techninio pavidalo. Pastarasis ir galėtų būti įvardintas kaip leidinio (šiuo atveju vadovėlio) poligrafija. Rašomoji medžiaga, šriftas viršelis yra svarbūs komponentai, apibūdinantys vadovėlį kaip savitą kultūros reiškinių ar indėlių į sudėtingą ugdymo procesą. Meninis bei poligrafinis vadovėlio pavidalas turi atitikti turinį, pobūdį, ugdyti estetinį vartotojo skonį, skatinti motyvaciją bei kūrybiškumą. Iš dalies tai pasiekama leidybos bei poligrafijos laimėjimų dėka.

Knygos, vadovėlio gamyba sudėtingas procesas. Leidiniai kuriami ne vieno, o daugelio sričių specialistų, vartojant kelių rūšių žaliavą ir įvairią poligrafinę techniką. Prie knygos (vadovėlio) leidybos prisideda: autoriai, recenzentai, redaktoriai, dailininkai, meniniai redaktoriai, gamybos specialistai ir t. t. Meniniai ir techniniai redaktoriai, dizaineriai, bendradarbiaudami su autoriais, įtakoja būsimo leidinio poligrafinį pavidalą. Taip planuojama būsimo vadovėlio išorė, atsižvelgiant į pobūdį, higieninius reikalavimus, tipą, paskirtį, turinį, siekiama, kad būtų patogų skaityti, ilgai nesidėvėtų, būtų patraukli. Meninis redaktorius, dailininkas padeda parinkti šriftą, piešia iliustracijas, numato jų komponavimą leidinyje. Sudėtingesnę iliustracinę ar grafinę medžiagą gali rengti ir iš šalies leidyklos pakviestas dailininkas, fotografas.

Vadovėlių leidyboje meninio redaktoriaus, dailininko vaidmuo reglamentuotas taisyklių, įstatymų bei reikalavimų. Individualios saviraiškos galimybės labai ribotos. Vadovėlio apipavidalintojas turi būti ištikimas turiniui, autoriaus nuomonei, įstatyminei bazei. Pagrindiniu veiklos tikslu tampa išraiškingų formų išsakytooms mintims suteikimas.

Kaip teigia V. Stonienė (1990), būsimo vadovėlio maketą kartu su dailininku rengia techninis redaktorius. Jis parenka formatą, šriftą, nurodo, kaip išdėstyti tekstą ir iliustracijas.

Galutinai parengtas spaudai rankraštis su leidyklos techniniais nurodymais perduodamas spaustuvei. Su spaustuve tiesiogiai dirba trečiasis leidyklos skyrius – gamybinis. Jis planuoja ir skirsto rankraščius spaustuvėms, atsako už knygos išleidimą. Spaustuvė palaiko ryšius su leidykla, siunčia jai bandomuosius atspaudus korektūrai, pristato galutiniam tvirtinimui pirmuosius išspausdintos knygos egzempliorius, vadinamus signaliniais egzemplioriais. Knygos gamybos spaustuvėje etapas vadinamas poligrafiniu.

Vadovėlis turi keturias pagrindines kategorijas: sudėtį, struktūrą, turinį bei funkcijas. Visi šie elementai trumpai aptarti ankstesniuose skyriuose. Tikslinga plačiau panagrinėti leidinio (šiuo atveju - vadovėlio) struktūrą, įtakojančią poligrafinius sprendimus. Anot M. P. Jelnikovo (2006), knygos struktūra paprastai suvokiama kaip materialus darinys, kurį sudaro teksto, grafikos, pagalbinių informacinių tekstų, knygos materialijų pagrindų struktūra. Tai knygos turinio sandaros elementai, kuriuos sieja sudėtingi ir glaudūs tarpusavio ryšiai, sąveikaujantys skaitymo metu.

Knygos struktūra, poligrafinių elementų kokybė turi garantuoti leidinio socialinę – psichologinę, kultūrinę – estetinę, meninę, mokslinę vienovę. Kaip pasiekti kokybę, kad būtų galima teigti, jog poligrafiškai, struktūriškai vadovėlis yra idealus? Čia vėl tenka grįžti prie Lietuvos higienos normose HN 22:2003 „Mokykliniai vadovėliai“ įvardintų aspektų: **šrifto, popieriaus, išdėstymo, formato, įrišimo, svorio** ir pasiūlyti optimaliausius variantus, labiausiai atitinkančius vadovėlio paskirtį ir vartotojo (mūsų atveju V-VI klasių mokinio) suvokimą.

Šrifto grafika. Mokykliniuose vadovėliuose gausu šrifto. Raidėmis dėstomas tekstas, išskiriami paragrafai, paryškinamos užduotys, apibrėžimai, išskiriami esminiai dalykai ir t. t. Pasak G. Šimoliūnienės (2004), dažniausiai akcentuojama informacinė šrifto funkcija, pamirštant estetinę bei meninę. Skaitydami tiek suaugę, tiek vaikai, dėmesį sutelkia į teksto prasmę, šriftą palikdami nuošalyje, nors nuo jo priklauso emocinis informacinis suvokimas. Todėl labai svarbu tinkamai parinkti šriftą. Teisingai parinktas, jis padeda geriau suvokti teksto turinį. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakyme „Dėl Lietuvos higienos normos HN 22:2003 „Mokykliniai vadovėliai“ (2003) nurodyta, kad V-VI klasių mokyklinių vadovėlių pagrindinio teksto šriftas turi būti ne mažesnis kaip 12 pt (spaustuvinių punktų), pagalbiniai tekstai – ne mažesni kaip 10 pt. Tai optimalaus dydžio šrifto elementai, kuriuos lengvai suvokia įvardintų klasių (V-VI) mokiniai, pradinėse klasėse įgiję puikių skaitymo įgūdžių.

Šriftas paklūsta bendriesiems kompozicijos principams. Visos kurio nors šrifto raidės turi tam tikrą panašumą. Tai proporcijos, tonai, faktūros, kontrastai. Tačiau esti ir specifinių šrifto bruožų.

Galimybė įskaityti – viena pagrindinių gero šrifto ypatybių. Tai ne tik bendras jo formos tinkamumo vertinimas, bet ir gražumo – meniškumo rodiklis. Anot G. Šimoliūnienės (2004), šrifto įskaitomumą lemia šie veiksniai, į kuriuos dėmesį turi atkreipti mokyklinių vadovėlių leidėjai:

- šrifto ženklų forma (piešinys arba šrifto tipas, dydis, forma, spalva);
- šrifto kompozicija;
- baltas laukas aplink eilutę arba šrifto lauką;
- intervalas tarp eilučių, šrifto laukų;

- eilučių, šrifto laukų forma;
- eilutės ritmas ir teksto kompozicija;
- spalvų pasirinkimas;
- šrifto ryškumas;
- šrifto aiškumas.

Šrifto įskaitomumas – svarbus veiksnys, vertinant mokyklinius vadovėlius ir jų kokybę. Jis skatina subjektyvų požiūrį į tekstą, pasirengimą skaityti, lemia žiūrovo įpročius ir lūkesčius. „Galimybė įskaityti priklauso nuo turinio sudėtingumo, teksto apkrovos, aplinkos, pakliūvančios į matymo lauką kartu su šriftu, taip pat apšvietimo (Šimoliūnienė, 2004, p. 49). „Gera, įskaitoma spauda visuomet yra aiški spauda“ (Willberg, Forssman, 2006, p. 64).

Kitas svarbus aspektas nagrinėjant šriftą ir jo svarbą kokybiškų vadovėlių leidyboje - ritmas. Anot profesoriaus A. Gursko (2006), tai svarbiausias šrifto kompozicijos elementas, o pasikartojantys vienodi optiniai tarpai tarp raidžių, atskirų žodžių bei jų grupių, ne mažiau svarbūs kaip ir pačios raidės.

Ritmas leidinyje sukuriama apgalvota raidžių dėmių ir tarpų tarp raidžių kaita, žodžių bei eilučių išdėstymu, raidžių, eilučių bei kompozicijos geometrine ir optine proporcija, - visa linijine ir erdvine sandara. Šrifto elementų išdėstymas, ritminiai sprendimai veikia žmogų, sukeldami tam tikrą nuotaiką, aktyvindami arba stabdydami galimybę suvokti, suprasti. Harmonija, tvarka, apgalvota šrifto ritmika padeda skaityti, teikia regimąjį malonumą.

Atradus optimaliausius ritminius sprendimus, svarbu išskirti šrifto komponavimo principus, lemiančius emocinį rašto išdėstymo poveikį. Rašto išraiškai svarbu ne tik tobulai išspausdintos atskiros raidės ar žodžiai, bet ir teksto vieta, jo dydis, santykis su tuščiu lapo plotu. Žinant, kad mūsų žvilgsnis pirmiausia pastebi teksto visumą, o ne atskirus ženklus, tikslinga kompozicija turi padėti rašto formomis sukurti norimą visumos nuotaiką.

Pasak G. Šimoliūnienės (2004), šrifto grafikos kompozicijai būdingi du aspektai: vienas apsiriboja raidžių, raidžių junginių formos struktūra ir yra izoliuoto pobūdžio, o kitas išryškėja per santykius su kitais dalykais. Visų kompozicijos rūšių pagrindas yra turinys ir forma. Kokybės čia priklauso nuo formos ir turinio santykio. Šrifto grafikos kompoziciją apibūdina tokios ypatybės:

- ji turi būti universali priemonė perteikiant dešifruotą informaciją;
- raidžių forma, ir turinys yra sąlygojami meninio tikslo;
- šrifto forma paklūsta atlikėjo profesionalumui.

Vienos esminių šrifto grafikos elementų – spalvos, kuriomis spausdinamas vadovėlio tekstas, antraštės, užduotys, nuorodos ir t. t. Pastabėta, jog mokykliniuose vadovėliuose

dažniausiai vyrauja juodos spalvos šriftas, o taisyklės, apibrėžimai, tezės išskiriamos kitos spalvos rašmenimis.

Šrifto vaizdo meninei formai didelę įtaką daro būtent spalva, suteikdama savo kokybines savybes ritminei ir kompozicinei sandarai. Tikslingas, apgalvotas spalvų parinkimas – vienas pagrindinių reikalavimų ruošiant leidinį leidybai. Pasak dizainerės S. Šiefer (2007) renkant vadovėlio ar mokymo(si) priemonių spalvas, svarbu siekti harmonijos ir pusiausvyros, nes aktyvus daugiaspalviškumas neretai blaško dėmesį, neleidžia suvokti esmės. Tikslingas, apgalvotas, harmoningas šrifto spalvų parinkimas padeda lengviau suvokti turinio esmę, geriau įsiminti perskaitytus dalykus, skatina mokinius atkreipti dėmesį ir netgi ugdo kūrybiškumą. Kaip teigia A. Juozaitis knygoje „Spalvotyra“ (2009, p. 8), „spalva yra viena pagrindinių meninės išraiškos priemonių. Jos reikšmė - didžiulė ir įvairi. Spalva turi didelę įtaką žmonių gyvenimui. Ji veikia žmogaus psichiką, sukelia atitinkamą nuotaiką: džiaugsmą, liūdesį, estetinius jausmus, ugdo grožio sampratą“.

Spalvos veikia žmogų savo psichofizinėmis savybėmis. Daug informacijos apie išorinį pasaulį žmogus gauna per jutimus, 90 proc. žinių – matydamas. Spalvos gerokai praplečia daiktų apibūdinimo spektrą, suteikia gyvybę, o daiktai, elementai įgauna didesnę ar mažesnę reikšmę. Rengiant mokyklinius vadovėlius svarbu suprasti, kad spalvos, veikdamos meninę formą, ne tik padidina ar sumažina galimybę šriftą įskaityti, bet ir būdamos išraiškos priemonėmis, daro svarbų estetinį poveikį, sukeldamos mokymas daug asociacijų, kurios gali būti ir asmeninio, ir bendrojo pobūdžio.

Nagrinėjant mokyklinio vadovėlio poligrafiją, tikslinga įvardinti dar vieną svarbų aspektą – šrifto ir vaizdo dermę. Šiandieniai mokykliniai vadovėliai gausiai iliustruojami paveikslėliais, fotografijomis, tekstui paliekant mažesnę vietą popieriaus lape. Nepaisant meninės, estetiškos iliustracinių elementų svarbos, tekstas, turinys turi užimti esminę vietą šiuolaikinėje mokymo priemonėje.

Vaizdinė struktūra, atsirandanti greta teksto, atspindi vidinę jo struktūrą, užtikrina įvairių pagal paskirtį ir reikšmę komponentų suvokimo patogumą, padeda geriau išskirti svarbiausią informaciją, perskaityti ir suvokti visą medžiagą. Anot G. Šimoliūnienės (2004), vaizdinė struktūra atskleidžia kompleksinio apipavidalinimo „architektūrą“ – nuo bendros regimosios kūrinio apimties iki paties mažiausio struktūros elemento suvokimo.

Gausiai iliustruotuose mokykliniuose vadovėliuose šiandien vyrauja vienas, daugiausiai du, šriftai. Taip garantuojama vizualinė vienovė, harmonija. Varijuojama tik raidžių dydžiu, kryptimi, storiu, spalva. Taip pasiekimas pagrindinis reikalavimas šriftui – įskaitomumas. Tačiau tai negali tapti monotoniškumo priežastimi, ypač jei teksto daug, o vaizdinės medžiagos - mažai. Derinant iliustraciją su spaustuviniu teksto šriftu naudojami du principai: harmonijos ir kontrasto.

Vaizdumas priklauso nuo šrifto ženklų, kurie sudaro žodžius, eilutes ir pastraipas, formų rašymo įskaitomai, nuo jų harmonijos su informacijos šaltiniu.

Apibendrinant galima daryti išvadą, jog kiekvienas mokyklinio vadovėlio elementas svarbus ir gali įtakoti jo kokybę. Ne išimtis ir šriftas, jo dydis, spalva, santykis su vaizdinėmis priemonėmis. Tikslingas, apgalvotas šrifto parinkimas padeda mokiniams lengviau suvokti, įsiminti tekstą, skatina mokymosi motyvaciją, bendrąsias kompetencijas.

Reprodukavimas, popierius ir įskaitomumas. Knygos išvaizda priklauso ne tik nuo autorių, leidėjų, dizainerių darbo, bet ir nuo medžiagos, iš kurios ji padaryta. Pagrindinė poligrafinė knygų gamybos medžiaga, su kuria susiduriame į rankas paėmę bet kokį leidinį, yra popierius. Apie jo savybes, ilgaamžiškumą, sudėtį buvo kalbėta analizuojant mokyklinių vadovėlių vertinimo kriterijus. Nepaminėtas liko popieriaus ir skaitymo santykis, popieriaus spalva ir dar keletas aspektų, kurie gali užtikrinti aukštą leidinio kokybę.

Spaudos popierius – komplikauta medžiaga, išsiskirianti keletu esminių bruožų:

- jame negali būti medienos, tokiu atveju jį sudaro vien celiuliozė;
- jame gali būti medienos, t. y. viena iš jo sudedamųjų dalių yra ploni medienos plaušeliai;
- jis gali truputėlį arba labai persišviesti;
- jis gali būti įvairių atspalvių;
- jis gali būti įvairaus svorio;
- jis gali būti įvairaus tūrio, t. y. jame gali būti daugiau ar mažiau oro.

Natūralus popierius gali būti sudarytas tik iš savo paties plaušų su tam tikrais priedais, turėti rupų, lygų arba lygų kalandruotą paviršių. Šie aspektai daro įtaką spaudinio pobūdžiui. Popierius yra higroskopinis, jis sugeria oro drėgmę ir ją vėl išskiria, t. y. jis išsiplečia ir vėl susitraukia. Atskiram popieriaus lapui tai neturi jokios reikšmės, tačiau tai svarbu sąsiuviniams, brošiūroms ir knygoms.

Popierius turi slinkimo kryptį. Gaminant popieriaus masę košiama per milžinišką greitai slenkantį sietą, todėl plaušai išsidėsto viena kryptimi – slinkimo kryptimi. Yra dvi popieriaus slinkimo kryptys: taisyklinga (kai popieriaus plaušai išsidėstę lygiagrečiai su knygos nugarėle) ir netaisyklinga (kai popieriaus plaušai išsidėstę statmenai knygos nugarėlei). Prieš slinkimo kryptį popierių sunku lankstyti, jis priešinasi ir banguojasi.

Popieriaus spalva, paviršiaus blizgesys turi atitikti paskirtį ir naudojimo subtilybes. Svarbiems dokumentams, reprezentaciniams leidiniams tikslinga naudoti ypač baltą popierių. Tačiau jei reikia tik tiek, kad tekstą būtų galima perskaityti – galioja kiti kriterijai. Pasak tipografų H. P. Willbergo ir F. Forssmano (2006), labai baltas popierius nustelbia juodą šriftą, kuris dažniausiai naudojamas mokyklinių vadovėlių leidyboje. Tai daro tekstą sunkiai įskaitomą.

Čia galioja dar viena taisyklė: jei iliustracijoms būtinas labai baltas popierius, negalima vartoti jokių šriftų su ryškiais storų ir plonų linijų kontrastais, taip pat per daug šviesių šriftų. Skaityti geriausiai tinka truputėlį gelsvas popierius lygiu matiniu paviršiumi.

Skaitant labai svarbu, kiek popierius persišviečia. Kai popierius labai permatomas, galima matyti tai, kas išspausdinta kitoje lapo pusėje ar puslapyje. Tai labai trukdo, blaško skaitytojo dėmesį, neleidžia susikaupti. Tokiu atveju turi būti spausdinama taip, kad eilutės vienoje ir kitoje lapo pusėje sutaptų viena su kita.

Minėta, kad šiandieniuose vadovėliuose vaizdas ir spausdintas žodis eina greta. Tad kokį popierių pasirinkti, kad šie elementai taptų harmoninga visuma? Specialistai teigia, kad jei vaizdas ir šriftas yra vienodai svarbūs, geriausia rinktis tonuotą ofsetinį popierių. Jei vadovėlyje svarbiausias elementas – iliustracija ir jos kokybė, siūloma rinktis brangesnis spalvotosios spaudos popierių blizgančiu arba lygiu paviršiumi. Bet kuriuo atveju šriftas ir popierius privalo būti parinkti taip, kad tiktų vienas prie kito.

Popierius mokykliniuose vadovėliuose vartojamas ne tik tekstui spausdinti, bet ir įrišimo darbams. Knygos blokui surišti su viršeliu vartojamas specialus 80 – 160 g. vadinamasis forzacinis popierius, kuris yra tvirtesnis, atsparesnis drėgmei. Jis gali būti baltas ar spalvotas, su dekoratyviniais ar siužetiniais piešiniais. Knygų viršeliams taip pat vartojamas kelių rūšių popierius, kurio masė nuo 80 iki 200 g. Popierius, kurio 1 m² sveria daugiau kaip 250 g., vadinamas kartonu. Be popieriaus, viršeliams specialiai gaminami įvairūs audiniai ar jų pakaitalai.

Teksto ir vaizdo išdėstymas. Maketavimo logika. Mokyklinio vadovėlio kokybę lemia daugelis veiksnių. Vieni jų – vidiniai knygos elementai: **tekstas, iliustracijos, antraštiniai elementai, puslapiai**. Tikslingam jų išdėstymui reikalingos žinios bei logika. V. Stonienė (1990) tekstą įvardija pagrindiniu knygos elementu ir pagal poligrafinio apipavidalinimo pobūdį skirsto jį į paprastą ir sudėtingą. Tekstai literatūroje apipavidalinami pagal tam tikrus reikalavimus. Tarpai tarp eilučių turi būti vienodi ir nei per maži, nei per platūs, nes ir vienu ir kitu atveju nepatogu skaityti. Specialiose instrukcijose nurodoma, kad normaliu laikomas tokio pločio tarpas, kuris lygus pusei spausdinamo šrifto kegelio, bet atskirais atvejais leidžiama šį tarpą sumažinti iki 1/4 arba padidinti iki 3/4 kegelio.

Mokykliniuose vadovėliuose esminiai žodžiai, tezės, užduotys, taisyklės neretai išskiriamos, siekiant į jas atkreipti skaitytojo dėmesį. Leidėjai vartoja šriftinį ir nešriftinį teksto išskyrimo būdus. Poligrafijoje dažniausiai taikomas šriftinis būdas – atskiros teksto dalys išskiriamos kitu šriftu, pavyzdžiui, kursyvu, ar kitos spalvos šriftu, sakykim, pusjuodžiu. Pasak V. Stonienės (1990 m.) nešriftiniai būdai gali būti keli, kai eilutės ir pastraipos puslapyje

surenkamos ir išspausdinamos nevienodu formatu, kai tekstas paryškinamas spalva (teksto dalys spausdinamos kita spalva arba pateikiamos spalvotame fone).

Teksto rinkimas ir išskyrimas, spalvinių sprendimų įvairovė – tikslingi ir logiškai apgalvoti leidybos veiksniai, orientuoti į kokybę. Leidėjų savivalė čia negalima. Kiekvienas sprendimas turi būti suderintas su autoriumi, redaktoriumi, atsižvelgiama į higienos normas bei reikalavimus. Mokykliniuose vadovėliuose išskiriamų teksto elementų neturi būti per daug, kad puslapis netaptų margas ir neblaškytų skaitytojo dėmesio, o padėtų jam greičiau suvokti teksto esmę.

Šiandieniniuose vadovėliuose tekstas dažniausiai skirstomas į logines savarankiškas struktūrines dalis, kurios vadinamos rubrikacijomis. Loginį knygos planą parengia autorius, jis numato skyrius, poskyrius, jų pavadinimus. Leidėjai tik paryškina tą rubrikaciją, kad ji galėtų signalizuoti skaitytojui apie loginę atskirų tekstų reikšmę ir atitiktų bendrą knygos apipavidalinimo ansamblį.

Antroje vietoje pagal svarbą spausdintuose leidiniuose yra iliustracijos. Iliustracijos – sudėtinės kokybiško vadovėlio dalys, padedančios grafiniais vaizdais geriau suvokti tekstą, stiprinančios knygos turinio poveikį skaitytojui. Pagal atliekamas funkcijas knygotyroje iliustracijos skirstomos į mokslines pažintines ir menines. Mokslinės pažintinės, anot V. Stonienės (1990), dedamos į mokslinius, mokslo populiarinimo, mokomuosius, informacinius leidinius. Fotografijos dažniausiai taikomos knygoms iliustruoti. Jų apstu ir šiandieniniuose mokykliniuose vadovėliuose. Tačiau knygos gamyboje yra atvejų, kai fotografavimo technika negalima naudotis ir tada dailininkui tenka imtis piešinio. Knygų iliustratoriai skiria tris piešinių rūšis: originalųjį, techninį piešinį ir perpiešimą.

Iliustracijos literatūroje dažniausiai siejasi su teksto siužetu ir vaizduoja tai, kas vyksta ar aprašoma epizode. Bet esama iliustracijų, kurios nesusijusios su konkrečiu epizodu ir vaizduoja aprašomąjį dalyką apibendrintai. Tokio apibendrinimo siekiama ir frontispise - iliustracijoje, kuri būna knygos pradžioje. Būtent ja išreiškiama pagrindinė veikalo idėja. Tai gali būti autoriaus ar vieno iš knygos herojų portretas, svarbiausias veikalo epizodas ir pan. Mokyklinių vadovėlių frontispise dažniausiai pateikiama knygos (vadovėlio) mintis ar mokomojo dalyko esmė.

Iliustracijos knygoje komponuojamos įvairiai. Jos gali būti spausdinamos tekste ar atskirame puslapyje, bet numeruojamos kartu su tekstu. Tokios iliustracijos vadinamos tekstinėmis. Pagal poligrafinį pavidalą iliustracijos skirstomos į štrichines ir tonines. Štrichinėse iliustracijose visi vaizdo elementai perteikiami vienodo tono atspalviu. Tai gali būti piešiniai plunksna, graviūros, brėžiniai. Toninėse iliustracijose atskiros vaizdo dalys yra įvairių tonų ir pustonų. Tai fotografijos, akvarelės, piešiniai.

Šiandieniai mokykliniai vadovėliai gausiai iliustruojami. Harmoningai ir tikslingai elementų kompozicijai, išdėstymui galioja daug taisyklių, kurių privalo laikytis leidėjai.

Iliustracijos puslapyje negali būti traktuojamos atskirai. Vaizdiniai leidinyje turi turėti tam tikrą seką, glaudų santykį vieni su kitais, o leidėjai negali paklusti atsitiktinumui. Jie turi pasirūpinti, kad tame pačiame puslapyje esantys vaizdai derėtų vienas prie kito, o ne trukdytų vienas kitam. Tai, anot tipografų H. P. Willbergo ir F. Forssmano (2006), priklauso nuo įvairių komponentų:

- nuo iliustracijų plokštumų dydžio santykio;
- nuo jų ryškumo (šviesumo arba tamsumo);
- nuo jų reikšmingumo formos ir turinio atžvilgiu;
- nuo nemotyvuoto vaizdų pakoregavimo;
- nuo logiško pagrįstumo.

Trečiasis aspektas, kuris įtakoja mokyklinio vadovėlio kokybę – antraštė ir antraštiniai elementai. Antraštiniais elementais knygoje vadinami visi antraštiniai lapai su juose spausdinama informacija. Dažniausiai knygoje pakanka vieno tokio lapo, kuris spausdinamas pirmajame knygos puslapyje ir kuriame nurodyti knygai identifikuoti būtini duomenys: autoriaus pavardė, leidinio pavadinimas, leidimo vieta, metai, leidykla. Pagal standartą LST ISO 1086:2001 „Informacija ir dokumentai. Antraštiniai knygų lapai“, leidinio antraštiniame lape (ir viršelyje) turi būti nurodomas tarptautinis standartinis numeris kaip privalomas jo identifikatorius. Pasak V. Černiauskaitės, A. Glosienės ir kt. (2006), knygoje tarptautinis standartinis numeris žymimas santrumpa ISBN (International Standard Book Number) ir pateikiamas unifikuota forma pagal standartą LST ISO 2108:1994 „Informacija ir dokumentai. Tarptautinis standartinis knygos numeris (ISBN)“.

Antraštinio lapo apipavidalinimui galioja daug taisyklių. Standartas LST ISO 1086:2001 „Informacija ir dokumentai. Antraštiniai knygų lapai“ reglamentuoja tik pagrindinio antraštinio lapo duomenų apimtį ir jų pateikimo tvarką. Jo reikalavimu autoriaus vardas ir pavardė visada turi būti nurodomi vardininko linksniu virš antraštės. Jei knygoje yra ne vienas, o keli autoriai, rekomenduojama antraštiniame lape pateikti ne daugiau kaip trijų autorių pavardes, o keturis ir daugiau autorių nurodyti antraštinio lapo kitoje pusėje. Knygos antraštė rašoma tokia, kokią nurodo autorius arba leidėjas. Autorius ir antraštė spausdinama antraštinio lapo viduryje stambesniu šriftu. Antraštinio lapo apačioje nurodomi leidimo duomenys, t. y. duomenys apie knygos leidimo vietą, leidėja ir leidimo metus.

Pažymėtina, kad dalį leidybinių duomenų rekomenduojama spausdinti paskutiniame knygos puslapyje. Čia paprastai spausdinama anotacinė katalogo kortelė, knygos metrika ir vadinamieji duomenys virš metrikos.

Pagrindinius leidybinius duomenis – autorių ir antraštę standartas LST ISO 6357:2000 „Dokumentai. Knygų ir kitų leidinių nugarėlių antraštės“ reglamentuoja pateikti ir nugarėlėje.

Jame nurodoma, kad nugarėlės antraštė turi atitikti antraštinio lapo duomenis, joje neturi būti papildomų elementų ir žodžių formuluotės pakeitimų.

Mokyklinių vadovėlių leidyboje galioja tos pačios antraštinių elementų naudojimo taisyklės.

Nepaminėtas liko paskutinis vidinis leidinio elementas – **knygos puslapis**. Knygos puslapiu vadinamas atspaudas, gautas nuo spaudos formos. Jame loginiu nuoseklumu komponuojami visi vidiniai knygos elementai: tekstas, iliustracijos, pagalbinių informacinių elementai.

Puslapis, kaip ir pati knyga, turi savo formatą. Dažniausiai naudojami trys – keturi puslapio formatai, kurie skiriasi tiek spausdinamo teksto dydžiu, tiek teksto ir iliustracijų išdėstymu. Pasak V. Černiauskaitės, A. Glosienės ir kt. (2006), kiekvienas spausdintas puslapis turi keturias paraštes: nugarėlės, viršutinę, išorinę ir apatinę. Toks tekstas, įrėmintas baltame paraščių fone, mažiau vargina akis, lengviau skaitomas. Antra, tinkamai sukomponuotas tekstas puošia leidinį, o trečia, paraštės saugo teksto kraštus, kad jų nesuteptų, neapgadintų.

Maketuojant mokyklinio vadovėlio puslapius, galioja keletas taisyklių, būdingų visiems spausdintiems leidiniams. Skyrių pirmuosiuose puslapiuose tekstas paprastai spausdinamas žemiau, paskutiniai skyrių puslapiai, skyrių pradžia gali būti papuošti koku nors grafiniu elementu.

Vadovėlių, kaip ir kitų leidinių, lapai numeruojami. Taip padedama skaitytojui lengviau orientuotis tekste. Dažniausiai tekstas numeruojamas puslapiais, bet gali būti ir skiltimis, jei puslapyje tekstas išspausdintas dviem skiltimis. Kaip įprasta, puslapių ar skilčių numeriai rašomi teksto apačioje, apatinės paraštės viduryje ar dešiniajame kampe, rečiau – virš teksto, viršutinėje paraštėje. Antraštiniai, iliustruoti puslapiai gali būti nenumeruojami.

Trumpai aptarti vidiniai knygos elementai, įtakojantys leidinio kokybę, estetiką, patrauklumą. Taigi leidinys galės atlikti jai keliamas kokybinę ir estetinę funkcijas tik tada, kai visi jos elementai bus kruopščiai suderinti, o gamybos darbai puikiai atlikti.

Formatas. Įrišimas. Viršelis. Šiandieninį mokyklinį vadovėlį, kaip poligrafijos ir meno kūrinį, sudaro tarpusavyje susijusių elementų sistema. Šiuos elementus pagal paskirtį ir funkcijas galima dalinti į dvi grupes: išorinius ir vidinius. Išoriniai knygos elementai, tai: formatas, apimtis, įrišimas, viršelis ir t. t. Jie sudaro vadovėlio išorinę struktūrą, leidinio kompoziciją. Tikslingame elementų išdėstyme glūdi vadovėlio paskirtis, turinys, idėja.

Formatas. Anot V. Stonienės (1990), knygos formatu vadinamas knygos dydis, t. y. jos ilgis ir plotis. Lietuvoje jis matuojamas dvejopai:

- popieriaus lapo formatu centimetrais;
- išspausdinto ir apipjaustyto knygos bloko puslapio dydžiu

milimetrais.

Knygų leidyboje labiausiai paplitę vidutiniai formatai – 120x200 mm, 145x215 mm. Jais dažniausiai spausdinami raštų rinkiniai, politinė, grožinė literatūra, antruoju – mokslinės, mokomosios knygos.

Mokyklinių vadovėlių leidyboje vyrauja įvairūs leidiniai, nes formato apibrėžtis, nurodyta Lietuvos higienos normose, labai plati. Minėtame dokumente teigiama, kad vadovėlio plotis turi būti ne mažesnis kaip 145 mm ir ne didesnis kaip 215 mm, aukštis – ne mažesnis kaip 210 mm ir ne didesnis kaip 297 mm (Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl Lietuvos higienos normos HN 22:2003 „Mokykliniai vadovėliai“, 2003).

Knygos apimtis. Skaitytojams leidinio apimtis dažniausiai nurodoma puslapiais, rečiau – skiltimis ar lapais, o kartais leidiniai apskritai nenumeruojami. Visi šiandien bendrojo lavinimo mokyklose galiojantys vadovėliai numeruoti puslapiais.

Viršelis. Viršelis - išorinis knygos (taip pat ir vadovėlio) apipavidalinimo elementas, tarsi jos rūbas. Jis atlieka kelias funkcijas:

- technologinę – sutvirtina knygos bloką;
- apsauginę – saugo knygą nuo sužalojimo;
- informacinę – teikia pirminę informaciją apie autorius, knygos tematiką, paskirtį, pobūdį;
- reklaminę – siekia sudominti skaitytoją.

Leidėjai, autoriai siekia, kad informacija viršelyje būtų spausdinama didesniu šriftu, kad į jo kompoziciją būtų įpinama meno elementų, susietų su turiniu.

Mokyklinių vadovėlių leidyboje galioja analogiškos taisyklės. Visų vadovėlių viršeliuose spausdinamos autoriaus arba autorių kolektyvo pavardės, mokomųjų dalykų pavadinimai, klasės, kurioms leidiniai skirti. Viršeliai dekoruojami mokomuosius dalykus iliustruojančiais elementais.

Kaip teigia V. Černiauskaitė, A. Glosienė ir kt. (2006), viršelio ir kietviršio apipavidalinimui dailininkai sėkmingai naudoja ir spalvas. Kelių spalvų taikymas šriftinei informacijai ar iliustraciniams elementams, derinant tai su popieriaus ar įrišimo medžiagos faktūra, pagerina visą knygos estetinę išvaizdą. Šiuolaikinių mokyklinių vadovėlių viršeliai taip pat spalvoti, o vaizdo ir šrifto elementai subtiliai derinami tarpusavyje.

Įrišta knyga dar gali būti apgaubta popieriaus, celofano ar kitos medžiagos lapu, vadinamuoju aplanku. Jo funkcija – apsaugoti knygą nuo žalojimo, bet kartu jis atlieka ir estetinę, informacinę bei reklaminę funkcijas. Aplankas gali gaubti ir minkštą viršelį: tuo atveju jis klijuojamas prie nugarėlės, kad neslystų nuo viršelio. Vadovėliai, naudojami bendrojo

lavinimo mokyklose turi aplankus, leidžiančius užtikrinti ne tik leidinio kokybę, bet ir ilgaamžiškumą.

Įrišimas. Enciklopediniame knygotyros žodyne (1997) įrišimu vadinamas knygos bloko gaminimas ir jo įdėjimas į kietviršį. Tai baigiamasis knygos gamybos etapas, lemiantis leidinio patvarumą ir galimybę lengvai vartyti. Įrišimas yra paskiausias darbas rengiant leidinį, tačiau planuojant tai visų pirma reikia turėti omenyje.

Knygos, vadovėlio įrišimo procesas vykdomas keliais etapais. Pirmiausia iš išspausdintų spaudos lankų yra sukomplektuojamas knygos blokas. Jei įrišama klijuojant, atskiri puslapiai apipjaustomi ir priklijuojami prie spaudinio nugarėlės. Jei įrišama siuvant, suklijuoti lankai nugarėlėje susiuvami ir dar kartą apklijuojami. Taip suformuotą knygos bloką galima brošiūruoti arba įrišti su kietais viršeliais. Darant brošiūrą, viršelis priklijuojamas tiesiai prie knygos bloko. Vartant nugarėlę lankstosi. Kai įrišama su kietais viršeliais, tarp knygos bloko nugarėlės ir viršelio sulenkimo lieka tuščias tarpas. Taip įrištą leidinį lengviau vartyti, jis patvaresnis, tačiau konstrukcija - sudėtingesnė. Abiem atvejais yra daug variantų, turinčių įtakos maketavimui.

Viršelių apdailai galima pasirinkti įvairias medžiagas (dekoratyvinį popierių, audeklą, natūralią, dirbtinę odą, sintetines medžiagas. Mokyklinių vadovėlių leidyboje dažniausiai pasirenkamas įvairaus storio, dydžio ir spalvos popierius.

Aptarti visi struktūriniai knygos elementai, maketavimo subtilybės, poligrafiniai sprendimai. Įvardinta vadovėlių struktūra, sampratos kaita, funkcijos, vieta ugdymo procese. Apibendrinant galima daryti išvadą, kad vadovėlis, pradedant autoriumi ir baigiant dizaineriu, poligrafu, kuriamas kaip vieninga, visais elementais glaudžiai susieta informacijos sistema. Ši sistema vertinga tuo, kad be jokių laiko ir erdvės apribojimų gali skleisti informaciją žmonėms, o ugdymo procese atlikti pagrindines funkcijas (motyvacijos, informacijos, sisteminimo, koordinacijos, diferenciacijos, vadovavimo mokymui, mokymo strategijų, įsivertinimo ir mokymo vertės), rodančias didžiulę įtaką mokymo procesui ir jo kokybei.

***

Kaip teigia E. Marcelionienė (2000), knyga - žmonijos, kiekvienos tautos kultūros vertybė, atsiradusi drauge su raštu. Puslapiuose sustabdomas laikas, mintis virsta simboliniu raktu, atveriančiu žinių bei patirties lobynus.

Užgimęs kartu su Martyno Mažvydo pirmuoju lietuvišku elementoriumi, smarkiai pakeitęs išvaizdą, stilistiką vadovėlis pasiekė mūsų dienas. Nepakito tik funkcijos ir pirminė vadovėlio paskirtis – medžiagoje ir tekste įkūnyti pasaulį, artimą vaiko sielai ir prigimčiai.

2. PSICHOPEDAGOGINIAI V – VI KLASIŲ MOKINIŲ RAIDOS IR MOKYMO(SI) YPATUMAI

Norint išanalizuoti 5 – 6 klasių mokyklinių vadovėlių poligrafiją ir jos įtaką ugdymo(si) proceso kokybei, tikslinga įsigilinti į 11 – 13 metų mokinių psichologinius, raidos, fiziologinius, ir ugdymo procesų ypatumus.

Kaip teigia V. Rajeckas (1999), žmogus į pasaulį ateina kaip biologinė būtybė. Asmenybe jis tampa nuėjęs sudėtingą ir ilgą individualios raidos kelią. Žmogus vystosi ir tobulėja visaip: ir veikdamas, ir atspindėdamas pasaulį, ir pažindamas, bendraudamas, ir sąveikaudamas su aplinka bei žmonėmis. Vaikų ir paauglių raidai lemiamą reikšmę turi mokykla, visų pirma – mokymas, ugdymas.

Pirmą kartą peržengus mokyklos slenkstį, vaikui atsiveria paslaptingas mokslo pasaulis, o klasė tampa spalvingu knygų, draugystės, ugdymo priemonių, ritualų, bendravimo, vaizduotės pasauliu. Elementų gausa žadina vaiko vaizduotę, ugdo kūrybiškumą ir skatina mokymąsi – svarbiausią besiformuojančios asmenybės veiksnį.

Ugdymo procesas - sudėtingas daugiakomponentis reiškinys, kurio tikslas - perduoti svarbiausią visuomenės patirties dalį, suformuoti asmenybę, parengti ją gyvenimui. Visi minėti aspektai ugdomi bendraujant su mokytojais, bendraamžiais, įgyjant naujų žinių, mokėjimų bei įgūdžių, efektyviai naudojant mokymo priemones, svarbiausia kurių – mokyklinis vadovėlis, tarnaujantis mokiniui, ugdantis grožio pojūtį, kūrybiškumą, teikiantis žinių.

Paauglystė. Paauglystės periodizacija. Fizinis brendimas. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklų, V–VI klasėse mokosi 11 – 13 metų mokiniai. Anot N. Sturlienės (2007), tai laikotarpis, kurį būtų galima įvardinti kaip kelionę iš punkto „Vaikas“ į punktą „Suaugęs“. Paauglystė – pirmas sudėtingas amžiaus tarpsnis žmogaus psichologinio vystymosi kelyje. Pasak R. Želvio (1994), šiuo laikotarpiu prasideda didelės socialinės ir psichologinės permainos, kurios paprastai sutampa su audringu fiziologiniu vystymusi. Tai labai sudėtingas laikas, „nes kiekvienas paauglys susideda tarsi iš dviejų dalių: „suaugusios“, kuri nori naujų teisių, naujų išgyvenimų, naujos patirties, ir „vaikiškos“, priklausomos nuo suaugusiųjų“ (Sturlienė, 2007, p.10).

Paauglystės amžiaus ribos gana sąlygiškos. Dažniausiai jai priskiriamas amžiaus tarpsnis nuo 12 iki 15 metų. G. Navaitis knygoje „Psichologinė parama paaugliams ir jų tėvams“ (2007) paauglystę skirsto į du laikotarpius: ankstyvąją (12 – 14 metai), vėlyvąją (16 – 18 metai). 15 – uosius metus autorius laiko pereinamaisiais.

Paauglystės periodizacijos sudėtingumas susijęs su nesinchroniška socialine ir psichine raida. Ankstesnis mergaičių brendimas palyginti su berniukų taip pat trukdo nustatyti vienodas paauglystės amžiaus ribas.

Paauglystės chronologinių ribų nustatymą apsunkina nevienodas požiūris į šį raidos etapą, kuris gali būti vertinamas ir kaip savarankiškas, ir kaip perėjimas iš vaikystės į brandą. A. Vaičiulienė (2004) teigia, kad pastarąjį šimtmetį paauglystės tarpsnis pailgėjo ir dabar trunka apie dešimt metų. Pasaulio sveikatos organizacija paauglyste laiko žmogaus gyvenimo tarpinį nuo 10 iki 20 metų.

CH. Büler išskyrė tokius paauglystės etapus (Sturlienė, 2007):

- preliudija (apie 11 – 12 m.), kai pasireiškia tam tikri paauglystės požymiai;
- negatyvioji fazė, kai pasireiškia padidėjęs jautrumas, dirglumas, ir dvasinis diskomfortas;
- pozityvioji fazė, ateinanti laipsniškai.

Paauglystės pradžia yra ir sparčių fizinių kūno kitimų pradžia. Ryškiausi jų – kūno proporcijų ir ūgio. Anot G. Navaičio (2007), paauglystėje augimo tempas toks pat kaip pirmaisiais gyvenimo metais (10 – 25 cm per metus). Augant kūnui, keičiasi jo proporcijos, paauglys tampa fiziškai stipresnis. Skirtingos lyties paauglių brendimo procesai akivaizdžiai skiriasi. Esminis tarplytinis skirtumas – spartesnis mergaičių brendimas. Fizinis atskirų organų bei jų sistemų brendimas paauglystėje yra netolygus. Tai kartu su objektyviais sunkumais paaugliui kelia ir psichologinių sunkumų naujai suvokiant ir įvertinant save.

Išskyrus esminius paauglystės etapus, svarbu įvardinti pagrindinius paauglių charakterio bruožus. Remiantis V. J. Černiaus pozicija (1997), pagrindinės paauglių charakteristikos yra šios:

- kupini energijos, gyvybingi;
- idealistai, neabejingi šalies ir pasaulio ateičiai;
- dažnai nesutinka su pripažintomis vertybėmis, filosofija ir institucijomis;
- pastabūs ir drąsūs, mėgsta rizikuoti;
- jaučiasi nepriklausomi;
- turi stiprų teisingumo jausmą, nepakenčia netolerancijos;
- dažnai yra labai pareigingi ir jais galima pasitikėti;
- yra lankstūs, geba prisitaikyti;
- dažnai yra atviri ir tiesūs;
- labai lojalūs idėjoms, žmonėms, organizacijoms;

- turi humoro jausmą;
- labiau optimistai nei pesimistai, į gyvenimą žiūri pozityviai;
- dažnai labai rimti ir giliai mąsto;
- jautrūs kitiems žmonėms;
- rimtai ieško savojo AŠ.

V. J. Černiaus parengta paauglio charakteristika gana įvairialypė ir teigiama, leidžianti suprasti to amžiaus žmogaus esminius būdo bei charakterio bruožus.

Paauglio asmenybės raida. Įvairių psichologijos teorijų šalininkai skirtingai aiškina paauglio asmenybės raidos priežastis ir esmę, tačiau daugelis sutinka, kad paauglys ieško asmeninio tapatumo. Anot G. Navaičio (2007), greitai besikeičiant fizinei paauglio išvaizdai, socialiniam statusui ir psichologinėms galimybėms, jam itin svarbu suvokti esmines savo savybes, jų ištakas praeityje ir potencialias galimybes ateityje, eksperimentuojant pasirinkti psichologinius ir socialinius vaidmenis, siektinus idealus. Paauglystėje atsiveria galimybės išėiti už aplinkybių primesto tapatumo ribų ir savomis pastangomis įgyti pasirinktą identiškumą. Kita vertus, paaugliui dažnai sunku pasirinkti, ir jis perima grupės, socialinės aplinkos nuostatas, kurios gali neatitikti jo interesų.

Paauglio „AŠ“ raidą lemia brendimo ir statuso kaita. Jos sėkmė priklauso nuo tų uždavinių, kuriuos turi spręsti paauglys. Iš pastarųjų pirmiausia reikia paminėti didesnio savarankiškumo įgijimą, savęs vertinimo pakitimus, gebėjimo pasirinkti ilgalaikius tikslus raida, moralės raida.

Paauglio pažintinė raida. Pasak G. Navaičio (2007 m.), 11 – 16 gyvenimo metais kokybiškai keičiasi kognityvinės struktūros, plėtojamas abstraktusis ir formalusis mąstymas. Pagrindinis pažinimo procesų pasikeitimas – perėjimas nuo konkretaus operacinio prie formalaus operacinio mąstymo. Abstrakčiai pradeda mąstyti apie vienuoliktus gyvenimo metus ir apie penkioliktus metus šis mąstymas susiformuoja galutinai. Kaip teigia N. Sturleinė (2007), paauglio mąstymo logika tampa panaši į mokslininko – jis pradeda kelti, tikrinti ir vertinti hipotezes. Sustiprėja gebėjimai planuoti ir prognozuoti. Taigi atsiranda metapažinimas. Jauno žmogaus pažinimui būdingas idealizmas – jis mąsto apie galimybes, apie save, kitus ir pasaulį kaip apie idealus.

Anot J. Piaget, kitas svarbus mąstymo pasikeitimas – propozicinio mąstymo raida. Paauglys išmoksta vertinti žodinius teiginius, jų vidinį neprieštaringumą ir tikslumą, kurio gali nebesieti su realybe, išmoksta samprotauti apie teiginių sąsajas. Taigi tiksliau ir visapusiškiau vartoja kalbą. Pažintinė raida lemia didėjančią paauglio gebėjimą stebėti save. Jis analizuoja savo mintis, jausmus bei poelgius. O tam būtina patį save suvokti ir kaip subjektą, ir kaip objektą. G. Navaitis (2007) akcentuoja, jog savistaba leidžia paaugliui geriau išvelgti prieštaravimus tarp

minčių, žodžių ir poelgių, o tai skatina kurti idealus, kuriuos nebūtina tuoj pat išdėstyti ar įgyvendinti.

Paauglystės laikotarpiu dėl loginio mąstymo stiprėjimo didėja paauglio kritiškumas. Jaunas žmogus beatodairiškai nebepriima suaugusiųjų keliamų reikalavimų ir postulatų, o reikalauja įrodymų ir pagrindimo. Su kritiškumu siejamas ir ryškus paauglių negatyvizmas konfliktinių situacijų, streso ir emocinės įtampos metu.

Kaip teigia N. Sturlienė (2007), paaugliai prastai skiria kitų žmonių jausmus ir tuo pačiu metu yra panirę į savo emocinius išgyvenimus. Todėl jiems atrodo, kad jų jausmai – unikalūs, kad niekas niekada nepatyrė ir nepatirs to, ką išgyvena jie. Tokio egocentrizmo išraiška – kai kurių paauglių tikėjimas savo asmeniniu mitu, t. y. tikėjimas savo absoliučiu unikalumu ir amžinumu.

Svarbu išskirti ir pateikti J. Piaget formaliojo operacinio mąstymo ypatumus, informacijos apdorojimo teorijas, individualius paauglių intelektualinės veiklos skirtumus, į kuriuos siūloma atkreipti dėmesį rengiant mokyklinius vadovėlius (pagal A. Vaičiuliene, 2004):

- **Mąstymo abstraktumas.** Svarbiausia formaliojo operacinio mąstymo bruožas – gebėjimas mąstyti abstrakčiai. Paauglio mąstymas tampa vis lankstesnis ir abstraktesnis.
- **Hipotetinis mąstymas.** Paauglys nuo tikro pasaulio pasuka hipotetinio link. Mąstydamas jis jau sugeba nesieti savęs su dabartimi, svarstyti su tikrove nesisiejančias prielaidas.
- **Dedukcinis ir indukcinis mąstymas.** Deduktyviai samprotaudamas paauglys nuo abstrakčių, bendrųjų principų eina konkrečių hipotezių ir faktų link. Mąstymo induktyvumas – tai gebėjimas daugelį konkrečių įvykių apibendrinti, nustatyti abstrakčius, bendruosius juos paaiškinančius principus. Abu šie procesai papildo vienas kitą ir yra svarbūs paaugliui samprotaujant įvairiausiomis temomis – apie gamtą, mokslą, socialines problemas ir pan.
- **Hipotetinis dedukcinis samprotavimas.** Paauglys daugiausia reikšmės skiria pačiai samprotavimo formai. Jis mato įvairias problemų sprendimo galimybes, vienu metu gali suvokti daugelio objektų, reiškinių, savybių ryšius, taiko hipotetinį dedukcinį samprotavimą. Hipotetinis dedukcinis samprotavimas yra mokslinio mąstymo požymis, nes įvertinamos visos galimos sprendimų alternatyvos ar hipotezės, logiškai atmetamos netinkamos.
- **Paauglių egocentriškumas.** Paauglio egocentriškumas susijęs su

psichologine tikrove. Jis jaučiasi esąs psichologinės tikrovės centras.

- **Mąstymo reflektyvumas.** Mąstymo reflektyvumas pasireiškia formaliųjų operacijų stadijoje. Reflektyvus mąstymas leidžia paaugliui būti savo paties kritiku, vertinti savo samprotavimus, idėjas, sprendimus, pažvelgti į juos iš šalies, pastebėti klaidas ir silpnąsias vietas.

Visi išsakyti teiginiai byloja apie paauglystės laikotarpio sunkumus, dideles socialines ir psichologines permainas, kurios paprastai sutampa su audringu fiziologiniu vystymusi. Anot R. Želvio (1994), paauglystė neretai lyginama su laiveliu, audrų nublokštu į vandenyną, be šturvalo ir be vairininko. Paauglio gyvenimas dažnai būna kupinas konfliktų, krizinių momentų. Tai susiję su paauglio psichikos netolygumais.

Mokymasis – pažinimas. Psichofiziologinis žmogaus aplinkos pažinimas. Pasak V. Rajecko (1999), mokymasis – svarbiausia besiformuojančios asmenybės veiklos rūšis, kurios metu asmenybė įvairiapusiškai ir sparčiai vystosi. Būdingiausias mokymosi bruožas yra tikslinga, organizuota, planinga, daugelį metų trunkanti pedagogo vadovaujama vaikų, paauglių ir jaunuolių veikla.

Mokytojas, ugdydamas asmenybę protiškai, formuoja pažinimo poreikius bei interesus, lavina ir auklėja – perduoda dorovines vertybes, ugdo valią, įvairias psichines galias, rengia ateičiai. Taip žmogus įgyja kultūrinę patirtį, perima mokslo, technikos ir meno pagrindus, formuojasi būtiniausių mokėjimų bei įgūdžių sistemą. Mokymosi proceso vyksme lavėja mokinių mąstymas (išmokstama analizės, sintezės, konkretizavimo, abstrahavimo ir kitų protinių operacijų), pereidami iš klasės į klasę, jie tobulina psichikos procesus: atmintį, vaizduotę, t. y. vysto savo intelektą.

V. Rajeckas (1999), teigia, kad mokymasis keičia ir tobulina pažintinę mokinio veiklą: nuo paviršutinio tikrovės pažinimo einama prie vis nuodugnesnio jos suvokimo, - mokiniai mokosi savarankiškai pažinti įvairiausių tikrovės reiškinius. Mokymasis – viena iš pažinimo rūšių, tačiau jis labai skiriasi nuo mokinio pažinimo. Mokymosi procese mokiniai (taip pat ir paaugliai) eina nuo nežinojimo prie žinojimo (pažinimo), nuo neišsamaus žinojimo – prie išsamesnio ir išsamaus. Čia būtinas stebėjimas, jutiminis suvokimas, abstraktus mąstymas, patikrinimas praktika.

Pasak S. Stašienės ir N. Petkevičiūtės (2003), pažinimo procesais vadinami tie psichikos reiškiniai, kuriais žmogus gauna informaciją apie savo aplinką, išorinę tikrovę bei patį save. Nuo seno psichologijoje išskiriamos jutiminio ir loginio pažinimo rūšys. Jutiminiu pažinimu laikomas tiesioginis daiktų bei reiškinių savybių (spalvų, garsų, kvapų ir t. t.) pažinimas, kai tie daiktai, reiškiniai veikia jutimo organus (akis, ausis, skonio organus ir kt.). Loginis pažinimas vyksta

jutimais gaunamą informaciją pertvarkant: skaidant, jungiant, lyginant, apibendrinant ir t. t. Tai – aukštesnė pažinimo pakopa, kuria nustatomi tikrovės jutimais neprieinami objektai.

Yra dvi pagrindinės jutiminio pažinimo rūšys: pojūčiai ir suvokimai (Jacikevičius, 1996). Išskirtinos šios pojūčių rūšys:

- regėjimo pojūčiai;
- girdėjimo pojūčiai;
- uoslės pojūčiai;
- skonio pojūčiai;
- odos pojūčiai;
- lytėjimo pojūčiai ir t. t.

Mokymasis – sudėtinga mokinių teorinė ir praktinė veikla, kuria siekiama perimti kultūros vertybes, pasirengti jas kurti. Vienas pagrindinių psichologinių mokymosi veiksmų – pažinimo procesų (**suvokimo, mąstymo, dėmesio, atminties, vaizduotės**) aktyvinimas.

Siekiant gilesnės pažinimo procesų analizės, tikslinga trumpai aptarti kiekvieną jų.

Suvokimas. Psichologijoje kalbėti apie jutimus atsietai nuo suvokimo beveik neįmanoma. R. Jusienė ir A. Laurinavičius (2007) teigia, kad fiziologiškai jutimai susiję su jutimo organais ir periferine nervų sistema, o suvokimas – su aukštesniais nervų sistemos lygiais. Suvokimas – tai psichinis pojūčiais gaunamos informacijos tvarkymas ir įprasminimas. Kitaip tariant, tai dirgiklio, veikiančio jutimų organus, atpažinimas, vietos erdvėje, laike nustatymas. Jutimai tarsi informuoja žmogų apie jį supančius dirgiklius, tačiau suvokimas padeda juos įprasminėti, sujungia skirtingais pojūčiais gaunamą informaciją, padeda orientuotis joje. Anot S. Stašienės ir N. Petkevičiūtės (2003), suvokimą sąlygoja:

- suvokėjo asmenybė ir jo individuali patirtis (taip pat ir paauglių);
- suvokiamo objekto ypatumai;
- situacija, kurioje vyksta suvokimas, arba kontekstas, kuriame atliekamas stebėjimas;
- santykis tarp suvokėjo ir objekto (emociniai ryšiai).

Suvokimas – viena iš svarbesnių žmogaus pažįstamos veiklos grandžių. Kaip teigia R. Kaffemanas (1998), šioje veikloje dalyvauja sudėtingos bendrai veikiančios smegenų struktūros, kurios reguliuoja reikalingą tonusą, yra atsakingos už suvokiamos informacijos analizę ir sintezę. Be aktyvumo, suvokiant svarbi ir percepcinių veiksmų kokybė. Sugebėjimą organizuoti savo percepcinę veiklą vaikai įgyja tik asmenine patirtimi, pratybomis.

Visi pažinimo procesai (suvokimas, mąstymas, vaizduotė, atmintis) ankstyvajame amžiuje intensyviai kokybiškai kinta ir turtėja veikiami jutiminės patirties. Pasak R. Lassahno (1999),

suvokimo procese vėl pasirodo operacijų struktūra, kuria žmogus mato daiktus kartu, juos išskiria, grupuoja, nustato požymius, veikiančius šį procesą ir kartu atlieka protingus veiksmus.

Mąstymas. Aplinka yra daiktų ir reiškinių visuma, kurios žmogus negali suvokti jutimais (pojūčiais ir suvokimais). Tai jis pažįsta mąstymu. Mąstymas yra jutimais nepažįstamų tikrovės daiktų bei reiškinių ir sudėtingų santykių pažinimo procesas. Mąstymas – netiesioginio pažinimo procesas. Tai – apibendrinantis pažinimas. Mąstymas susijęs su ankstesniu žmogaus patyrimu. Jis nėra atsietas nuo jutiminio pažinimo; glaudžiai susijęs su atminties procesais, jų asociacine prigimtimi.

S. Stašienė ir N. Petkevičiūtė (2003) išskiria šias mąstymo rūšis:

1. Pagal objektus, kurių dėka vykdomos mąstymo operacijos:
  - veiksminis mąstymas;
  - vaizdinis mąstymas;
  - abstraktus sąvokinis mąstymas;
2. Pagal problemų sprendimo metodus:
  - loginis;
  - intuityvus;
3. Pagal originalumo lygius:
  - reproduktyvus;
  - kūrybiškas.

Mąstymas glaudžiai susijęs su žmogaus asmenybe. Būdingiausi skirtumai:

- mąstymo savarankiškumas;
- mąstymo sparta;
- mąstymo originalumas;
- mąstymo lankstumas ir inertiškumas;
- mąstymo tipai.

A. Jacikevičius knygoje „Bendrosios psichologijos paskaitos“ (1980) teigia, jog mąstymą galima nagrinėti kaip pažinimo procesą bei funkciją, kaip žmonių bendravimo formą ir kaip veiklos rūšį. Suvokimu ir mąstymu žmogus susidaro vientisą, darnų pasaulio vaizdą.

Mokykla – bendruomenė, kurioje mokosi skirtingų amžiaus grupių, poreikių bei gabumų vaikai. Jiems būdingi individualūs mąstymo skirtumai. Individualius mąstymo skirtumus išskiria R. Kaffemanas (2001). Autorius teigia, kad mąstymo individualumas pasireiškia tuo, kad žmonės, mokydami ir kaupdami gyvenimo patirtį, susiformuoja skirtingas dominuojančias mąstymo rūšis. Tam tikrą vaidmenį individualioms mąstymo savybėms formuoti turi ir aukštosios nervinės veiklos tipas. Individualūs mąstymo skirtumai pasireiškia įvairiomis mąstymo veiklos savybėmis, iš kurių svarbiausios – mąstymo savarankiškumas, lankstumas,

kritiškumas, greitumas, paviršutiniškumas ar gilumas, mąstymo platumas. Kartu tai yra ir asmenybės savybė.

Kalbant apie paauglius ir jų mąstymo ypatumus, išskirtina J. Piaget nuomonė. Šveicarų psichologo nuomone, kognityviškai subręstama per formalus operacinio mąstymo periodą – 11 – 16 metus. Tai paskutinė kognityvinės raidos stadija, kai vaiko ankstesnės kognityvinės struktūros pasikeičia kokybiškai. Formaliam operaciniam mąstymui būdingas sugebėjimas abstrakčiai mąstyti, neatsižvelgiant į konkrečius faktus. Pasak minėto psichologo, abstrakčiai mąstyti pradedama maždaug vienuoliktais gyvenimo metais ir šis mąstymas galutinai susiformuoja 15 metų vaikui. Prasidėjus formalus operacinio mąstymo stadijai, paauglys jau sugeba samprotauti taip, kaip mokslininkas, ieškantis sprendimo, o prasidėjus konkrečiam operacinio mąstymo stadijai – jau gali operuoti realybe. J. Piaget teigia, kad paauglio mąstymas yra visiškai abstraktus, nes jis gali sukurti naujas, bendresnes logines taisykles, naudodamas vidinę refleksiją ir manipuliudamas mintimis (Žukauskienė, 1996).

Be šitų formalių operacijų stadijai būdingų savybių, paauglio mąstymas pasižymi dar dviem svarbiais ypatumais – idealizmu ir egocentrizmu. Pasak R. Jusienės ir A. Laurinavičiaus (2007), paprastai paaugliai mąsto apie tai, kaip viskas turėtų idealiu atveju būti, užuot apsiriboję tuo, kaip yra. Jie tampa savotiškais visuomenės reformatoriais kurdami idealistinę pasaulio sampratą. Tikrovė paaugliams atrodo neteisinga, netinkama, nepriimtina. Paauglių mąstymo egocentrizmas pasižymi reikalavimu, kad tikrovė visiškai priklausytų jų idealistinei pasaulio sampratai. Tik laipsniškai paaugliai įsitikina, kad tikrasis žmonių elgesys neatitinka abstrakčių idealų arba loginių sistemų.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad mąstymas – tai atsakymo į klausimus ieškojimas. Tai kryptingas uždavinio sprendimas, pagrįstas tikslo įsisąmoninimu ir situacijos analize. „Bendriausia mąstymo funkcija – surasti optimalius sprendimo būdus. Mąstant atspindima objektyvi tikrovė ir reguliuojamas žmogaus vidinis bei išorinis elgesys“ (Butkienė, Kepalaitė, 1996, p. 154).

Dėmesys. Dėmesys – tai psichinės veiklos nukreipimas ir jos sutelkimas prie tam tikrų objektų. Dėmesys psichologijoje atlieka tris funkcijas:

- atrenka iš sudėtingos aplinkos tuos poveikius, kurie yra reikšmingesni už kitus;
- sutelkia ir palaiko psichines jėgas prie pasirinktų objektų;
- reguliuoja išankstinį pasirengimą veiklai, jos vykdymą.

Pasak S. Stašienės ir N. Petkevičiūtės (2003), dėmesio objektai yra daiktai ir reiškiniai, į kuriuos nukrypsta psichinė veikla, o visa kita – dėmesio fonas. Objektas ir fonas gali keistis vietomis, dėmesio negalima laikyti atskiru procesu.

Išskiriamos šios pagrindinės dėmesio savybės:

- intensyvumas;
- patvarumas;
- apimtis – objektų kiekis, kurį gali apimti žmogus per trumpą laiką;
- dėmesio paskirstymas;
- dėmesio perkėlimas;
- dėmesio atitraukimas.

Apie dėmesį ir jo sutelkimo galimybes daug kalbama šiandienėje bendrojo lavinimo mokykloje. Nuolat skatinama motyvuoti, sudominti tiek puikiai, tiek silpnai besimokančius moksleivius. Dėmesio aktyvinimas skatina imlumą, leidžia geriau suprasti dėstomą medžiagą, mažiau pervargti mokantis. Viena iš dėmesio aktyvinimo būdų – kokybiškas, įdomus, spalvingas vadovėlis su vidine (struktūrine) intriga.

Mokantis itin svarbus valingas dėmesys, t. y. sąmoningos pastangos kreipti dėmesį į savo veiklą: dėmesingai klausyti aiškinimo, pasakojimo, paskaitos, dirbti, rašyti, skaičiuoti ir t. t. Mokantis galima koncentruoti dėmesį valios pastangomis, sukeltiant savyje tikslą stebėti, klausyti ar suprasti. Valingai, sąmonės pastangomis sukeltas dėmesys nereikalauja ilgalaikės įtampos, kad jis būtų išlaikytas, nes atsiranda povalinis dėmesys, kuris savaime kreipia visus sąmonės procesus į suvokiamąjį objektą. Todėl mokymas svarbu išmokyti prisiversti, valios pastangomis pradėti nepatrauklų, neįdomų darbą. Vėliau mokymosi įtampą palaiko povalinis dėmesys, taip mokantis ugdoma ir valia, ir charakteris. Kasdien žmogus susiduria su labai dideliu nuolat kintančios informacijos srautu, kuris lemia pažintinę asmenybės raidą. Efektyviai orientuotis tokioje tiek vidinės, tiek išorinės informacijos amplitudėje yra sudėtinga, todėl labai svarbu tinkamai informaciją tvarkyti. Dėmesys yra pagrindinis „objektyvas“, suteikiantis psichiniams procesams ir žmogaus veiklai atrankinį pobūdį, organizuotumą bei kryptingumą. Jo dėka sąmonę pasiekia reikšmingiausia šio momento veiklos grandis (Bagdonas, 1974).

Skirtingi žmonės turi nevienodas dėmesio savybes, tačiau specialios dėmesio tipologijos nėra. A. Jacikevičius (1980) teigia, kad dažniausiai atsižvelgiama į išsiblaškimą, kuris skirstomas į nuolatinį ir laikiną. Priešinga išsiblaškimui savybė yra dėmesingumas. Tai dažna asmenybės savybė. Dėmesingi žmonės (taip pat ir mokiniai) sugeba atidžiai dirbti. Dėmesingumas yra ir dorovinė charakterio ypatybė. Tai jautrumas, mokėjimas pastebėti kito žmogaus rūpesčius, užjausti kitą, rūpintis juo, pastebėti pagalbos reikalingumą.

Atskirų individų dėmesys skiriasi kryptingumu, kurį lemia asmenybės savybės: poreikiai, interesai ir t. t. Pastovus dėmesio kryptingumas padeda nustatyti žmogaus domėjimosi sferas. Jeigu domėjimasis viena arba kita sritimi labai stiprus, sakoma, jog žmogus yra domus.

Paauglystės metais adaptyvios dėmesio sistemos lanksčiai ir efektyviai prisitaiko prie užduoties ar problemos keliamų reikalavimų. Mokykloje priimamos medžiagos sudėtingumas ir abstraktumas didina dėmesio koncentraciją, kryptingumą, planingumą bei apimtį. Paauglys jau nesunkiai pasiskirsto dėmesį tarp mokytojo aiškinimo ir pokalbio su suolu draugu.

Atmintis. Plačiausia prasme atmintį galima apibūdinti kaip informacijos išsaugojimą, nustojus veikti dirgikliui. Atmintis – ankstesnio patyrimo atspindys, kuri sudaro įsiminimas, išlaikymas ir atsiminimas to, kas buvo anksčiau pažinta, išgyventa, veikta.

Pasak S. Stašienės ir N. Petkevičiūtės (2003), atmintis nėra statinis įgūdžių kopijavimo mechanizmas, o sudėtingos struktūros veikimas, jutimo organais pertvarkant informaciją.

Minėtos autorės atmintį klasifikuoja pagal laiko trukmę, turinį ir valios reguliavimo lygius. Klasifikacija:

1. Pagal laiko trukmę:
  - pirminė arba trumpalaikė;
  - ilgalaikė.
2. Pagal turinį:
  - vaizdinė;
  - motorinė;
  - žodinė – loginė;
  - emocinė.
3. Pagal valios reguliavimo lygius:
  - valinga;
  - nevalinga.

Pagrindiniai atminties procesai yra įsiminimas, laikymas atmintyje, atsiminimas ir užmiršimas. Įsiminimas gali būti valingas ir nevalingas. Laikymas atmintyje – tai informacijos, užkoduotos nervinėse ląstelėse, elektrinių impulsų ar cheminių medžiagų pakitimų signalais, saugojimas.

Individualūs atminties skirtumai yra ryškesni negu kitų pažinimo procesų. Pirmiausia žmonės skiriasi atminties produktyvumu. Atminties produktyvumą sudaro šios savybės: atminties apimtis, įsiminimo sparta, tikslumas, išlaikymo ilgumas ir atminties pasirengimas. Antra – žmonių atmintis skiriasi jos rūšių dominavimu. Išskiriami vaizdinės, žodinės – loginės, mišrios atminties tipai. Trečia – atminties tipai skiriasi pagal tai, kuriais jutimo organais informacija įsiminama. Išskiriami regimojo, girdimojo, motorinio ir mišriojo atminties tipo žmonės. Ketvirta – yra ir fenomenalios atminties žmonių. Į šiuos rodiklius, tipus reikia atkreipti dėmesį mokant skirtingo amžiaus bei gebėjimų vaikus.

Atminties reikšmė mokantis gali būti apibūdinta „išmokimo pamato“ sąvoka. Puiki atmintis ilgam fiksuoja vaizdinius, sąvokas, mintis, sprendimų būdus, judesius ir veiksmus. Gerą mokinį apibūdina imli atmintis, t. y. įsisąmoninimo greitumas, atgaminimo parengtis, tikslumas ir pilnumas.

Vaizduotė. A. Jacikevičius (1980) teigia, kad įvairi žmogaus veikla, kurią jis atlieka, kad patenkintų savo poreikius reikalauja iš anksto, dar tos veiklos nepradėjęs, pažinti jos sąlygas, numatyti būtinas jai atlikti priemones ir galutinį rezultatą. Anksčiau už praktinę kūrybą subjektas turi, pertvarkydamas, keisdamas patirtį, surasti nauja savo psichikoje, sąmonėje. Vaizduotė – viena pagrindinių tokios veiklos sąlygų. Vaizduotė neturi ribų. Joje gali atsispindėti gilios praeities įvykiai ir spėjamos ateities vaizdai, dabarties realijos, neįprasti, bet galimi arba absurdiški ir neįgyvendinami žmogaus norai.

Viena svarbiausių vaizduotės priešasčių yra nuolatinis dialektinis prieštaravimas tarp pasaulį pažįstančio subjekto poreikių, norų, jausmų ir tikrovės dėsnių bei galimybių įgyvendinti subjekto siekimus. Pažindamas tikrovę ir praktiškai joje veikdamas, žmogus nuolatos atskleidžia gyvenimo trūkumus ar jo ydingumą. Tai sukelia subjekto nepasitenkinimą ir norą keisti pasaulį, o šitai savo ruožtu tampa vaizduotės varikliu.

Vaizduotė – neatskiriama visos žmogaus psichinės veiklos dalis. Ji – būtina mokymosi sąlyga, padedanti „apčiuopti“ ir „apžvelgti“ sudėtingus, neįprastų mastų ar socialinius reiškinius. Ypač svarbi yra atkuriamoji vaizduotė. Jos vaidmuo dvejopas: pirma, būdama susijusi su jausmais, ji žadina moksleivio kūrybinį aktyvumą ir jo susidomėjimą mokymosi dalykais, antra, ji reikalinga sprendžiant tam tikrus matematinius uždavinius, cheminių medžiagų struktūrą ir t. t. Mokantis ypač svarbi yra erdvinė vaizduotė. Be vaizduotės negalima suprasti technikos įrengimų, architektūros projektų, išmokti sportinių veiksmų. Mokantis geografijos, astronomijos, tenka įsivaizduoti nematytų kraštų landšaftą, augmeniją ir gyvūniją, planetų ir kitų kūnų judėjimą kosmose. Su vaizduotės veikla labai susijusios dailės, muzikos, dramos, choreografijos, literatūros pamokos.

Mokantis, įgyjant vis naujų žinių, vaizduotė gauna naujo peno ir gali tobulėti. Kryptingą realistinę vaizduotę padeda ugdyti sistemingos užduotys nulipdyti, nupiešti, padaryti maketą, įsivaizduoti veikėją ar autorių ir t. t. Šie darbai ne tik lavina mokėjimą ir sugebėjimą įsivaizduoti, bet ir leidžia patikrinti atkuriamojo vaizdo adekvatumą.

Vaizduotės jėga ir intensyvumas priklauso nuo jos vaizdinių ryškumo. Ne tik vaikai, kurių vaizduotė ypač emocionali, bet ir suaugę žmonės emociingas, ryškius vaizdinius kartais painioja su tikrovėje suvoktais dalykais. Stipri vaizduotė padeda atkurti mokslo idėjas bei meninius vaizdus, atjausti ir suprasti kitų žmonių išgyvenimus, leidžia koreguoti ir savo patirtį.

Analizuojant vaizduotę, kaip neatskiriama visos žmogaus psichinės veiklos dalį, svarbu paminėti, kad mokyklinis vadovėlis vaidina toli gražu ne antraeilį vaidmenį. Mokymo priemonių meninis apipavidalinimas, dizainas, maketas, estetika šiuo atveju tampa neišsemiamu vaizduotės lavinimo lobynu.

***

Pasak A. Petrulytės (2003), paauglystė – tai gyvenimo tarpsnis tarp vaikystės ir suaugusiojo amžiaus. Ji trunka nuo fizinio brendimo pradžios iki asmuo pasiekia savarankiško suaugusio žmogaus socialinę padėtį. Psichologiniu požiūriu paauglystė baigiasi tada, kai individas randa savo tapatumą, sukuria savo vertybių sistemą, geba užmegzti ir palaikyti draugystės ir meilės santykius, numatyti perspektyvas. Psichologės V. S. Muchinos nuomone (2000), per trumpą astronominį laiką jaunas žmogus nueina ilgą kelią savęs tobulėjimo link: per vidinius konfliktus su kitais ir pačiu savimi, per fizinę kaitą, per visuomenės nuomonės prizmę.

Šis virsmas geriausiai pastebimas mokykloje, kur jaunas žmogus praleidžia didžiausią savo laiko dalį. Paauglys – įdomi, originali asmenybė, kurią svarbu sudominti, motyvuoti, „uždegti“ veiklai ir ateities siekiams. Čia ne visuomet užtenka mokytojo iniciatyvos, įdomios pamokos, projektinės veiklos. Svarbi visų ugdymo proceso dalių dermė, visuma. Mokymo priemonių indėlis šiuo atveju taip pat labai svarbus. Kokybiški, įdomūs, šiuolaikiški vadovėliai skatina mokymosi motyvaciją, ugdo dėmesį, suvokimą, atmintį, vaizduotę ir tiesų aiškų kelią tobulos, įdomios, visybiškos asmenybės link.

3. V - VI KLASIŲ MOKYKLINIŲ VADOVĖLIŲ POLIGRAFIJOS ĮTAKOS UGDYMO(SI) PROCESO KOKYBEI EMPIRINIO TYRIMO REZULTATAI

3.1. Mokyklinių vadovėlių poligrafija ir kokybiniai jos aspektai

Išnagrinėti teoriniai temos „V – VI klasių mokyklinių vadovėlių poligrafija, kaip ugdymo(si) proceso kokybę įtakojantis veiksnys“ aspektai: įvardinta vadovėlio samprata, reikšmė, funkcijos, vieta ugdymo procese, nuosekliai išanalizuoti psichopedagoginiai V – VI klasių mokinių raidos ypatumai, suvokimo galimybės. Tačiau verta dar kartą praverti mokyklos duris ir į rankas paimti mokyklinį vadovėlį, iš kurio mokosi vaikas, ugdymo paslaugų vartotojas.

Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centro internetinėje svetainėje galima rasti Galiojančių bendrojo lavinimo dalykų vadovėlių 2010 – 2011 m. m. sąrašą. Jame – 1209 leidiniai, skirti Lietuvos bendrojo lavinimo mokykloms, I – XII klasių mokiniams Sąraše jau anksčiau išleisti, bet vis dar galiojantys, ir nauji (pvz. serijos „Šok“) leidiniai. Darbui V – VI klasėse tinka net 243 mokymo priemonės (126 – V ir 117 – VI klasei).

Skaičiai dideli, pasirinkimo galimybės taip pat. Atsižvelgdami į tai, pedagogai renkasi įvairias (anksčiau ir dabar išleistas) mokymo priemones, kartais naudojasi 2 – 3 vadovėlių komplektais, užsienio autorių literatūra. Šiuos veiksnius sąlygoja nuolat besikeičiančios, atsinaujinančios Bendrosios ugdymo programos, išsilavinimo standartai, novatoriškas požiūris į ugdymo procesą, kokybiniai aspektai, mokinių, tėvų poreikiai ir kita.

Penktoko, šeštoko kuprinėje kasdien galima rasti 4 – 5 vadovėlius, užduočių sąsiuvinius, pratybas, rašymo reikmenis. Tai neatsiejamos pamokų, mokymo(si) proceso dalys, komponentai, susiję su mokinio kasdienybe, jo veiklos sritimis ir net savastimi. V klasėje ugdytiniai mokosi lietuvių ir užsienio kalbos, matematikos, gamtos, informacinių technologijų, istorijos, dailės, muzikos, technologijų ir kūno kultūros. VI klasėje mokiniai pradeda mokytis geografijos ir dar vienos (pasirinktos) užsienio kalbos. 10 – 12 mokomųjų dalykų ir daugiau nei šimtas vadovėlių komplektų kiekvienai klasei.

Atliksime atsitiktinai parinktų mokymo priemonių analizę, kad galėtume įvertinti vadovėlių poligrafijos, dizaino kokybę ir jų ryšį su ugdymo procesu.

Lietuvių kalbos penktokai gali mokytis iš J. Sirtautienės ir bendraautorių (2005) vadovėlio V klasei. Tai dviejų dalių leidinys, sudarytas iš maždaug 150 puslapių. Abiems vadovėlio dalims bendra ta pati struktūra, tekstų ir užduočių išdėstymo principai, spalviniai sprendimai, iliustraciniai elementai. Mokomasis leidinys saikingai iliustruotas I. Dūdėnienės piešiniais,

artimais vaiko pasaulėžiūrai bei suvokimui. Ramios spalvos, saikingi paveikslėliai tarsi orientuoti į konkrečius mokymo tikslus, kuriuos turi pasiekti mokinys.

Lietuvių kalbos vadovėlį autorės dalina į skyrius, kiekvieną jų išskirdamos spalviniais niuansais, paraštėmis. Taip atsiranda galimybė lengviau naudotis mokymo priemone, greičiau rasti einamą temą. Taip ugdomas mokinių savarankiškumo jausmas, mokoma tikslingai naudotis literatūra, greičiau rasti reikiamą medžiagą. Vadovėlio grafinis apipavidalinimas (šriftas, pastraipos, apibrėžimai, spalvos) padeda išryškinti esminius dalykus, skatina atkreipti dėmesį.

Visi J. Sirtautienės ir bendraautorių vadovėlio elementai kruopščiai apgalvoti. Saiko ir estetikos nuojauta lydi nuo pirmo iki paskutinio puslapio. Sudėtingi, ilgesni tekstai pagyvinami iliustracijomis, monotonija suskamba šiltomis spalvomis. Čia atsižvelgiama į mokinio amžių, suvokimo galimybes, patirtį ir interesus. Tekstai aiškūs, logiški, atitinkantys taisyklingos kalbos reikalavimus ir pagrindinius terminologijos principus.

Į paslaptinę literatūros pasaulį penktokai dažnai neria kartu su L. Abraitytės (2004) skaitinių vadovėliu V klasei. Tai „rimta“ knyga, su daugybe ilgų tekstų, poezijos eilių, klausymynų ir užduočių. Stebina iliustracijų gausa: nuotraukos, piešiniai, reprodukcijos ir net moksleivių kūrybos darbai. Dominuoja tekstas, kuris, anot A. Svėrienės (2006), yra svarbiausias mokomosios informacijos šaltinis. Vadovėlyje tekstai (atsižvelgiant į mokinių amžių ir suvokimo galimybes) spausdinami didesniu šriftu, siekiant, kad mokinys nepervargtų, geriau suvoktų ir įsimintų išeitą medžiagą.

Lietuvių kalbos mokymui(si) VI klasėje skirtas kitas J. Sirtautienės ir bendraautorių vadovėlis (2005), sudarytas remiantis tais pačiais struktūriniais principais, iliustruotas tos pačios iliustratorės I. Dūdėnienės, turintis identišką ženklinimo sistemą. Šių veiksnių buvimas laiduoja mokymo(si) proceso tęstinumą, priartėjama prie mokymosi visą gyvenimą koncepcijos.

Daugelis mokytojų leidžia sau pasvajoti apie tuos laikus, kai ruošiantis pamokoms nereikės skirti daug laiko užduočių kūrimui ir diferencijavimui pagal mokinių galimybes bei poreikius, informacijos paieškai, naujos mokymo medžiagos kūrimui. Šioms mokytojų svajonėms išsipildyti, bent jau iš dalies, gali padėti „Šviesos“ leidyklos vadovėlių serija „Šok“. Tai įvairiems mokomiesiems dalykams skirtos mokymo(si) priemonės, atitinkančios Bendrąsias ugdymo programas, išsilavinimo standartus, mokytojų ir mokinių poreikius.

„Šok“ serijos vadovėlius „Mokslininkų pėdomis“, skirtus gamtos mokslų studijoms V – VI klasėse, parengė didelis autorių kolektyvas (L. Geleževičiūtė, V. Juknienė, E. Motiejūnienė ir kiti.), rekomendavo Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija (2007-03-16, Nr.68). Šios mokymo(si) priemonės puikiai vertinamos mokytojų ir mokinių už šiuolaikiškumą, novatoriškumą, už teorinių žinių pagrindimą praktine veikla, estetiką ir dizaino logiką. Pasak vadovėlių vertintojos I. Kirkutytės – Aleknienės (2007), tai puikūs leidiniai, skirti mokinio

veiklai pamokoje, pagalbininkai atliekant užduotis, vykdant tiriamuosius (projektinius) darbus. Glausti, aiškūs tekstai, iliustracijos, užduotys, bandymai ir klausimai parengti atsižvelgiant į mokinių suvokimo galimybes, bendrąsias kompetencijas. Vadovėliuose pateikiama daug praktinių užduočių, ugdytiniai mokosi stebėti supančią aplinką, formuoti hipotezes, daryti išvadas ir rasti dėsningumus. Ugdomas vienas svarbiausių Bendrosiose programose keliamų tikslų ir šiuolaikinėje visuomenėje vertinamų bruožų – kritinis mąstymas.

Kas daro „Šok“ serijos vadovėlius tokius patrauklius ir taip mėgstamus pedagogų, mokinių? „Šviesos“ ir „Alma littera“ leidyklų „Šok“ serijos vadovėlių komplektų turinys bei metodika grindžiama šiuolaikine mokymo(si) samprata, pritaikyti mokinių amžiui, poreikiams, gebėjimams, interesams, įvairiam mokymo(si) stiliui. Minimos serijos vadovėlių komplektai pasižymi tarpdalykine derme, juos sieja turinio tęstinumas, originalus dizainas. Aiškios struktūros, įdomūs ir patrauklūs vadovėliai bei jų komplektų dalys (mokytojų knygos, pratybos, užduočių sąsiuviniai, žinynai, skaitiniai, uždavinynai, elektroninės priemonės) skatina mokyti(s) nuosekliai, tikslingai, aktyviai.

Minimos mokymo priemonės iš kitų išsiskiria moderniomis didaktinėmis nuostatomis paremtu mokomosios medžiagos pateikimu. Jau nuo pirmos klasės „Šok“ serijos vadovėlių komplektai pratina mokinius planuoti savo veiklą, kelti mokymosi uždavinius, aktyviai veikti, bendradarbiauti, vertinti draugų ir įsivertinti savo mokymąsi.

I. Staknienės ir R. Tuinylaitės parengtuose V ir VI klasių dailės vadovėliuose vyrauja „Šok“ serijai būdinga dizaino logika ir turinio struktūra. Čia juntama gili autorių filosofinė nuostata – atskleisti ir padėti mokiniams suvokti pasaulio grožį ir darną, vertybių istorinę kaitą, žmogaus vietą nuolatiniame virsme ir gebėti šių globalinių problemų atspindį išvelgti savo gyvenamojoje aplinkoje. Versdami vadovėlio puslapius mokiniai prisiliečia prie pasaulio meno istorijos, tampa lietuvių liaudies meno propaguotojais bei puoselėtojais, atranda kūrybinio džiaugsmo nuojautą ir patys tampa meninio eksperimento dalyviais.

Šiuose vadovėliuose didžiausia duoklė atiduodama iliustracijoms, kurios, pasak V. Stonienės (1990), padeda geriau suvokti tekstą, stiprina knygos turinio poveikį skaitytojui. Dailės vadovėlių vaizdiniai elementai be informacinių, estetinių, atlieka keletą kitų funkcijų: motyvuoja, ugdo mąstymą, žadina kūrybinį smalsumą, perduoda žinias, įtakoja moksleivių meninių, estetinių nuostatų formavimo(si) sistemą.

Vadovėliuose „Vaizdų pasaulyje“ (2008) ir „Vaizdų kalba“ (2009) gausu iliustracijų: reprodukcijų, fotografijų, piešinių. Kiekvienas puslapis lyg įrodymas, kad menas bėgant amžiams keitėsi, išgrynindamas spalvas ir formas.

Vadovėlių reprodukcijos autorių parenkamos tikslingai, atsižvelgiant į mokinių amžių, suvokimo galimybes, jau įgytas žinias. Didžioji dalis vaizdinės medžiagos – Lietuvos menininkų

kūrybinis palikimas, lietuvių liaudies dailės paveldas. Taip pabrėžiamas esminis kūrybinės analizės ir eksperimento šaltinis – gimtinė ir ugdomas gilus tautiškumo (pilietiškumo) jausmas. Tiek Lietuvos, tiek pasaulio meno reprodukcijos vadovėlio autorių parenkamos tikslingai, įvertinant temą, jos gylį, svarbą.

Greta profesionalaus meno, savo nišą randa moksleivių kūrybos darbai, akimirkos iš dailės projektų, kūrybinių dirbtuvių. Tai ne tik geroji patirtis ar pavyzdiniai elementai. Šios nuotraukos – nebylus kvietimas kurti, ieškoti, atrasti, tapti atvirais pasauliui ir vieni kitiems.

Kita mokymo priemonė, kurią svarbu paminėti - tai technologijų vadovėlis V, VI klasėms „Mityba. Tekstilė“ (2008). Šis vadovėlis reikšmingas ne tik todėl, kad leidžiamas po kelerių metų pertraukos, bet ir todėl, kad parengtas novatoriškai, orientuojant mokinius pirmiausia į projektinę veiklą, skatinant jų kūrybiškumą bei gebėjimą savarankiškai ugdytis technologinius pasiekimus.

Vadovėlis skiriamas mitybai ir tekstilei. Atitinka technologinio ugdymo krypties kaitą nuo amatininkiškos veiklos iki projekto, moko ne tik gaminti, (atlikti), bet ir kurti.

Pateikta medžiaga vadovėlyje puikiai integruota su kitais mokomaisiais dalykais: ekonomika, matematika, istorija, gamtos mokslais, daile, lietuvių kalba – tai labai šiuolaikiška ir aktualu siekiant ugdymo kokybės. Ši mokslų integracija mažina vaikų mokymo(si) krūvį, o technologijos tampa patraukliomis.

Stabtelėtina prie serijos „Šok“ matematikos vadovėlio V klasei, parengto autorių kolektyvo: V. Sičiūnienės, I. Gecevičiūtės ir kt. Tai mokymo priemonių komplektas, kurį sudaro: vadovėliai (I ir II dalys), pratybų sąsiuviniai (I ir II dalys), mokytojų knygos (I ir II dalys), kontrolinių darbų segtuvai ir uždavinytai. Vartant leidinį vėl sutinkama bendra visai „Šok“ serijai ženklinimo sistema, struktūriniai elementai. Vadovėlis suskirstytas į skyrius, o šie į temas (potemes). Temai išdėstyti skiriamas vienas arba keli atvartai.

Kiekviena tema pradedama nuo mokymo(si) uždavinių, paaiškinant, ko mokiniai išmoks. Skyrelio pradžioje „sužadinamas“ mokinio jau turimas patyrimas, vėliau žinios gilinamos, plečiamos. Nagrinėjamos temose ribojamas naujų sąvokų skaičius (atsižvelgiant į mokinių amžių ir suvokimo galimybes): paprastai ne daugiau 3 – 4. Tai leidžia ugdytiniams nesunkiai suprasti naują temą, įgyti įgūdžių sprendžiant uždavinius ar atliekant kitokias užduotis. Vadovėlio gale pateikiamos visų mokymui(si) reikalingų sąvokų žodynėlis ir nuorodos į kitus mokymo(si) šaltinius. Kiekvienas skyrius baigiamas apibendrinimu ir užduočių, kurias turėtų gebėti spręsti mokiniai pavyzdžiais (trimis lygiais).

„Šok“ serijos vadovėliai skiriami šiuolaikiniam mokiniui – greitam ir aktyviam, pagauliam ir smalsiam, kosmopolitiškam ir žaismingam, racionaliam ir pragmatiškam, kūrybingam, - tiesiog laisvam.

Atlikus gilią naujausios vadovėlių serijos „Šok“ analizę, tikslinga įvertinti kitų leidyklų ankstesniais metais išleistų mokymo priemonių kokybę.

Istorijos mokymui(si) V ir VI klasėse skirtas A. Čižauskienės, B. Stuokienės ir bendraautorių vadovėlis „Pasaulio istorija“ (2005) ir R. Laužiko, G. Mackevičiaus, K. Mickevičiaus leidinys „Kelias“ (2000).

Mokymui(si) penktoje klasėje skirtame vadovėlyje „Kelias“ apžvelgiama Lietuvos istorija nuo pirmųjų gyventojų iki šių dienų. Rengiant šį leidinį, stengtasi maksimaliai atsižvelgti į realias V-VI klasių moksleivių istorinių laikotarpių ir įvykių suvokimo galimybes, ugdytinių pažintinių interesų pasaulį. Šiuo vadovėliu nesiekama per vienerius mokslo metus suteikti mokymas kuo daugiau žinių, svarbiausias autorių tikslas – išmokyti suprasti istoriją ir pamilti Lietuvą.

Konstruktiniu principu istorijos vadovėlis „Kelias“ skiriasi nuo visų iki šiol išleistų mokymo priemonių. Kiekvienai temai skiriama po vieną atvartą, kurį sudaro trumpas ir aiškus pagrindinis tekstas, papildomas pažintinis, žadinantis vaizduotę ir kūrybiškumą tekstas, rašytiniai šaltiniai. Mokinių dėmesį traukia kiekviename atvarte esanti didžioji – centrinė – veiksmo iliustracija, užimanti maždaug 30 procentų atvarto ploto, ir akcentinės iliustracijos: nuotraukos, piešiniai, reprodukcijos. Vadovėlyje pateikiamos ir kartografinės iliustracijos (generalizuoti žemėlapiai ir kartografinės schemas), laiko juosta su svarbiausių įvykių simboliais, klausimai ir užduotys. Iliustracinei medžiagai skiriama apie 40 – 50 procentų kiekvieno atvarto ploto. Ji patraukliai, paprastai ir aiškiai perteikia mokiniams nemažai informacijos. Kiekvieno skyriaus pabaigoje yra kartojimo atvartas, o vadovėlio gale – svarbiausių sąvokų aiškinimo žodynelis.

Šis vadovėlis – puiki mokymo(si) priemonė, gerai įvertinta mokytojų ir mokinių, o 2001 metais Švietimo ir mokslo ministerijos pripažinta geriausiu leidiniu Lietuvoje.

L. Jovaišos (2001) teigimu, mokymo priemonės (taip pat ir mokykliniai vadovėliai) palengvina sunkų mokytojų ir mokinių darbą, stiprina pažangumą. Šias funkcijas atlieka istorijos vadovėlis VI klasei „Pasaulio istorija“ (2005). Jau nuo pirmojo puslapio mokiniai supažindinami su pasaulio istorija, svarbiausiais įvykiais, jų chronologine seka. Pateikiama 50 temų, pasakojančių apie žmonijos istoriją nuo seniausių laikų iki šių dienų. Tai vaizdingi pasakojimai. Stengiamasi, kad temoje būtų ne daugiau kaip viena data, lavinanti mokinio istorijos mokslo suvokimą be datų „kalimo“. Terminai tekste paaiškinami ir išskiriami ryškesniu šriftu, suvokiant, jog ryškesnius tekstus geriau pastebi mokiniai, atkreipia dėmesį, įsimena.

Kiekvieno paragrafo pabaigoje pateikiami šaltiniai. Tai ištraukos iš dokumentų, knygų, periodinės spaudos. Vadovėlyje gausu iliustracijų, kurias sukūrė dailininkės R. Čigriejūtė ir V. Matuliauskienė. Piešiniai aiškūs, tikroviški, leidžiantys susidaryti vaizdą apie tai, kaip gyveno žmonės praeityje, kokius drabužius dėvėjo, įrankius, ginklus naudojo, pastatuose gyveno ir t. t.

Po piešiniais randami paaiškinimai, leidžiantys ugdytiniui labiau įsigilinti į dėstomą temą, skatinantys diskutuoti, ugdantys kūrybiškumą, bendrąsias kompetencijas, smalsumą.

Paminėta tik keletas Bendrojo lavinimo mokyklose naudojamų vadovėlių, išskirti esminiai jų bruožai, įvertinta struktūra, įvardintos teigiamybės ir neigiami aspektai. Vieni jų stebina vartotoją iliustracijų gausa, spalvinių sprendimų įvairove, kiti – subtiliu tekstų išdėstymu, minčių seka ir logika, dizaino subtilybėmis, tretį ieško glaudžių sąsajų tarp jau įgytų žinių ir mokinio suvokimo galimybių. Tačiau visus (seniau ir dabar išleistus) vadovėlius sieja keletas bendrų veiksnių, lemiančių kokybę ir įtakojančių ugdymo procesą.

Kūrybingi, įdomūs vadovėliai skatina mokinių mąstymą ir dėmesį. Kaip teigia V. Rajeckas, (1999), mokymo priemonės žadina mokinių emocijas, plečia vaizduotę, turtina fantaziją, lavina loginį mąstymą. Verčiant puslapį po puslapio aktyvinamos mokinių proto galios, įgytos naujos žinios teigiamai veikia vidinį ugdytinio pasaulį. Bunda noras reikšti savo nuomonę ir mintis. Tinkami (šiuolaikiški, kokybiški, įdomūs) vadovėliai palengvina žinių įgijimo procesus, padeda rengtis savimokai, gyvenimui.

Šių teiginių pagrindimui išanalizuoti literatūriniai šaltiniai, atlikta vadovėlių analizė, ieškota atitikčių užsienio moksliniuose leidiniuose. Atliktas empirinis tyrimas, leidęs į ugdymo procesą pažvelgti pro jo sudedamųjų dalių prizmę ir įvertinti kokybinius veiksnius šiuolaikinės švietimo sistemos kontekste.

3.2. Tyrimo metodika ir imties charakteristikos

Organizuojant empirinį tyrimą, pirmiausia buvo išskirta tyrimo koncepcija: nustatyta problema, objektas, apibrėžta esminė idėja, tyrimo hipotezė, suformuluoti tikslai ir uždaviniai. Siekiant išsiaiškinti, kaip V ir VI klasių mokyklinių vadovėlių poligrafija įtakoja ugdymo proceso kokybę, pasirinktas empirinio tyrimo kiekybinis apklausos metodas – anketavimas. Anketos pedagogams ir mokiniams buvo sudarytos remiantis mokslininkų K. Kardelio (2007), A. Valackienės (2005), J. Piliponytės (2005) rekomendacijomis: klausimų, padedančių surinkti reikiamus duomenis, formulavimu; klausimų pateikimo tvarkos nustatymu; anketos testavimu („žvalgomoju“ tyrimu), atliktu Plungės rajono Alsėdžių vidurinėje mokykloje (V ir VI klasėse) ir Šiaulių Simono Daukanto gimnazijoje (apklausiant pedagogus). Anketų pedagogams ir mokiniams struktūrą sudarė įvadinės ir pagrindinės dalys, kuriose buvo atskleisti kintamųjų informaciniai blokai. Įvadinėse dalyse nusakyti tyrimo tikslai, pildymo instrukcijos, pabrėžtas apklausos anonimiškumas. Pagrindinėje dalyje buvo pateikti su problemine sritimi susiję klausimai. Mokiniams pateikta 20 klausimų: 1 atviro tipo, 11 uždaro tipo ir 8 pusiau atviro tipo

klausimai. Mokytojams pateikta 50 klausimų: 5 atviro tipo, 19 uždaro tipo ir 26 pusiau atviro tipo klausimai.

Siekiant nepažeisti mokslinių tyrimų etikos, prieš atliekant mokinių ir mokytojų anketinę apklausą buvo tariamasi su mokyklų, gimnazijų bendruomenių nariais: direktoriais, pavaduotojais ugdymui, klasių vadovais, pedagogais. Supažindinus mokyklų bendruomenes su atliekamo tyrimo tikslais ir uždaviniais, buvo numatyta, kad mokinių anketinė apklausa bus vykdoma klasių valandėlių metu, pedagogų apklausos - laisvų pamokų metu ir po pamokų. Anketų pildymui buvo sudarytos palankios sąlygos, kad tiriamieji galėtų savarankiškai, nieko netrukdomi, atvirai ir neskubėdami atsakyti į pateiktus klausimus. Vykstant duomenų rinkimo procesui vadovautasi etiniais tikslumo ir reikšmingumo principais (Charles, 1999): praveistas instruktažas, nurodyti anketinės apklausos tikslai ir uždaviniai, motyvai, įvardinta, kiek laiko užtruks anketos pildymas. Siekiant gauti objektyvią tiriamųjų nuomonę buvo užtikrinamas apklausos privatumas, anonimiškumas ir konfidencialumas.

Iš surinktų pedagogų ir mokinių anketų duomenų buvo atliekama kiekybinė duomenų analizė. Kiekybinė tyrimo dalis buvo vykdoma tokiais etapais: anketų peržiūrėjimas ir duomenų kodavimas; duomenų apdorojimas matematinės statistikos metodais (suvedimas į duomenų matricas); duomenų analizės plano sudarymas. Po to atliekama teorinė gautų duomenų analizė ir lyginimas. Išanalizavus duomenis, vyko esminis procesinis veiksmas: tyrimo pradžioje suformuluotų hipotezių patvirtinamas arba paneigimas.

Atvirų anketos klausimų gautai informacijai apibendrinti atlikta kokybinė analizė, kadangi turinio (kontent) analizės būdu gautų atsakymų negalima apskaičiuoti skaičiais, o reikia atsakymų analizės, jos struktūrizacijos. Profesoriaus B. Bitino (2006) nuomone, turinio analizė – tekstu išreikštų duomenų statistinė analizė, apsiribojanti kokybinių kategorijų dažnių skaičiavimu.

Tyrimo informacijos apdorojimui buvo naudojami Microsoft Office Excel 2003 bei SPSS/PC 16.0 programiniai paketai. Iš pirminės duomenų bazės sudarytos atsakymų į anketos klausimus pasiskirstymo lentelės ir grafiniai vaizdai, skaičiuoti absoliutieji ir santykiniai dažniai.

Realiam pasaulyje daugelis reiškinių yra tarpusavyje susiję, todėl nustatinėjamos vieno reiškinių priklausomybės formos nuo kito. Tačiau dažnai negalima vienareikšmiškai nusakyti tarp jų egzistuojančių ryšių, kadangi paprastai vieną požymį veikia ne vienas, o keletas faktorių, pavyzdžiui, mokinių nuomonė apie mokyklinius vadovėlius, jų poligrafijos kokybę priklauso nuo lyties, amžiaus, klasės, kurioje mokomasi, ekonominių veiksnių, lemiančių mokyklų aprūpinimą bendrojo lavinimo dalyko vadovėliais ir t. t.. Tokio pobūdžio ryšiai yra vadinami tikimybiniais. Praktikoje labai svarbu mokėti juos įvertinti. Pati paprasčiausia kiekybinė ryšio charakteristika yra koreliacija, kuri įgyja reikšmes iš intervalo [-1; 1]. Jie koreliacijos

koeficientas lygus nuliui, tai reiškia, kad nėra jokio ryšio tarp nagrinėjamų požymių. Jeigu koreliacijos koeficientas yra lygus ± 1 , tai reiškia, kad tarp nagrinėjamų požymių egzistuoja teigiama (neigiama) tiesinė funkcinė priklausomybė. Jei koreliacija teigiama – tai vieno požymio reikšmėms didėjant, didėja ir kito požymio reikšmės. Ryšių neigiama koreliacija rodo, kad vieno požymio reikšmėms didėjant, kito požymio reikšmės mažėja ir priešingai – vieno požymio reikšmėms mažėjant, kito reikšmės didėja (Rudzikienė, 2005).

Šiame darbe kintamųjų tiesinei priklausomybei vertinti buvo skaičiuojamas Spirmeno koreliacijos koeficientas (r_s). Spirmeno koreliacijos koeficientas skaičiuojamas naudojant neišmatuotas kintamųjų reikšmes, įvertintas rangais (kiekvienam požymiui suteikiamas jo eilės numeris: 1 – mažai svarbus, 2 – ko gero svarbus, 3 – svarbus, 4 – labai svarbus). Todėl Spirmeno koreliacijos koeficientas yra vadinamas ranginiu (Pukėnas, 2010).

Darbe buvo naudojama tokia ryšių skalė:

- labai silpnas ryšys, jei $|r| \leq 0,3$;
- silpnas ryšys, jei $-0,5 < r \leq -0,3$ arba $0,3 < r \leq 0,5$;
- vidutinio stiprumo ryšys, jei $-0,7 < r \leq -0,5$ arba $0,5 < r \leq 0,7$;
- stiprus ryšys, jei $-0,9 < r \leq -0,7$ arba $0,7 < r \leq 0,9$;
- labai stiprus ryšys, jei $-1 < r \leq -0,9$ arba $0,9 < r \leq 1,0$

Imties charakteristikos. Remiantis tikimybinės atrankos metodu, buvo atlikta paprastosios atsitiktinės atrankos procedūra: sudarytas Šiaulių miesto, Plungės, Telšių miesto ir rajono pagrindinių, vidurinių mokyklų ir gimnazijų sąrašas, kiekvienai mokyklai suteikiant numerius. Burtų keliu ištrauktos šešios mokyklos. Iš šešių jau turimų apklausai atrinktų mokyklų, viena pasirinkta „žvalgomajam“ tyrimui.

Nustatant tyrimo imties dydį, buvo remiamasi V. Dikčiaus (2003) nurodyta tiriamųjų pasirinkimo tvarka, jog tiriant žmones ir esant vienam ar daugiau pogrupių, apklausose naudojamas imties dydis nuo 200 iki 500. Išanalizavus literatūrinius šaltinius, pasitelkus asmeninę patirtį, tyrimui pasirinkti mokytojai ir mokiniai, dažniausiai mokymo(si) procese naudojantys vadovėlius ir turintys asmeninės patirties, nuomonių apie mokymo priemonių poligrafiją, kokybinius jos aspektus. Respondentai vertino bendrojo lavinimo vadovėlių turinį, spalvinius ir vaizdinius elementus, bandė įžvelgti ugdymo metodų atspindžius ir išrinkti patį geriausią šiuolaikinį vadovėlį.

Tyrimas atliktas 2010 rugsėjo – lapkričio mėnesiais Šiaulių Simono Daukanto gimnazijoje, Plungės Senamiesčio vidurinėje mokykloje, Plungės rajono Alsėdžių vidurinėje mokykloje, Telšių Germanto vidurinėje mokykloje ir Telšių rajono Kaunatavos pagrindinėje mokykloje. Apklausos metu į anketas atsakė 103 pedagogai ir 100 V-VI klasių mokinių:

- 30 pedagogų iš Šiaulių Simono Daukanto gimnazijos;

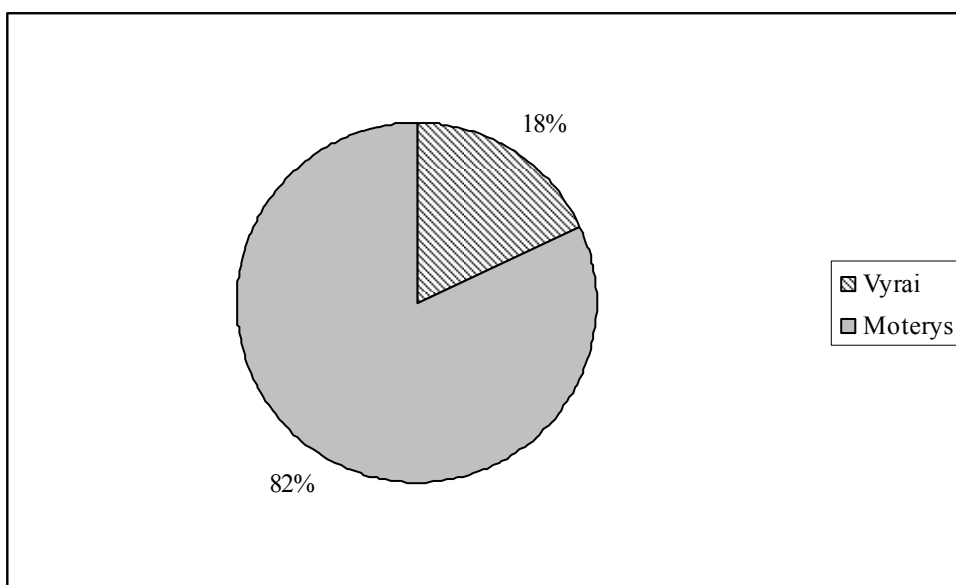
- 32 Plungės rajono Alsėdžių vidurinės mokyklos pedagogai;
- 10 pedagogų iš Telšių rajono Kaunatavos pagrindinės mokyklos;
- 15 pedagogų iš Plungės Senamiesčio vidurinės mokyklos;
- 16 pedagogų iš Telšių Germanto vidurinės mokyklos;
- 34 Plungės rajono Alsėdžių vidurinės mokyklos mokiniai (13 berniukų ir 21 mergaitė);
- 66 Plungės Senamiesčio vidurinės mokyklos mokiniai (33 berniukai ir 33 mergaitės).

Peržiūrėjus, susisteminius užpildytas pedagogų ir mokinių anketas, netinkamomis pripažintos 3 ir tolesnei analizei naudotos likusios 200 anketų. Anketiniai duomenys suvesti ir pristatyti tyrimo apraše.

3.3. Mokytojų ir mokinių požiūrio į mokyklinių vadovėlių poligrafiją ir jos įtaką ugdymo proceso kokybei rezultatų analizė

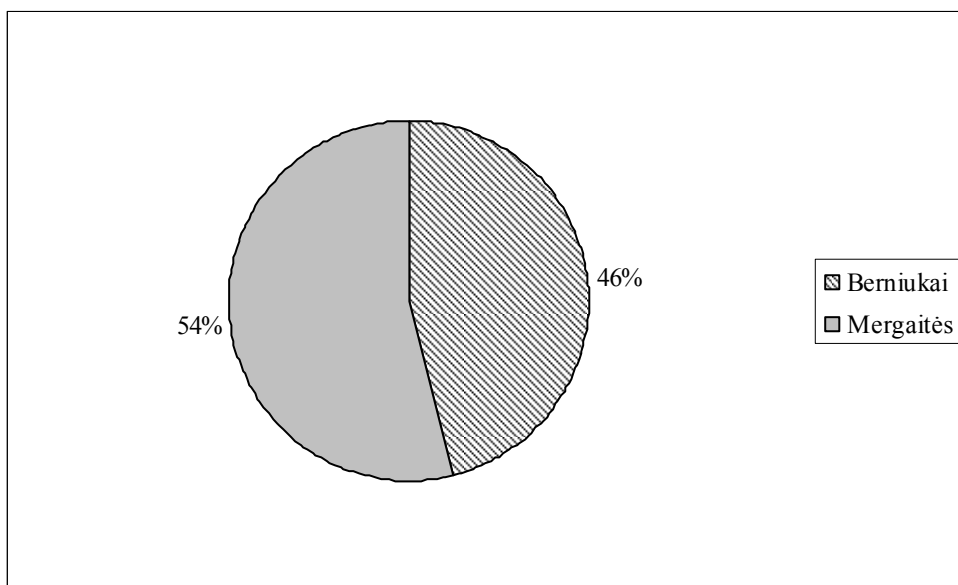
Lietuvos Respublikos Prezidentas V. Adamkus (2006) yra pasakęs, kad mokyklinis vadovėlis – vienintelis visuotinai vartojamas ugdymo įrankis, svarbi mokymo(si) proceso dalis, pilietinių, istorinių žinių sklaidėjas. Tai mokymo priemonė, naudojama kiekvienoje klasėje, pamokoje, rengiant užduotis namuose, įgyvendinant projektus ir t. t.

Anketinėje apklausoje apie mokyklinius vadovėlius, jų poligrafiją ir įtaką ugdymo proceso kokybei dalyvavo 100 (100%) pedagogų iš skirtingų Lietuvos miestų bei rajonų. Pedagogų pasiskirstymas pagal lytį pateiktas 1 pav.

1 pav. Pedagogų pasiskirstymas pagal lytį (N=100)

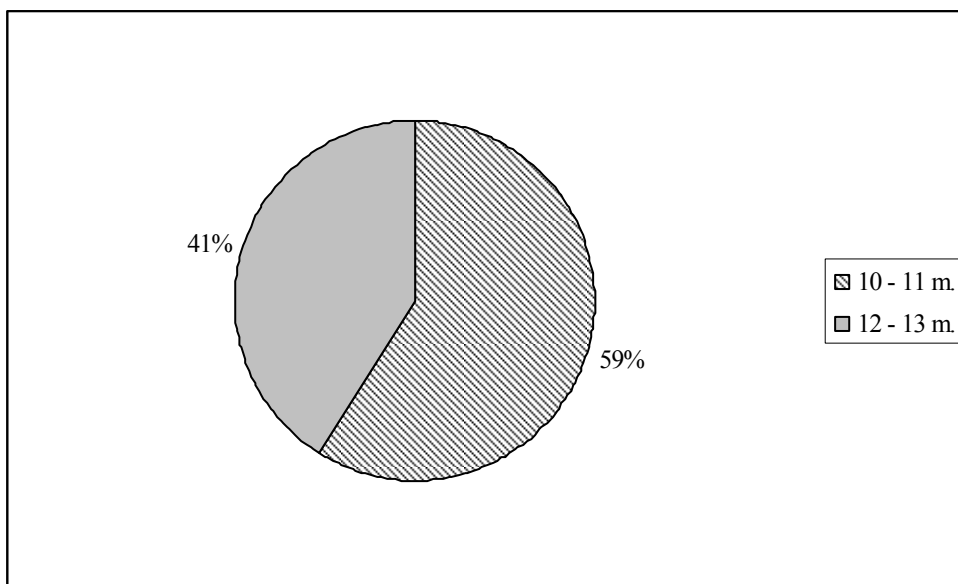
Į 20 klausimų atsakė ir savo nuomones apie mokymo(si) priemones pateikė 100 vidurinių mokyklų V-VI klasėse besimokančių mokinių: 54 (54%) mergaitės ir 46 (46%) berniukai. Ugdytinių pasiskirstymas pagal lytį pateiktas 2 pav.

2 pav. Mokinių pasiskirstymas pagal lytį (N=100)

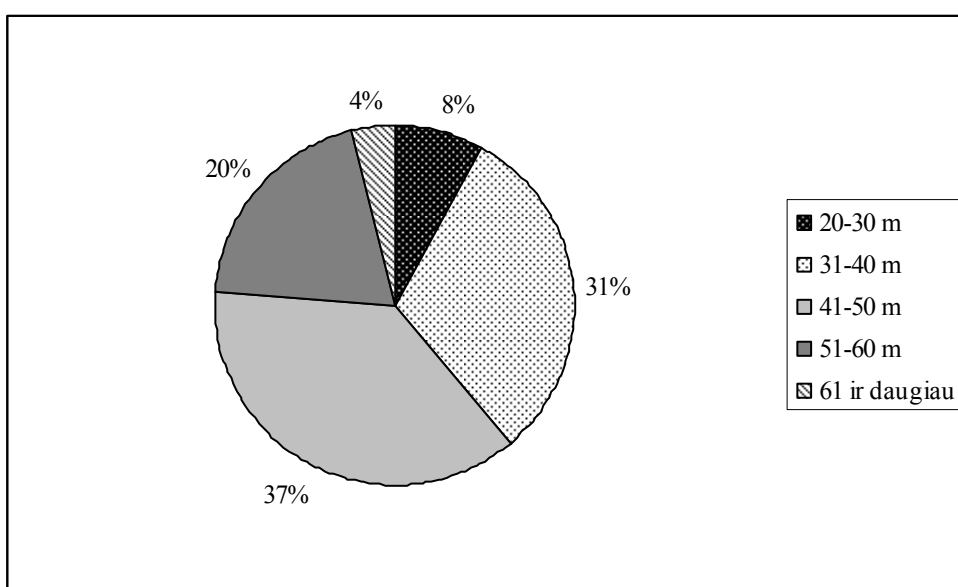
Respondentų pasiskirstymas pagal lytį parodė, kad mokinių apklausoje dalyvavo beveik tiek pat mergaičių (54%) ir berniukų (46%). Pedagogų anketinėje apklausoje vyravo kita tendencija. Į pateiktus klausimus atsakė 18 (18%) mokytojų vyrų ir 82 (82%) pedagogės moterys. Tai dar kartą įrodė, kad mokyklose vyrauja moteriški kolektyvai ir pedagogo profesiją dažniausiai renkasi moteriškos lyties atstovės.

Tarp apklaustų V-VI klasių mokinių – 39 (39%) penktokai ir 61 (61%) šeštokas. Tai 10 – 13 metų mokiniai, po truputį žengiantys į sudėtingą paauglio pasaulį, kuris įvardijamas gražiausios draugystės, aukščiausio idealizmo, nuostabiausių gyvenimo galimybių suvokimo laiku (Petruolytė, 2003). Mokinių pasiskirstymas pagal amžių pateikiamas 3 pav.

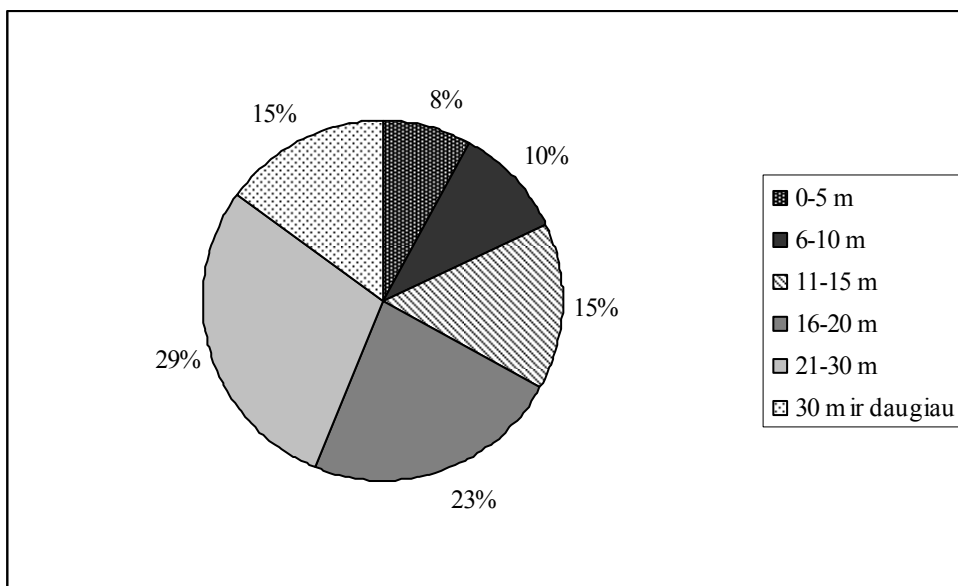
3 pav. **Mokinių pasiskirstymas pagal amžių (N=100)**

Pedagogų apklausoje dalyvavo 100 (100%) skirtingo amžiaus ugdytojų. Didžioji dalis respondentų – brandaus amžiaus, įvairias kvalifikacines kategorijas įgiję, įvairiapusės patirties sukaupę mokytojai, dirbantys miestų ir rajonų mokyklose bei gimnazijose. Dauguma jų savo pedagoginėje praktikoje išbandė senesnio leidimo ir pačius naujausius mokyklinius vadovėlius, mokymo priemones, ir galėjo pateikti subjektyvią nuomonę bei pastabas dotuoju klausimu. Pedagogų pasiskirstymas pagal amžių pateikiamas 4 pav.

4 pav. **Pedagogų pasiskirstymas pagal amžių (N=100)**

Mokytojų amžius nėra esminis rodiklis, garantuojantis aukštus veiklos rezultatus. Šiuo atveju daug svarbesnis darbo stažas, įgyta kvalifikacija, išsilavinimo rodikliai. Į anketose pateiktus klausimus atsakė skirtingą pedagoginio darbo stažą turintys mokytojai (žr. 5 pav.).

5 pav. **Pedagogų pasiskirstymas pagal darbo stažą (N=100)**

Pedagogų amžius, patirtis, demografinis apklaustųjų pasiskirstymas, skirtingi veiklos barai leido į mokyklinį vadovėlių, jo poligrafiją, kokybę pažvelgti įvairiapusiškiau, per skirtingų mokytojų(si) veiksmų, įvairaus gylio patirties prizmę.

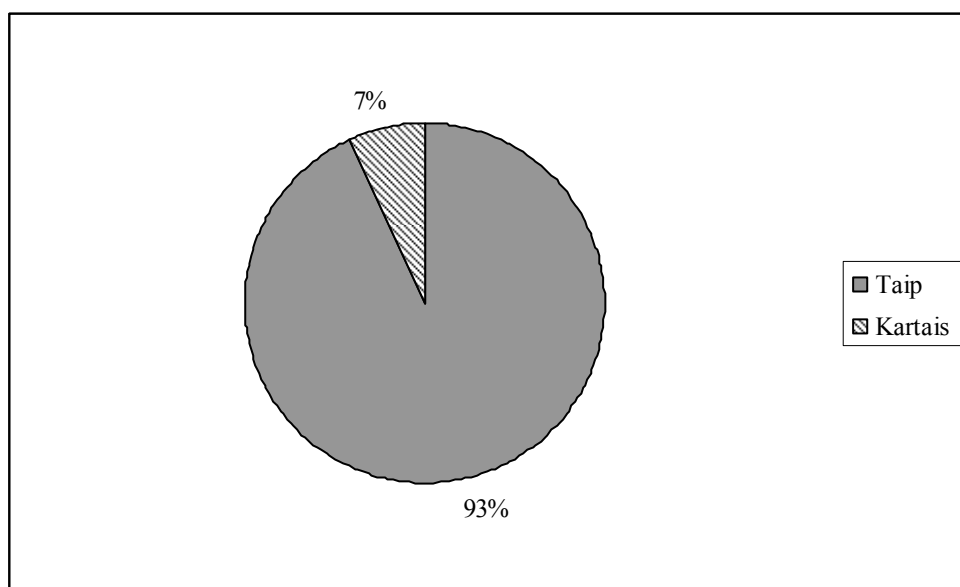
Be pedagoginio darbo stažo ir amžiaus veiksmų, svarbu įvardinti kvalifikacines kategorijas, skatinančias siekti profesinės karjeros. Ši sistema yra vienas veiksmingiausių būdų didinti ilgalaikio darbo švietime ir kvalifikacijos tobulinimo motyvaciją. Lietuvoje kvalifikacinių kategorijų sistema yra keturių pakopų: mokytojas, vyresnysis mokytojas, mokytojas metodininkas, mokytojas ekspertas. Anketinėje apklausoje dalyvavo 23 (23%) mokytojai, 43 (43%) vyresnieji mokytojai, 30 (30%) metodininkų, 2 (2%) ekspertai ir 2 (2%) vadybines kategorijas įgiję pedagogai (pavaduotojai ugdymui). Tai ugdytojai, dėstantys įvairius mokomuosius dalykus: 7 (7%) geografiją, 15 (15 %) lietuvių kalbą ir literatūrą, 12 (12%) pradinėms klasėms, 11 (11%) anglų kalbą, 4 (4%) dailę, 2 (2%) rusų kalbą, 7 (7%) matematiką, 5 (5%) fiziką, 6 (6%) istoriją, 5 (5%) muziką, 1 (1%) vokiečių kalbą, 5 (5%) chemiją, 7 (7%) tikybą ir etiką, 5 (5%) informatiką, 5 (5%) technologijas ir 3 (3%) biologiją dėstantys mokytojai. Anketinėje analizėje neapsiribota keliomis disciplinomis, mokomaisiais dalykais, nes siekta visybinio požiūrio į nagrinėjamą sritį.

Aptarus demografinio bloko klausimus, tikslinga išanalizuoti mokinių ir mokytojų nuomones apie šiuolaikinius vadovėlius ir jų kokybę. V. Jakavičius, A. Juška (1996) teigė, jog

vadovėlis – knyga skirta mokyti. Juose, glaustai ir laikantis visų didaktikos reikalavimų, išdėstomi kurio nors mokslo ar praktinės veiklos srities žinių pagrindai. Rengiami jie kiekvienam dalykui ir kiekvienai klasei. Tai dar kartą įrodo, kad mokymo(si) procesas neįsivaizduojamas be vadovėlių. Tokiai nuomonei pritaria visi 200 respondentų. 100% mokinių mokymosi procese naudoja vadovėlius, kuriuose pateikiama ne tik teorinė medžiaga (taisyklės, dėsniai, mokslo faktai), bet ir praktinio taikymo pavyzdžiai, apibendrintos schemas, lentelės, įvairios užduotys bei klausimai, padedantys tą medžiagą geriau suvokti, nuodugniau išmokti. Anot minėtų autorių, vadovėliais laikytinos ir kitos mokyti ir mokyti skirtos knygos: chrestomatijos, uždavinynai, žinynai ir t. t.

Anketiniai V-VI klasių mokinių duomenys parodė, kad be vadovėlių ugdymo procese dar naudojami: pratybų (70%), užrašų sąsiuviniai (46%), mokytojų parengtos užduotys (22%). Dalis mokinių nurodė, kad mokymuisi naudoja internetą (5%). Apibendrinant reikėtų pažymėti, kad ugdymo procesas susideda iš daugelio struktūrinių elementų, lemiančių kokybės veiksnius, išmokimo, suvokimo galimybes.

L. Jovaišos (2001) nuomone, mokymasis yra tikslinga mokinio sąveika su mokymosi šaltiniais įsisavinant mokslo, technikos, meno ir darbo žinias, išmokstant (įvaldant) intelektualius ir praktinius veiksmus, plėtojant savo fizines ir dvasines jėgas. Mokyklinis vadovėlis – vienas svarbiausių šios sąveikos elementų, padedančių mokyti, pažinti, atrasti. Šiuos teiginius pagrindžia 6 pav.

6 pav. Vadovėlio, kaip mokymosi proceso pagalbininko, vertinimas (N=100)

Atsakymai į šį klausimą parodė ne tik teigiamą mokinių požiūrį į mokymo priemones ir jų reikšmingumą ugdymo(si) procese. Išsakydami savo individualią nuomonę ugdytiniai nurodė,

kad vadovėliai padeda mokytis, juose gausu įvairios informacijos, paaiškinimų, naujų žinių ir net įdomių pasakų. Čia išryškėja tiesa, kad sudėtingame ugdymo procese mokiniui reikia pagalbos, kurią dažniausiai gauna iš mokytojo, perteikiančio naują informaciją, tikrinančio ir vertinančio mokinių mokymosi rezultatus (Rajeckas, 1999). Mokyklinis vadovėlis ugdymo(si) procese atlieka nemažą pagalbininko vaidmenį, garantuoja aukštą mokymo kokybę ir suteikia žinių (Svėrienė, 2006).

Minėta, kad pedagogai įtakoja ugdymo(si) procesą, skatina ir palaiko mokinių veiklą, sudaro sąlygas jos plėtotei, koreguoja mokomosios veiklos veiksnius. Pasak V. Rajecko (1999), mokytojo sėkmingos veiklos rodiklis yra geras pamokų lygis, mokymo proceso rezultatyvumas. Siekdami ugdomosios veiklos kokybės, aukštų rezultatų mokytojai parenka mokymo(si) priemones, labiausiai atitinkančias jų lūkesčius, bendrąsias ugdymo programas, išsilavinimo standartus. 99% apklausoje dalyvavusių V-VI klasių mokinių teigė, kad tik mokytojai nurodo iš kokių vadovėlių ugdytiniai mokysis, kokias užduotis, pratybas pasirinks, ką labiausiai akcentuos pamokoje.

Gauti anketinės analizės rezultatai parodė, kad šiuolaikinėje bendrojo lavinimo mokykloje vis dar vyrauja suvienodintas mokymas, bendros mokymo programos, unifikuota medžiaga. Mokinių nuomonės pasirenkant tinkamus vadovėlius nepaisoma, neatsižvelgiama į pageidavimus, poreikius. Paneigiama egzistencialistų taip išaukštinta individo laisvė – pasirinkimo laisvė (Jovaiša, 2002).

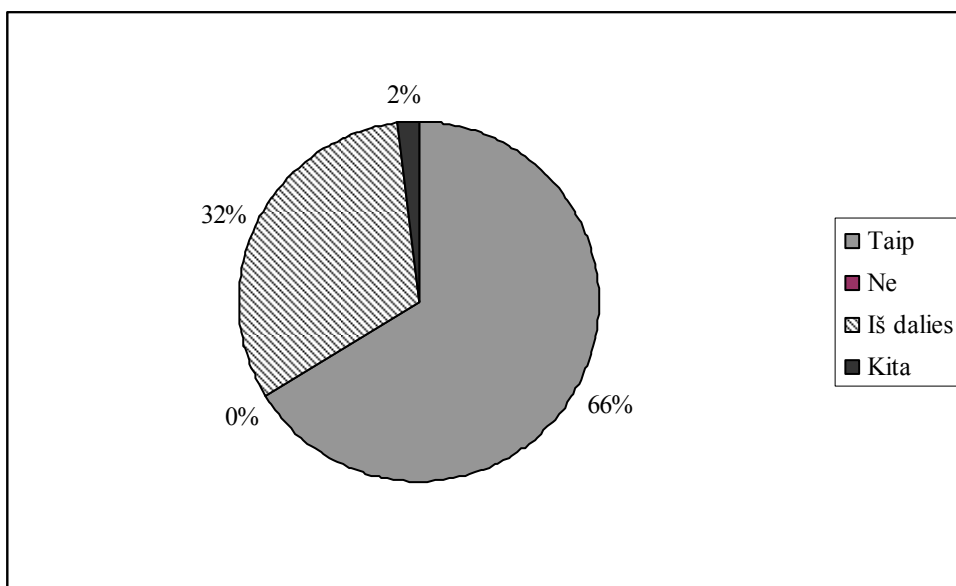
Mokytojai, kaip ir mokiniai, pamokose naudoja galybę mokymo priemonių: vadovėlius, mokytojo knygas, pratybas, užduočių sąsiuvinius, internete rastą medžiagą ir individualią savo patirtį. 100 (100%) pedagogų, atsakiusių į anketos klausimus nurodė, kad ugdymo procese naudoja vadovėlius arba vadovėlių ir mokytojų knygų komplektus, 63 (63%) greta vadovėlių dar naudoja pratybų sąsiuvinius, 81 (81%) - internete rastas užduotis. Be nurodytų variantų, pedagogai išskyrė jiems svarbius pamokos elementus, mokymo priemones, įtakojančias ugdymo proceso kokybę, rezultatyvumą: informacines technologijas, užsienio specialistų patirtį, reprodukcijų, fotografijų albumus (menų bloko pamokose), žurnalus, muliažus ir vaizdines priemones, klausymo užduotis (užsienio kalbų pamokose), žodynus, elektroninius vadovėlius, kompiuterines mokymo programas, pačių parengtas mokymo priemones, seminarų, kursų medžiagą ir t. t.

Apibendrinus matyti, kad švietimo sistemoje aplinkybės, veiksniai nuolat keičiasi ir pedagogai turi prie jų prisitaikyti. G. Petty (2008) nuomone, šiame permainų pasaulyje mokytis labai sudėtinga, reikia nuolat eksperimentuoti, atgaivinti pamokos dvasią, pagerinti mokinių mokymosi bei tolesnio gyvenimo galimybes. Čia ypač padeda mokymo priemonės, jų gausa, novatoriškas pateikimas pamokoje.

Įvairių mokymo priemonių naudojimą pamokose gali įtakoti ir kitas veiksnys. G. Petty (2008) teigimu, kiekvienas mokinys yra savitas, turintis savitų poreikių. Siekdami priartėti prie kiekvieno mokinio, pedagogai taiko ne tik įvairius ugdymo metodus, bet parenka ir priemones, padedančias geriau suprasti mokomąjį dalyką, įgyti naujų žinių, mokėjimų bei įgūdžių.

Mokymo priemonių naudojimo veiksniai pamokose gali būti įtakojami ir dėstomo dalyko koncepcijos, mokymo sistemos. Pratybos, mokomosios programos dažniausiai taikomos kalbų, tikslųjų ir gamtos mokslų pamokose. Muzikos, etikos, dailės, technologijų (menų bloko) pamokose pratybų, mokomųjų programų, užduočių sąsiuviniių yra mažai. Tad mokytojai jų trūkumą kompensuoja papildoma literatūra, reprodukcijų albumais, žurnalais, klausymo užduotimis (muzikos pamokose) ir t. t.

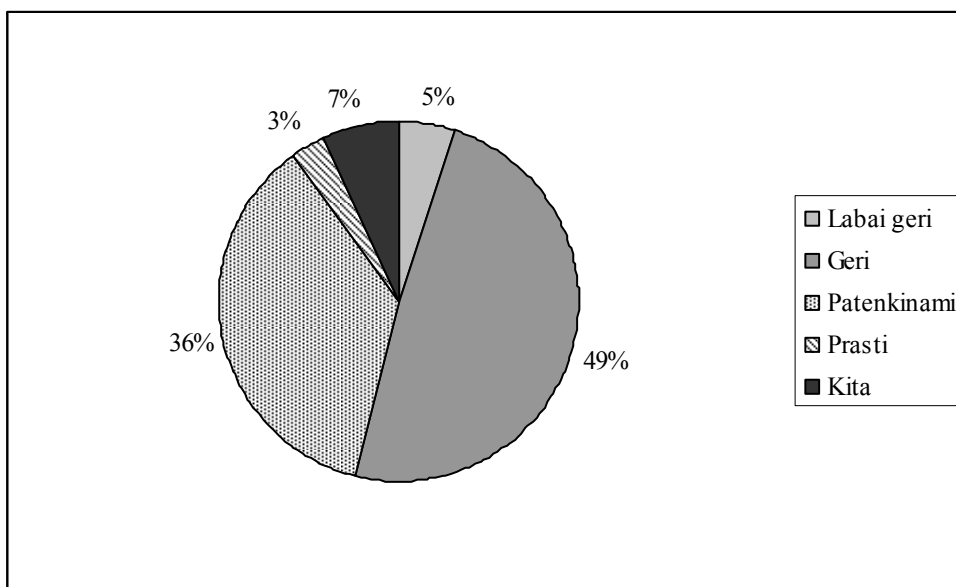
Įvairių mokymo(si) priemonių pasirinkimas ugdymo procese nėra atsitiktinis. Mokytojai kruopščiai analizuoja dėstomo dalyko turinį, ieško geriausių naujos medžiagos pateikimo būdų ir sistemų, taiko netradicinius elementus pamokose. Į anketoje pateiktą klausimą apie mokymo priemonių (ypač vadovėlių) kokybę, 66 (66%) pedagogai nurodė, kad ugdymo(si) procesą minėti veiksniai labai įtakoja. 32 (32%) respondentai teigė, kad procesas įtakojamas tik iš dalies. Likę 2 (2%) mokytojai įvardijo kitus elementus, įtakojančius ugdymo(si) procesą ir kokybinius jo veiksnius. Mokymo priemonių kokybės įtakos procentinė išraiška pateikiama 7 pav.

7 pav. Mokymo priemonių (ypač vadovėlių) kokybės įtaka ugdymo procesui (N=100)

A. Svėrienės (2006) nuomone, mokymo priemonės – svarbi ugdymo turinio dalis. Jų kokybė įtakoja pamokos efektyvumą, įgytų žinių gylį, pažinimo procesus. N. L. Gage, D. C. Berliner (1994) teigimu, svarbu nesustoti tobulinti ugdymo priemonių kokybę, kad mokymas tobulėtų kuo greičiau.

Vertindami šiuolaikinius bendrojo lavinimo mokyklų vadovėlius ir kokybinius jų aspektus, mokytojai išsakė skirtingas nuomones dotuoju klausimu. 5 (5%) pedagogai teigė, kad vadovėliai labai geri, 49 (49%) - kad geri. 36 (36%) apklaustieji nurodė, jog šiuolaikiniai vadovėliai patenkinami. 3 (3%) pedagogai teigė, kad vadovėliai prasti. Likusi dalis (7%) apklaustųjų nurodė kitus kriterijus vertinant kokybės aspektus šiuolaikiniuose vadovėliuose. Pedagogų nuomonė apie vadovėlių kokybę pateikiama 8 pav.

8 pav. Pedagogų nuomonė apie šiuolaikinių vadovėlių kokybę (N=100)

Jau minėta, kad vadovėliai atlieka keletą svarbių funkcijų: motyvacijos, informacijos, sisteminimo, koordinacijos, diferenciacijos, vadovavimo mokymui, mokymo strategijų, estetinę, įsivertinimo ir mokymo vertės (Svėrienė, 2006). Vadovėlių funkcijų gausa rodo jo didžiulę įtaką mokumui ir mokymuisi. Visi išvardinti veiksniai veda link vadovėlio kokybės, kuri turėtų būti labai gera, bet tokia yra tik iš dalies. Nemaža dalis pedagogų (46%) nėra patenkinti šiandienos bendrojo lavinimo mokyklose naudojamais vadovėliais, nes jie neatitinka reikalavimų bendrosioms programoms, nepadedą ruošti brandos egzaminams, nėra patrauklūs ugdymo proceso dalyviams – mokiniams, nemotyvuoja ugdytinių veiklos pamokose ir t. t. Tai didžiulė švietimo sistemos spraga, į kurią turėtų atkreipti dėmesį švietimo ministerijos atstovai, vadovėlių rengėjai, leidėjai, vertintojai.

A. Svėrienės (2006) nuomone, šiandien pagrindinė vadovėlio funkcija – perteikti žinias – transformavosi į kitą funkciją – motyvuoti mokinius mokytis. Pedagogui ugdytinio motyvacija labai svarbi, nes ji gali būti ir tikslas, ir priemonė toliau siekti mokymo tikslų. Motyvacija kaip priemonė yra vienas iš mokymosi rezultatus lemiančių veiksnių (Gage, Berliner, 1994). Motyvus

galima nuolat apgalvotai keisti, atsižvelgiant į mokinių poreikius, dėstomus dalykus, ugdymo tikslus, kitus aspektus.

Mokykliniai vadovėliai, mokymo priemonės įtakoja mokymosi motyvacijos veiksnius pamokoje. Šiai nuomonei pritaria daugelis pedagogų. 55 (55%) anketinėje apklausoje dalyvavę respondentai teigė, kad vadovėlio turinio kokybė skatina mokinių mokymosi motyvaciją. 45 (45%) apklaustieji nurodė, kad ugdytinių mokymosi motyvacija skatinama iš dalies.

Naudojant mokyklinius vadovėlius galima įvairiais būdais formuoti motyvaciją: pasiūlyti mokiniui perskaityti įdomų tekstą, atkreipti dėmesį į išskirtinę iliustraciją, naują temą dėstyti iš kito autoriaus vadovėlio ir t. t. Svarbu gebėti nustebinti mokinius, sukrėsti juos naujovėmis (Gage, Berliner, 1994).

Mokymo priemonių leidėjų, rengėjų ir vertintojų indėlis čia labai svarbus. Rengdami naują, šiuolaikišką leidinį ypatingą dėmesį jie turi skirti vaizdiniais, spalviniams, iliustraciniams, tekstiniams vadovėlių struktūros elementams, kaip mokymosi motyvaciją skatinantiems veiksniams. Šiuolaikiniai vadovėliai privalo būti įdomūs, problemiški, lengvai skaitomi, skatinantys mokytis (Svėrienė, 2006).

Šiandieninėje bendrojo lavinimo mokykloje daug kalbama apie bendrąsias kompetencijas ir jų ugdymą pamokoje. Baigęs pagrindinio ugdymo programą mokinys turi būti įgijęs šias bendrąsias kompetencijas (žr. <<http://www.pedagogika.lt/index.php?-469374926> >):

- **Mokėjimo mokytis** (Mokinys jaučia poreikį mokytis ir prisiima atsakomybę už savo mokymąsi, atkakliai siekia užsibrėžto tikslo. Geba planuoti ir apmąstyti mokymosi procesą ir rezultatus, išsikelti pamatuotus tolesnius uždavinius. Žino savo mėgstamus mokymosi būdus, pakankamus ir tobulintinus gebėjimus, mokymosi pasirinkimo galimybes);
- **Komunikavimo** (Ugdytinis siekia konstruktyvaus dialogo, atsakingai vartoja kalbą. Supranta ir perduoda įvairaus pobūdžio žodinius ir nežodinius pranešimus, bendrauja atsižvelgdamas į tikslą, adresatą, situaciją. Randa, kritiškai vertina, apibendrina informaciją ir tinkamai ją pateikia kitiems);
- **Pažinimo** (Mokinys siekia pažinti save, domisi socialine, kultūrine, gamtine aplinka, jos raida. Kryptingai pasirenka ir taiko pažinimo metodus, saugiai tyrinėja, nuosekliai, logiškai, kritiškai mąsto, analizuoja ir sprendžia problemas, daro pagrįstas išvadas);
- **Socialinę** (Gerbia ir toleruoja įvairių kultūrų, lyties, socialinių ir amžiaus grupių žmones, žino savo ir kitų teise ir pareigas, suvokia

save kaip bendruomenės ir visuomenės narį. Konstruktiviai bendradarbiauja siekdamas bendro tikslo);

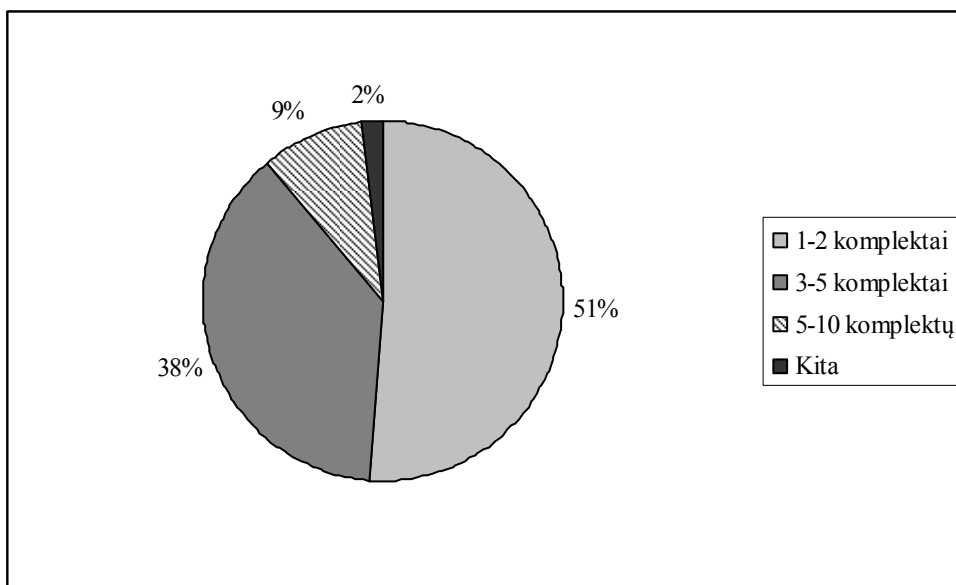
- **Iniciatyvumo ir kūrybiškumo** (Ugdytinis mato idėjų sąsajas ir kuria naujas idėjas, originaliai mąsto, geba pritaikyti patirtį naujose situacijose, numatyti alternatyvius problemų sprendimo būdus);
- **Asmeninę** (Mokinys teigiamai vertina save, pasitiki savimi, moka sutelkti jėgas siekdamas užsibrėžtų tikslų. Atsparus nesėkmėms ir konfliktams, moka įveikti stresą, ieškoti paramos ir ją priimti. Sąžiningai ir atsakingai veikia, geba numatyti savo elgesio padarinius, rūpinasi savo ir kitų sveikata, saugiai elgiasi, saugo aplinką).

Vadovėlių turinio kokybė, iliustraciniai, poligrafiniai elementai, dizaino ir šiuolaikiškumo aspektai taip pat įtakoja bendrųjų kompetencijų sklaidos veiksnius pamokoje, ugdymo(si) procese. Šiai nuomonei pritarė 99 (99%) (52% respondentų į klausimą atsakė „Taip“, 47% - „Iš dalies“) pedagogai, atsakę į anketoje pateiktus klausimus. Mokytojai nurodė, kad bendrosios kompetencijos ugdomos per įdomaus ir vertingo teksto bei vaizdinės medžiagos sąsają, per savarankiško mokymosi veiksnius, per teorinių šaltinių gausą vadovėliuose, per savarankiškumo, pasitikėjimo savimi aspektų sklaidą, per projektinę veiklą ir ugdymo metodus, kuriuos siūlo mokymo(si) priemonės ir t. t.

Įvertinus motyvacijos ir kompetencijų veiksnius bendrojo lavinimo mokyklų vadovėliuose, tikslinga sustoti prie ugdymo programų ir išsilavinimo standartų, kurie nuolat kinta. Pedagogų nuomone (40%), dalis leidinių visiškai atitinka atnaujintas bendrąsias ugdymo programas, išsilavinimo standartus. Čia kalbama apie „Šok“ serijos vadovėlius, kurie moko ugdytinius mokytis: planuoti savo veiklą, kelti mokymosi uždavinius, kryptingai veikti, įsivertinti pasiekimus (žr. <<http://www.sokvadoveliai.lt/>>). Šios serijos vadovėliai visoms pradinio ir pagrindinio ugdymo klasėms intensyviai kuriami, rengiami ir leidžiami, tačiau mokyklų dar nepasiekė. Pedagogai dirbantys su senesnių leidimų vadovėliais pastebi, kad neatitiktųjų bendrosioms programoms išties daug. Tai iliustruoja ir anketinių duomenų analizė. 48% ugdytojų manė, kad vadovėliai tik iš dalies atitinka bendrąsias programas. 10% apklaustųjų nurodė, kad mokykliniai vadovėliai visiškai neatitinka bendrųjų programų ir išsilavinimo standartų. Šie negatyvūs veiksniai įtakoja ugdymo proceso kokybę, o spragos neleidžia pasiekti užsibrėžtų mokymo proceso tikslų. Atnaujintas bendrąsias ugdymo programas, vadovėlių leidyba turėtų būti intensyvesnė, o mokyklų biudžetai - didesni.

Neatitiktys tarp vadovėlių ir bendrųjų ugdymo programų lemia, kad pamokoje pedagogai ir ugdytiniai turi naudotis keliais mokymo priemonių komplektais, skirtingas temas mokyti(s) iš skirtingų vadovėlių ir t. t.

51 (51%) mokytojas pamokoje naudojami 1 – 2 vadovėlių komplektais. 38 (38%) respondentai nurodė, kad geram temos išdėstymui reikia 3 – 5 leidinių komplektų. 9 (9%) apklaustieji teigė, kad pamokoje naudojami 5 – 10 vadovėlių komplektų (žr. 9 pav.). Daugiausia mokymo(si) priemonių reikia lietuvių ir užsienio kalbų (ypač anglų kalbos) pamokose.

9 pav. Vadovėlių komplektų skaičius, kurį mokytojai naudoja pamokose (N=100)

Išryškėja dar viena švietimo sistemos spraga. Mokymo turinys labai platus, mokiniai privalo įgyti daug žinių, mokėjimų ir įgūdžių. V. Rajecko (1999) nuomone, iš mokymo turinio reikėtų išmesti pernelyg sudėtingą, antraeilę ir neaktualią medžiagą, o mokymo programose ir vadovėliuose išskirti svarbiausias sąvokas ir idėjas, išryškinti integracinius ryšius, didinti auklėjamąją įtaką. Susistemtinus mokymo turinį, peržiūrėjus bendrąsias ugdymo programas, daugiau lėšų skyrus kokybiškų mokymo priemonių rengimui bei leidybai, mokytojai pamokoje galėtų naudotis mažesniu vadovėlių komplektų skaičiumi ir visą dėmesį skirti mokymo tikslų įgyvendinimui.

Svarbu rasti pusiausvyrą tarp mokymo turinio ir vadovėlių rengimo procesų. V. Rajecko (1999) teigimu, ugdymo turinio perkrovimas – sudėtinga problema, nes kiekvieno dalyko programų sudarytojai ir vadovėlių autoriai paprastai siekia aprėpti kuo daugiau klausimų ir menkai žino, kaip tvarkomas giminingo dalyko turinys. Taigi svarbu ieškoti būdų kuo efektyviau derinti mokymo turinio rengimą, siekti perkrovimo veiksnių mažinimo, spręsti integravimo klausimus, rasti bendrą dialogą su vadovėlių rengėjais bei leidėjais. Tik tuomet mokytojai atsikvėps nuo kasdieninės užduočių paieškos, informacijos srautų sisteminimo ir efektyviau sieks pamokos ir viso ugdymo(si) proceso kokybės.

L. Jovaiša (2001) yra pasakęs, kad mokymo priemonės – tai reikmenys, panaudojami mokymo procese siekiant plėtoti moksleivių pojūčius, suvokimą, vaizdinius, mąstymą ir gebėjimus, praktinio darbo mokėjimus ir įgūdžius. Vadovėlių svarba ir nauda akivaizdi. Gyvename kaitos ir informacijos amžiuje, trokštame žinių, atsakymų į sudėtingus klausimus, siekiame kokybės ir t. t. Čia susiduriame su problema. Mokymo turinys platus, vadovėliai seni, bendrosios ugdymo programos nuolat kinta. Mokytojai ieško naujos informacijos, siekia sudominti ir motyvuoti mokinį. Imama žvalgytis į užsienio kolegų darbo patirtį, remtis jų rekomendacijomis, idėjų pamokoms ieškoti užsienio autorių vadovėliuose ir mokymo priemonėse. 45 (45%) anketinėje apklausoje dalyvavę pedagogai ugdymo procese naudoja užsienio autorių vadovėlius, 11 (11%) - norėtų tai daryti, bet neturi galimybių. 42 (42%) mokytojai teigė, kad pamokose nenaudoja užsienio leidėjų produkcijos, nes ji neatitinka Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklų bendrųjų programų, Išsilavinimo standartų. Požiūris į šį aspektą dvejopas, pagrįstas individualiu suvokimu apie šiuolaikinį ugdymo procesą, jo kokybę, pilnatvę.

Magistrinio darbo tema „V-VI klasių mokyklinių vadovėlių poligrafija, kaip ugdymo(si) proceso kokybę įtakojantis veiksnys“ lėmė, kad būtų nuodugnai, analitiškai, išsamiai pažiūrėta ne tik į ugdymo procesą, bet ir į mokyklinius vadovėlius, jų turinio ir vaizdinės medžiagos santykį, poligrafinių elementų kokybę. Pradžioje svarbu aptarti vadovėlių turinį, kuris mokymo priemonėse vaidina vieną iš esminių vaidmenų.

N. Cibulskaitė, K. Baranovska (2010) įvardijo šiuos vadovėlio turinio metodinius ypatumus (žr. <<http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2010/97/cibbar85-91.pdf>>):

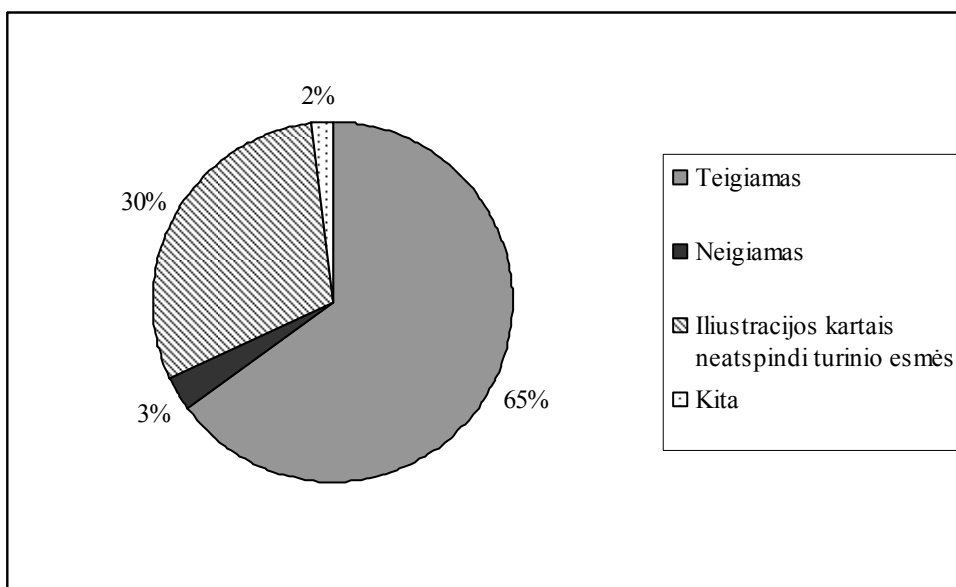
- savarankiško mokymo(si) ir savikontrolės galimybės;
- mokymo(si) turinio pateikimas;
- turinio struktūrizavimas pagal mokinių brandumą.

Be įvardintų veiksnių svarbu, kad mokymo priemonių turinys derėtų su ugdymo turinį reglamentuojančiais dokumentais, būtų orientuotas į tam tikro amžiaus mokinių suvokimo ir pažinimo galimybes, lavintų mąstymą, kūrybiškumą ir skatintų mokymosi motyvaciją.

Anketinėje apklausoje dalyvavę pedagogai įvertino savo dėstomo dalyko vadovėlių turinį ir išsakė individualią nuomonę turinio racionalumo, tikslingumo ir informatyvumo klausimais. 30 (30%) mokytojų teigė, kad jų dėstomo dalyko vadovėlių turinys puikus ir atitinka visus metodinius reikalavimus, yra įdomus ir tikslingas. 13 (13%) respondentų nurodė, kad rengiant mokomojo dalyko vadovėlių turinį neišvengta klaidų. 56 (56%) ugdytojai išsakė nuomonę, kad įvairių mokomųjų dalykų vadovėlių turinys geras tik iš dalies. Neigiamą nuomonę apie mokymo priemonių turinį išsakė mokytojai (13%) tvirtino, kad turinys neatitinka bendrųjų ugdymo programų reikalavimų, trūksta temų arba jos metai iš metų kartojasi, reikia papildomų šaltinių

norint gerai išdėstyti pamokos medžiagą, neretai turinys per sudėtingas tam tikro amžiaus mokiniams ir t. t.

Vaizdinių elementų ir turinio santykį bendrojo lavinimo mokyklų vadovėliuose minėti pedagogai įvertino daug pozityviau. Turinio ir vaizdinių elementų (ilustracijų) santykio vadovėliuose vertinimas pateiktas 10 pav.

10 pav. **Turinio ir vaizdinių elementų (ilustracijų) santykio vadovėliuose vertinimas (N=100)**

Jau ne kartą minėta, kad iliustracijos padeda geriau suvokti tekstą, stiprina knygos poveikį skaitytojui, motyvuoja ir net ugdo kūrybiškumą (Stonienė, 1990). Mokykliniai vadovėliai pasižymi vaizdinės informacijos gausumu. Leidiniai iliustruojami paveikslėliais, fotografijomis, diagramomis, lentelėmis, žemėlapiams, brėžiniais, schemomis ir t. t. Mokymo priemonių leidėjams, rengėjams ir kūrėjams svarbu rasti loginį ryšį tarp išspausdinto žodžio ir spalvingos iliustracijos, kad būtų galima išsamiai perteikti mokomosios medžiagos esmę, o suvokimo ir išmokimo rezultatai būtų geresni.

A. Svėrienės (2006) nuomone, vadovėlis - viena pagrindinių mokomųjų priemonių, todėl ugdymui reikšmingos ir jo funkcijos. V. Stonienė (1990) knygotyroje išskyrė keturias knygos funkcijų grupes: informacinę, komunikacinę, kumuliarinę ir estetinę. J. Mikk (2000) nurodė tokias pagrindines vadovėlio funkcijas: motyvacijos, informacijos, koordinacijos, diferenciacijos, į(si)vertinimo, mokymo vertės įvertinimo. Susistemintus literatūrinių šaltinių duomenis, galima išskirti dešimt mokyklinio vadovėlio funkcijų: motyvacijos, informacijos, sisteminimo, koordinacijos, diferenciacijos, vadovavimo mokymui, mokymo strategijos, įvertinimo, mokymo

vertės, estetinė. Kad vadovėlis atliktų savo funkcijas, jis turi būti labai aukštos kokybės, įdomus, skatinti mokinių smalsumą, domėjimąsi dalyku (Svėrienė, 2006).

Šimtui pedagogų iš skirtingų Lietuvos miestų ir miestelių buvo pateiktas klausimas apie vadovėlių turinį ir jo atliekamas funkcijas. Įvertinę savo mokomųjų dalykų leidinių turinį mokytojai nurodė, kad vadovėliai yra žinių teikėjai (99%), įgūdžių ir kompetencijų ugdytojai (71%), ugdymo proceso pagalbininkai (97%), svarbios pamokos dalys (66%), socialinių – kultūrinių veiksnių teigėjai (68%) ir aktualios mokslinės informacijos sklaidėjai (73%) (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Funkcijos, kurias pedagogai priskiria mokyklinių vadovėlių turiniui (%)

Teiginiai	Atsakymai	
	Taip	Ne
Žinių teikėjas	99 (99%)	1 (1%)
Įgūdžių bei kompetencijų ugdytojas	71 (71%)	29 (29%)
Ugdymo proceso pagalbininkas	97 (97%)	3 (3%)
Neatskiriama pamokos dalis	66 (66%)	34 (34%)
Socialinių – kultūrinių veiksnių teigėjas	68 (66%)	32 (32%)
Mokslinės informacijos sklaidėjas	73 (73%)	27 (27%)

V. Rajecko (1999) teigimu, svarbiausią vietą tarp visų naudojamasi spausdintais šaltiniais metodų bendrojo lavinimo mokykloje užima naudojimas vadovėliu. Mokiniai, naudodami vadovėlį kaip koncentruotą žmonijos patirties šaltinį, kuriame pateikta svarbiausių žinių sistema, savarankiškai perima naujas ir gilina turimas žinias.

Pedagogų išsakyta nuomonė apie mokyklinių vadovėlių turinį rodo, kad mokymo priemonių rengimo, leidybos procesai susiduria su daugeliu problemų, kurios neleidžia pasiekti aukštos kokybės. Tiriamųjų nuomone, vadovėlių turinys tik vidutiniškai atitinka bendrąsias ugdymo programas (53%), mokinių gebėjimus ir raidos ypatumus (65%), reikalavimus turinio nuoseklumui (45%), šiuolaikiškumo ir patrauklumo standartus (49%). Toks vadovėlių turinio vertinimas rodo, kad trūksta dialogo tarp įvairių švietimo sistemos grandžių: mokytojų, autorių, rengėjų, maketuotojų, leidėjų, ministerijos atstovų, bendrųjų ugdymo programų sudarytojų ir t. t. Įvairių mokomųjų dalykų vadovėlių turinio vertinimo procentinės išraiškos pateikiamos 5 lentelėje.

5 lentelė. Įvairių mokomųjų dalykų vadovėlių turinio vertinimas (%)

Teiginiai	Atsakymai			
	Ne	Mažai	Vidutiniškai	Visiškai atitinka
Vadovėlio turinys atitinka bendrąsias ugdymo programas	7 (7%)	13 (13%)	53 (53%)	27 (27%)
Vadovėlio turinys atitinka mokinių gebėjimus ir raidos ypatumus	2 (2%)	15 (15%)	65 (65%)	18 (18%)
Vadovėlio turinys nuoseklus	8 (8%)	15 (15%)	45 (45%)	32 (32%)
Vadovėlis šiuolaikiškas ir patrauklus	7 (7%)	18 (18%)	49 (49%)	26 (26%)

N. Cibulskaitė, K. Baranovska (2010) vertindamos vadovėlių turinį, išskyrė šiuos mokymo priemonių turinio metodinius ypatumus: įvadą, apibendrinančią ir informacinę medžiagą, nurodymus savarankiškai veiklai, klausimus savikontrolei ir t. t. (žr. priedą Nr. 4) Visi šie veiksniai gali būti įdomiai, kūrybingai ir netikėtai išdėstyti pamokoje, pasitelkiant įvairius mokymo metodus ir naudojant mokyklinius vadovėlius.

V. Jakavičiaus, A. Juškos (1996) nuomone, ugdymo metodai – tai pedagogo ir jo vadovaujamų moksleivių pažintinės veiklos būdai, kurie įgalina ugdytinius įgyti žinių, mokėjimų ir įgūdžių, lavinti sugebėjimus, formuoti reikšmingas socialines nuostatas. Pamokose svarbu naudoti įvairius ugdymo metodus. Skirtingi mokymo metodai skatina moksleivius įtemptai dirbti, padeda įtaigiau išlaikyti sukauptą dėmesį, sąmoningiau, giliau išmolti temą. Metodų pasirinkimą pirmiausia lemia mokomosios medžiagos turinys, moksleivių amžius. Bet egzistuoja ir bendrosios, neginčijamos tiesos: vaisingiausi mokymo metodai tie, kurie akina moksleivius įtemptai dirbti nuo pirmosios iki paskutiniosios pamokos minutės, kurie lavina mąstymą, turtina intelektą, ugdo vaizduotę.

Siekta išsiaiškinti, kokius ugdymo metodus dažniausiai siūlo mokykliniai vadovėliai, naudojami beveik visų mokomųjų dalykų pamokose. Tiriamųjų pedagogų nuomone, dažniausiai vadovėlių autoriai siūlo: aiškinimą (72%), skaitymą (66%). Kartais: klausinėjimą (49%), demonstravimą (44%), diskusiją (47%), mokymąsi bendradarbiaujant (48%), tarpdalykinę integraciją (44%), individualius ir grupinius projektus (40%). Ypač retai mokyklinių vadovėlių autoriai siūlo žaidimą (51%). Tai metodas, kuris ypač efektyvus dirbant su V-VI klasių mokiniais ar integruojant į bendrojo lavinimo mokyklas specialiųjų ugdymo(si) poreikių turinčius mokinius. Gauti anketinės apklausos duomenys pateikiami 6 lentelėje.

6 lentelė. Ugdymo metodai, kuriuos dažniausia siūlo mokyklinių vadovėlių sudarytojai (%)

Teiginiai	Atsakymai			
	Dažnai	Kartais	Retai	Niekada
Aiškinimą	72 (72%)	23 (23%)	5 (5%)	0 (0%)
Klausinėjimą	33 (33%)	49 (49%)	16 (16%)	2 (2%)
Demonstravimą	30 (30%)	44 (44%)	25 (25%)	1 (1%)
Rašymą	47 (47%)	32 (32%)	14 (14%)	7 (7%)
Skaitymą	66 (66%)	25 (25%)	9 (9%)	0 (0%)
Diskusiją	27 (27%)	47 (47%)	22 (22%)	4 (4%)
Žaidimą	10 (10%)	31 (31%)	51 (51%)	8 (8%)
Mokymąsi bendradarbiaujant	19 (19%)	48 (48%)	28 (28%)	5 (5%)
Tarpdalykinę integraciją	11 (11%)	44 (44%)	40 (40%)	5 (5%)
Individualius ir grupinius projektus	12 (12%)	40 (40%)	39 (39%)	9 (9%)

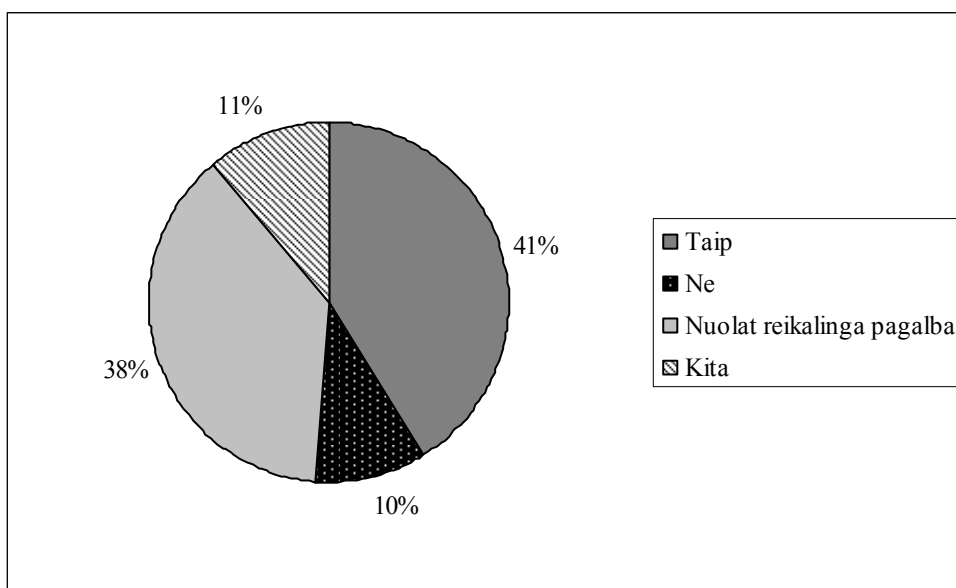
Pagal teoriją vadovėlis turi savitą struktūrą ir atlieka tam tikras funkcijas, yra orientuotas į ugdytinį, motyvuoja mokyti, siekti žinių. Pedagogų pateikta vadovėlio turinio analizė parodė, kad mokymo priemonių rengime ir leidyboje esti nemažai trūkumų ir klaidų, gausu neatitiktųjų tarp turinio ir bendrųjų ugdymo programų. Pateikus klausimą pedagogams apie vadovėlių turinio atitikimą mokinių raidos ir pažinimo procesų ypatumams, nuomonės taip pat nebuvo labai pozityvios. 37 (37%) respondentai manė, kad vadovėlių turinys atitinka mokinių raidos ir pažinimo procesų ypatumus. 61 (61%) pedagogas nurodė, jog turinys tik iš dalies atitinka įvardintus kriterijus. 2 (2%) apklaustieji buvo kitos nuomonės ir išsakė individualią nuomonę į pateiktą klausimą.

Įvertinę mokomųjų dalykų turinį, anketinėje apklausoje dalyvavę mokiniai išsakė savo nuomonę vadovėlių turinio suvokimo klausimais. Ugdytinių mintys šiuo klausimu buvo kiek pozityvesnės. 82 (82%) moksleiviai nurodė, jog visuomet supranta ir suvokia tai, ką perskaito vadovėliuose. 11 (11%) respondentų teigė, jog tekstus leidiniuose sunku suprasti, nes informacija juose būna pateikiama neaiškiai, vadovėlyje esantys tekstai nesudomina ir t. t. 7 (7%) mokiniai nebijojo pasakyti, jog nagrinėjant mokymosi priemonių turinį reikalinga nuolatinė mokytojų pagalba. Šią nuomonę dažniausiai reiškė silpniau besimokantys ar specialiuju ugdymo(si) poreikių turintys mokiniai. Anketinė analizė dar kartą įrodė, jog rašant, rengiant ir leidžiant mokyklinius vadovėlius neatsižvelgiama į kiekvieną vaiką, jo raidos ir suvokimo galimybes.

Apibendrinus gautus anketinės apklausos rezultatus galima daryti išvadą, kad mokykliniai vadovėliai skirti mokiniams, kaip pagalbą ir naujas žinias teikiantys mokymo proceso elementai. Neatitikčių tarp turinio ir mokinio raidos, pažinimo procesų būti negali, nes tuomet bus paneigta vadovėlio koncepcija ir esminės jo funkcijos.

A. Svėrienės (2006) nuomone, vadovėlis, kaip ir kiekviena knyga, turi išorinius ir vidinius elementus, kurių visuma sudaro vadovėlio išorinę ir vidinę struktūrą. Vidinei vadovėlio struktūrai priskiriami tekstiniai leidinio elementai. Tekstiniai vadovėlio elementai - tai ne tik kalbos priemonėmis išreikštas ugdymo dalykinis turinys, tai visa informacija, pateikiama naudojant žodinius, šriftinius ir vaizdinius elementus: pagrindiniai ir informaciniai tekstai, klausimai, atsakymai, užduotys, apibrėžimai, sąvokų žodynėliai ir t. t. Naujos leidybos vadovėliuose (pvz. serijos „Šok“) vidinei vadovėlio struktūrai priskiriama ir naudojimosi mokymo priemone instrukcija, nuoroda, padedanti mokiniui pačiam (be mokytojo pagalbos) naudotis vadovėliu. Senesnės leidybos vadovėliuose tokios nuorodos nėra ir ugdytiniams reikia nuolatinės pedagogų pagalbos naudojant mokymo(si) priemones pamokose. Mokytojų požiūris į mokinių gebėjimą naudotis vadovėliais pateiktas 11 pav.

11 pav. Mokytojų požiūris į mokinių gebėjimą be mokytojų pagalbos naudotis vadovėliais (N=100)

Svarbu, kad naujo leidimo mokykliniuose vadovėliuose atsirastų naudojimosi instrukcijos bei nuorodos, leisiančios mokiniui pačiam efektyviau (tiek pamokose, tiek ruošiant užduotis namuose) naudotis spausdintais leidiniais.

Išanalizuotas mokymo priemonių turinys, išsakyti teigiami ir neigiami aspektai. Lieka nuodugniai išnagrinėti poligrafinius vadovėlių elementus, jų kokybinius veiksnius, įtaką ugdymo proceso efektyvumui.

V. Černiauskaitės, A. Glosienės ir kt. (2006) nuomone, laidinio išvaizda priklauso ne tik nuo ją kuriančio žmogaus įdėto darbo, bet ir nuo medžiagų, iš kurių ji pagaminta. Poligrafijoje naudojamos medžiagos skirstomos į pagrindines, tiesiogiai įeinančias į spaudos produkcijos sudėtį, ir pagalbines, reikalingas spaudos gamybos technologiniams procesams. Prie pagrindinių medžiagų priskiriamas popierius ir įrišimo medžiagos, spaustuvinis šriftas, spaustuviniai dažai. Visi išvardinti elementai būdingi ir mokykliniams vadovėliams, kuriuos kasdien naudoja mokytojai ir mokiniai.

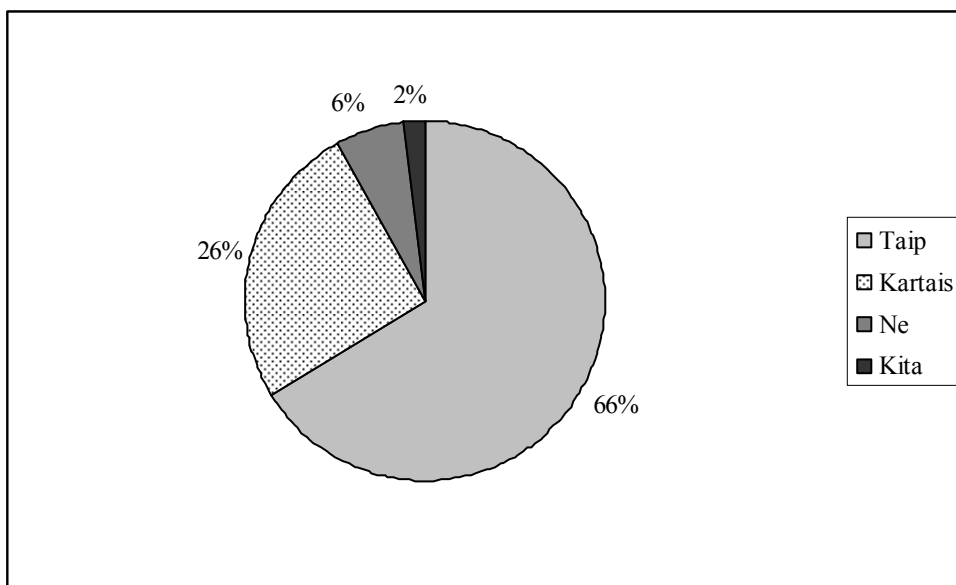
Lietuvos higienos normose, reikalavimuose bendrojo lavinimo dalyko vadovėliams yra įvardinti kriterijai, kuriuos turi atitikti naujai išleidžiami mokykliniai vadovėliai. Lietuvos higienos norma NH 22:2003 „Mokykliniai vadovėliai“ (2003 m.) nustato pagrindinius reikalavimus mokyklinio vadovėlio spausdinimui, naudojamiems dažams, popieriui, šriftui, teksto išdėstymui, formatui, įrišimui ir svoriui. Griežta kontrolė ir įstatyminė bazė sąlygoja, kad į rinką patektų kuo mažiau nekokybiškų leidinių. Tačiau nedidelių trūkumų poligrafiniuose procesuose pasitaiko.

Panašią nuomonę išsakė anketinėje apklausoje dalyvavę pedagogai. 61% apklaustųjų nurodė, kad šiuolaikinių bendrojo lavinimo mokyklų vadovėlių poligrafija gera. 38% respondentų teigė, kad vadovėlių leidyboje pasitaiko nedidelių trūkumų. Vienas mokytojas (1%) išsakė neigiamą nuomonę apie mokyklinių leidinių poligrafinius elementus. Vyraujantys teigiami respondentų atsakymai rodo, kad vadovėlių leidyba - įstatyminės bazės reglamentuota veikla, orientuota į kokybiškų, šiuolaikiškų, patrauklių mokymo priemonių kūrimą ir leidybą.

Šriftas – rašto ar spaudos ženklų komplektas, naudojamas tekstui spausdinti. Jis padeda geriau suprasti teksto turinį (Černiauskaitė, Glosienė ir kt., 2006) Vadovėliuose gausu šrifto elementų ir simbolių, kuriais išsakomos mintys, žodžiai, idėjos. Teksto elementų dydis, spalva vadovėlių autorių ir leidėjų parenkama neatsitiktinai, o atsižvelgiant į higienos normos reikalavimus, mokinių amžių ir suvokimo galimybes. 80 (80%) pedagogų teigiamai vertino vadovėlių šriftų parinkimo veiksnius. 13 (13%) respondentų nurodė, kad vadovėliuose kartais pasitaiko sunkiai įskaitomų tekstų, kuriuos prastai suvokia mokiniai. 5 (5%) ugdytojai manė, kad vadovėlių šriftai parenkami netikslingai, o 2 (2%) respondentai turėjo kitą nuomonę apie šriftų parinkimo veiksnius mokykliniuose leidiniuose.

Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakyme dėl Lietuvos higienos normos HN 22:2003 „Mokykliniai vadovėliai“ (2003) teigiama, kad vadovėlių šriftų dydžiai turi skirtis atsižvelgiant į vadovėlio paskirtį (leidinys 1, 2 klasei, 3 – 4, 5 – 6, 7 – 10, 11 – 12 klasėms) ir

teksto funkcijas (spausdinamas pagrindinis ar pagalbinis tekstas). Įvardijami reikalavimai spaustuviniams punktams. Nepaisant to, anketinėje apklausoje dalyvavę pedagogai ir mokiniai nurodė, kad leidėjų parinkti šriftai ne visuomet atitinka moksleivių amžių ir suvokimo galimybes. Mokytojų nuomonė apie Vadovėlių šriftų atitiktį moksleivių amžiui pateikiama 12 pav.

12 pav. Mokytojų nuomonė apie vadovėlių šriftų atitiktį moksleivių amžiui (N=100)

Atlikta mokyklinių vadovėlių kokybinė analizė prieštarauja mokytojų išsakytai nuomonei apie šrifto atitikimą moksleivių amžiui. V-VI klasių mokykliniuose leidiniuose nepastebima neatitiktį higienos normos reikalavimams, o šrifto suvokimo veiksniai pedagogų neretai tiesiog tapatinami su teksto suvokimo galimybėmis.

100 mokinių, dalyvavusių anketinėje apklausoje, taip pat vertino šrifto elementų kokybę mokymo(si) priemonėse. Į klausimą: „Ar norėtum, kad tekstai vadovėliuose būtų išspausdinti didesnėmis raidelėmis?“ buvo išsakytos šios nuomonės ir pastebėjimai: 19% respondentų nurodė, kad šriftai vadovėliuose galėtų būti didesni, 57% teigė, kad raidės puikiai suprantamos, o tekstai lengvai skaitomi, 24% apklaustųjų neturėjo nuomonės šiuo klausimu.

Skirtingos mokinių nuomonės ir pageidavimai pabrėžė vieną esminių humanistinės pedagogikos atstovų siūlomų pedagoginės sąveikos principų – optimizuoti ugdymo procesą, grindžiamą ugdytinių poreikiais (Bitinas, 2000). Šiandieninėje bendrojo lavinimo mokykloje skatinama priartėti prie kiekvieno vaiko, siekiant ugdymo dermės ir kokybės. Vadovėlių rengimas ir leidyba – viena prioritetinių švietimo sistemos sričių, orientuotų į poreikių sistemas ir kokybės aspektus. Tikėtina, kad atsižvelgus į ugdytinių nuomonę parenkant mokyklinių vadovėlių šriftus, pamokos efektyvumas ir kokybiniai ugdymo proceso rodikliai taptų geresni, o humanistinės idėjos būtų įgyvendintos.

Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose vaikai mokomi įvairių mokomųjų dalykų: lietuvių kalbos, matematikos, geografijos, istorijos, muzikos, dailės ir t. t. Tai skirtingos disciplinos, teikiančios mokiniams įvairių žinių, mokėjimų bei įgūdžių. Kiekviena pamoka išsiskiria tam tikro mokomojo dalyko informacine sistema, sąvokomis, koncepcija, kuri vadovėlių puslapiuose virsta tekstais, formulėmis, apibrėžimais, taisyklėmis, terminija. Mokiniais tai privalu įsiminti, suvokti ir išmokti. Čia į pagalbą ateina dėmesys, universali psichinės veiklos savybė, kuri padeda gyvam organizmui atsirinkti iš savo vidinio ar aplinkinio pasaulio tai, kas svarbiausia (Gučas, Jacikevičius, Kregždė, 1980).

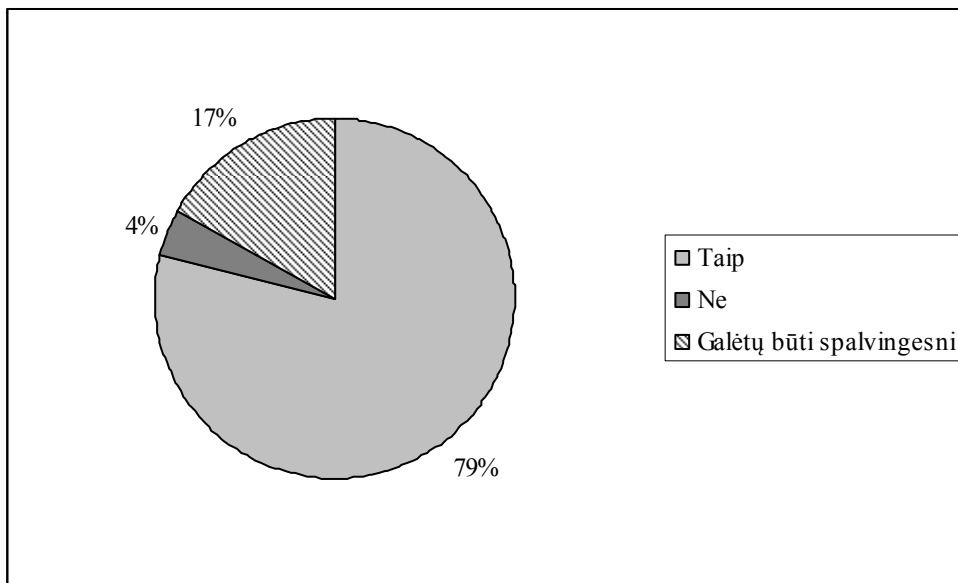
Tikslinga išskirti du dėmesio veiksnius, lemiančius psichinės veiklos selektyvumą, vienu jos procesų suaktyvėjimą, o kitų slopinimą. Vienas jų - stimulo naujumas, kuris sužadina dėmesį. Monotoniškoje aplinkoje nauji įvykiai sudomina žmones, patraukia jų dėmesį savo neįprastumu. Netikėti mokyklinio vadovėlio elementai, išskirtinės iliustracijos, šriftų kompozicijos, tekstinės mintys leidžia sužadinti mokinių dėmesį, sudominti, motyvuoti veiklai pamokose. Kitas svarbus regimojo dėmesio veiksnys - daiktų spalvingumas. Žmonės, ypač vaikai, pirmenybę teikia spalvotiems objektams. Mokykliniuose vadovėliuose gausu įvairių spalvinių elementų. Tekstai dažniausiai spausdinami juodu šriftu. Antraštėms, paragrafams, taisyklėms ir apibrėžimams leidėjai ir rengėjai parenka įvairaus kolorito ir tono atspalvius. Iliustracijos (išskyrus grafikos darbus) dažniausiai esti spalvingos ir žadina ne tik mokinių dėmesį, bet ir kūrybiškumą. Iliustracinius elementus mokymo(si) priemonėse išskirti verta, nes jie įtakoja vadovėlių poligrafijos kokybę ir patį ugdymo(si) procesą.

Nors iliustracijas galima traktuoti kaip savarankiškus meno kūrinius, plastiniais vaizdais perteikiančius teksto dvasią ir esmę, vis dėlto geriausiai jų meninė vertė atsiskleidžia konkrečios knygos, kuriai jos sukurtos, aplinkoje – tame uždarame meniniame leidinio „organizme“, skaitytojui individualiai bendraujant su knyga (Ruseckienė, 1994). Tad pateikiamos leidinyje iliustracijos turėtų paskatinti į jas pažvelgti knygos kontekste ir patirti tikrą estetinį malonumą, kurį tegali suteikti meninė visuma.

Visame pasaulyje mokykliniai vadovėliai gausiai iliustruojami, iliustracijų patrauklumas grindžiamas jų efektyvumu perduoti informaciją ir siejasi su vadovėlio suprantamumu. Daugeliu tyrimų nustatyta, kad vaizdai (ilustracijos) yra geriau įsimenami nei žodžiai, o moksleiviai labiau mėgsta dirbti su iliustracijomis nei su tekstais.

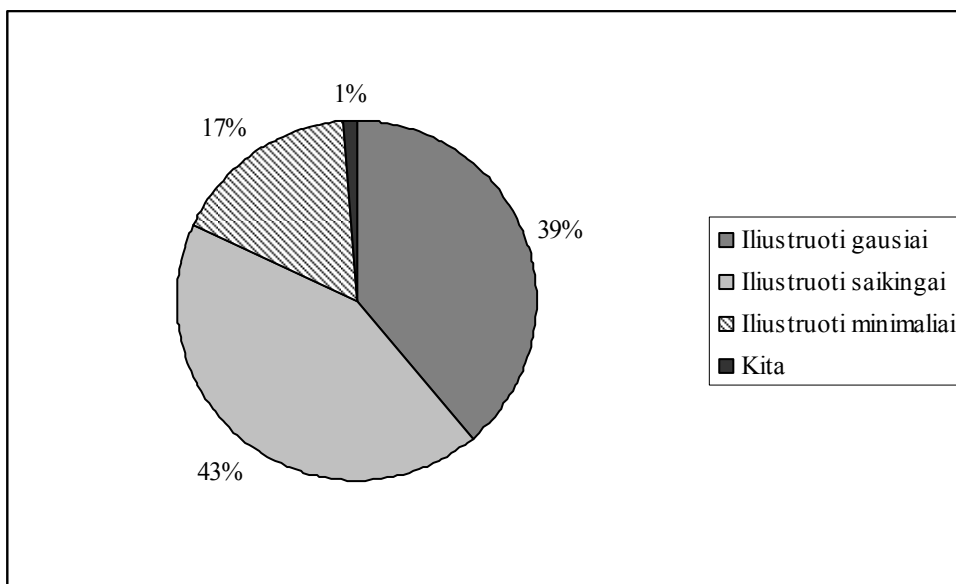
Anketinėje apklausoje dalyvavę mokiniai ir mokytojai vertino savo dėstomų ir naudojamų mokyklinių vadovėlių iliustracinius elementus. Apklaustų V-VI klasių mokinių nuomone, mokykliniai leidiniai puikiai ir gausiai iliustruoti (79%). 17 (17%) ugdytinių manė, kad vadovėliai galėtų būti iliustruoti gausiau. 4 (4%) respondentai nurodė, kad spalvinių – vaizdinių

elementų mokymo(si) priemonėse trūksta. Mokinių nuomonė apie iliustracinių elementų gausą vadovėliuose pateikiama 13 pav.

13 pav. **Mokinių nuomonė apie iliustracinių elementų gausą mokykliniuose vadovėliuose. (N=100)**

Mokytojų nuomone, visi mokykliniai vadovėliai daugiau ar mažiau iliustruoti. Leidiniai pradinėms klasėms iliustruojami gausiausiai, vyresnių klasių vadovėliai - saikingiau. 31% pedagogų teigė, kad jų dėstomų dalykų vadovėliuose iliustracijų daug, 43% ugdytojų nurodė, kad ugdymo(si) priemonės iliustruotos saikingai. 17 (17%) respondentų manė, kad vaizdinių elementų leidiniuose nedaug. Ši teiginį dažniausia rinkosi lietuvių, anglų, vokiečių kalbų, matematikos, chemijos ir kt. dalykų mokytojai Įvardintuose mokomuosiuose dalykuose vyrauja tekstinės informacijos gausa, atspindinti disciplinos esmę. Tad iliustraciniai elementai čia dažniausiai atlieka estetinę funkciją ir užima nedidelę vietą vadovėlio puslapio formate. Mokytojų nuomonė apie vaizdinių elementų kiekį vadovėliuose pateikta 14 pav.

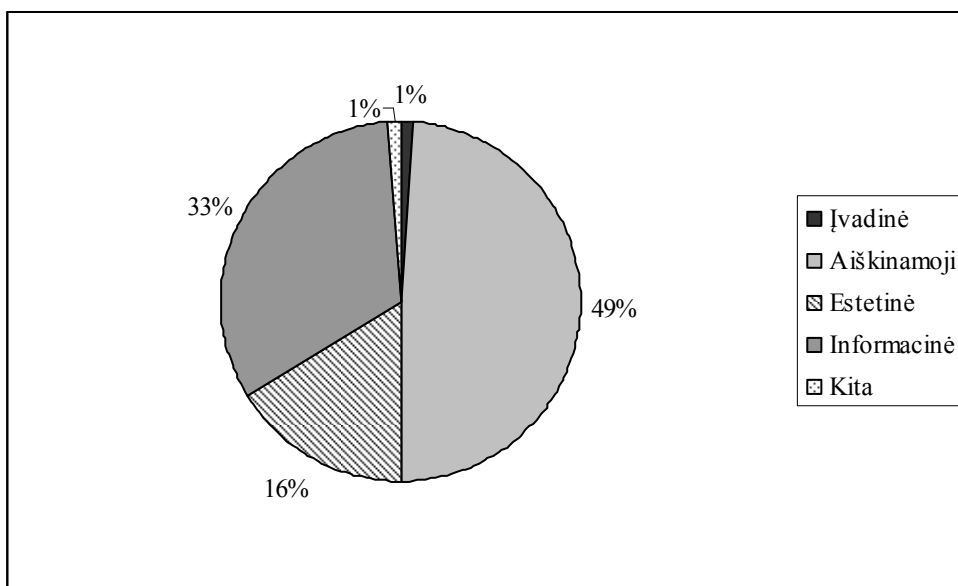
14 pav. Mokytojų nuomonė apie vaizdinių elementų kiekį vadovėliuose (N=100)

Įvertinę vaizdinių elementų kiekį mokymo(si) priemonėse, anketinėje apklausoje dalyvavę pedagogai nurodė, kiek procentų jų dėstomo dalyko vadovėliuose užima iliustracijos. 32 (32%) ugdytojai teigė, kad paveikslėliai vadovėliuose užima 0% - 20% ploto, 48 mokytojai nurodė, kad iliustracinių elementų jų dėstomo dalyko vadovėliuose yra 21% - 40%. 13 apklaustųjų manė, jog maždaug pusę vadovėlio ploto užima vaizdiniai elementai. Likusi dalis respondentų negalėjo įvardinti iliustracijų kiekio leidiniuose.

Bendrojo lavinimo mokyklų vadovėliai dažniausiai iliustruojami piešiniais, fotografijomis, brėžiniais, schemomis, diagramomis, žemėlapiams ir t. t. Šių elementų atsiradimo verksnius įtakoja mokomojo dalyko turinys ir klasės, kurioms tos mokymo(si) priemonės skirtos. Nepaisant to, iliustracijos vadovėliuose labai svarbios, dažniausiai siejasi su tekstu, papildo jį, skatina siekti naujų žinių, motyvuoja ugdytinius veiklai pamokoje. Tekstinės ir vaizdinės informacijos ryšį įvertinę mokytojai nurodė, kad iliustracijos visuomet atitinka teksto turinį (84%). Likusi dalis respondentų (16%) teigė, jog įvardintų elementų atitiktis išvelgiama tik kartais. Teksto turinio dažniausiai neatitinka estetinę funkciją vadovėlyje atliekančios iliustracijos, spausdinamos lietuvių ir užsienio kalbų, matematikos vadovėliuose.

Iliustracijų reikšmingumas leidiniuose dvejopas: pirma – tai svarbus informacijos šaltinis, antra – suteikia darbui vaizdingumą. Galima išskirti daug funkcijų, kurias atlieka vaizdiniai elementai vadovėliuose: motyvacinę, informacinę, estetinę, aiškinamąją ir t. t. Anketinėje apklausoje dalyvavę pedagogai išsakė savo nuomonę apie vaizdinių elementų funkcijas. 49 (49%) respondentai nurodė, kad iliustracijos jų dėstomo dalyko vadovėliuose dažniausiai atlieka aiškinamąją funkciją ir papildo tekstinę leidinio informaciją. 16 (16%) mokytojų įvardijo, jog iliustracijos dažniausiai vykdo estetinę funkciją. 33 (33%) ugdytojai teigė, kad pagrindinė

vaizdinių elementų vadovėliuose paskirtis – teikti informaciją. Pedagogų nuomonė apie iliustracijų atliekamas funkcijas pateikiama 15 pav.

15 pav. **Pedagogų nuomonė apie iliustracijų atliekamas funkcijas (N=100)**

Iliustracijos yra tarpininkės keliuose vienu metu vykstančiuose procesuose: kviečia, ragina skaityti, išskirdamos į dalis ir optiškai padalydamos tekstą, padėdamos jį suvokti, žadindamos vaizduotę, ugdydamos intelektą ir galiausiai įtraukdamos skaitytoją (moksleivį) į mokslo ir pažinimo pasaulį. Šios teiginius pagrindžia mokinių atsakymai į klausimą: „Iliustracijos tau padeda lengviau suprasti tai, ką perskaitai?“ 53 (53%) V-VI klasių mokiniai nurodė, kad vaizdiniai elementai padeda lengviau suprasti tekstinius elementus ir įgyvendinti užsibrėžtus mokymosi tikslus. 8 (8%) ugdytiniai teigė, kad paveikslėliai vadovėlio puslapiuose neturi jokios įtakos tekstinės informacijos suvokimui. Likusi dalis respondentų nurodė (39%), kad vaizdinių elementų pagalbos suvokiant mokomojo dalyko turinį, reikia tik kartais.

Šiai nuomonei iš dalies prieštarauja kitas anketinės apklausos klausimas ir susistemintų atsakymų į jį analizė. Anksčiau nurodė, jog iliustracijos padeda mokytis (53%), atsakinėdami į kitą klausimą ugdytiniai nurodė, jog mokytis lengviau, kai vadovėliuose mažiau vaizdinių elementų ir daugiau teksto (69%). Nuomonę, jog įgyvendinti užsibrėžtus mokymosi tikslus lengviau, kai vadovėliuose daugiau iliustracijų ir mažiau teksto išsakė 23 (23%) respondentai. Likusi dalis mokinių pasirinko kitus atsakymų variantus. V-VI klasių mokiniai dar neturi nuomonės apie veiksnius, kurie padeda (arba trukdo) siekti užsibrėžtų mokymosi tikslų. Šių teiginių esmę pagrindžia atsakymų į abu klausimus skirtybės.

V. Stonienė (1990) teigė, kad iliustracijos knygoje komponuojamos įvairiai. Jos gali būti spausdinamos tekste ir atskirame puslapyje, bet numeruojamos kartu su tekstu. Tokios

ilustracijos vadinamos tekstinėmis. Neretai iliustracijos spausdinamos atskirai ir neįeina į bendrą puslapių numeraciją ir knygotyroje vadinamos įdėtiniais lapais. Iliustracijų komponavimas puslapyje gali sukelti stiprią emocinę reakciją: nustebinti, sudominti ir taip įtakoti motyvacinius ir pažintinius veiksnius. Vaizdų išdėstymą vadovėliuose turi lemti jų turinys ir forma, o ne formalios tipografikos priemonės (Willberg, Forssman, 2006).

Pedagogų nuomonė, išsakyta anketinėje apklausoje parodė, jog kompozicinę vaizdinę ir tekstinę informaciją santykį jie vertina teigiamai. 67% respondentų teigė, jog vietos iliustracijoms vadovėliuose parenkamos tikslingai. 30% mokytojų nurodė, jog darni, vientisa kompozicija mokyklinių leidinių puslapiuose pasitaiko kartais. Likusi dalis respondentų (3%) išsakė neigiamą nuomonę apie vaizdų ir tekstinę informaciją maketavimo logiką vadovėliuose. Toks nuomonių pasiskirstymas parodė, kad teksto ir iliustracijų santykis vadovėliuose negali būti atsitiktinis. Reikia rasti optimalų šių elementų ryšį, kuris padėtų siekti mokymo priemonių kokybės.

Naujai leidžiami vadovėliai turi atitikti Lietuvos higienos normos HN 22:2003 „Mokykliniai vadovėliai“ reikalavimus. Iliustracijų raiškai ir spaudos kokybei čia skiriama tik viena eilutė, kurioje teigiama, jog piešiniai ir iliustracijos neturi būti kontrastingų ir ryškių spalvų. Apie raišką ir spaudos kokybę minėtame įstatyme neužsimenama. Popieriaus kokybė labai įtakoja raiškos kokybinius aspektus vadovėliuose ir gali pakeisti identiškų iliustracijų kokybę. Rengiant ir leidžiant vadovėlius svarbu išsiaiškinti, ant kokio popieriaus bus spaudžiami minėtieji leidiniai, kad būtų pasiekta optimali raiška ir spaudos kokybė.

Ryškios spalvos, aiškūs vaizdai leidžia geriau suvokti vaizdu perduodamą informaciją, žadinti kūrybiškumą. Prastos raiškos ir kokybės iliustracijos nežadinama mokinių dėmesio ir susižavėjimo veiksnių, nekelti estetinio pasigėrėjimo jausmo. Leidinio estetinė kultūra yra svarbi bendrosios kultūros dalis, atspindinti visuomenės materialines galimybes, technikos lygmenį, konkretaus laikmečio estetine pažiūras, dizaino ir poligrafinių sprendimų pasiekimus.

100 pedagogų iš skirtingų Lietuvos miestų ir miestelių išsakė savo nuomonę vadovėlių iliustracijų raiškos, spaudos kokybės ir estetikos klausimais. Apibendrinti anketinių duomenų rezultatai pagrindė anksčiau išsakytų teiginių esmę. Mokytojai pastebėjo raiškos, spaudos ir estetikos veiksnių trūkumus mokykliniuose vadovėliuose ir kokybinius jų aspektus teigiamai įvertino tik iš dalies. Vadovėlių rengime ir leidyboje yra nemažai trūkumų, kurie turi būti nedelsiant ištaisyti, siekiant optimalios poligrafinių elementų kokybės. Pedagogų nuomonė apie iliustracijų kokybę vadovėliuose pateikiama 7 lentelėje.

7 lentelė. **Iliustracijų kokybės mokykliniuose vadovėliuose vertinimas (%)**

Teiginiai	Atsakymai		
	Gerai	Vidutiniškai	Neigiamai
Raiška	64 (64%)	35 (35%)	1 (1%)
Spaudos kokybė	67 (67%)	32 (32%)	1 (1%)
Estetika	56 (56%)	43 (43%)	1 (1%)

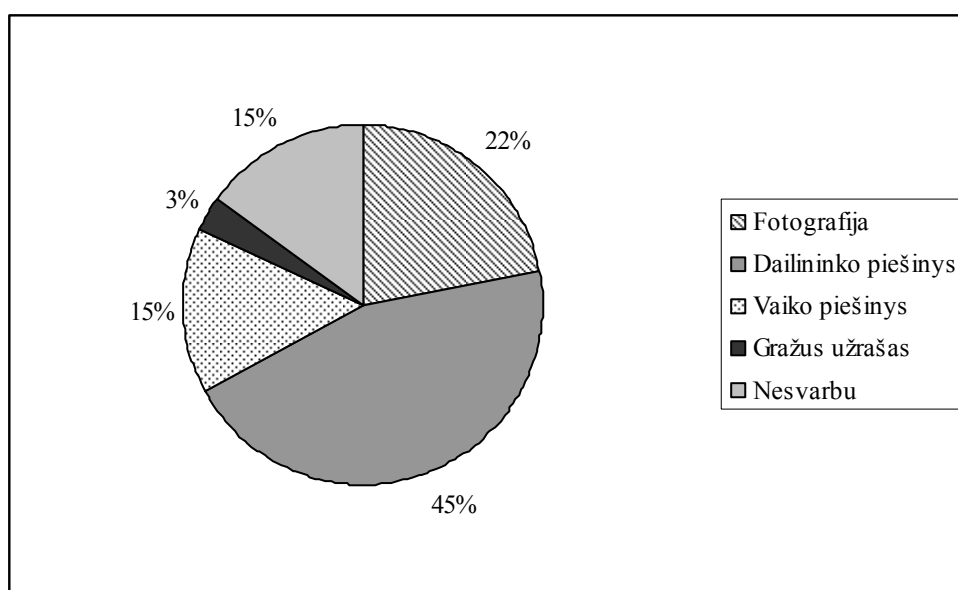
Visos bendrojo lavinimo mokyklų vadovėlių iliustracijos skiriamos mokiniui, kaip pagalba suvokiant tekstą, stebint reiškinius ir vykstančius procesus, kaip estetinis stimulus, orientuotas į ugdymo(si) proceso optimizavimą. Vaizdinių elementų kokybė turi pasižymėti ne tik puikia raiška, spaudos kokybe, bet ir atitikti mokinių suvokimo galimybes. Anketinės apklausos dalyviai (pedagogai) teigė, jog iliustracijos vadovėliuose lengvai suvoktinos klasių, su kuriomis dirbama, mokiniams (64%). 32 (32%) respondentai nurodė, kad vaizdines priemones mokiniai supranta tik kartais arba nuolat reikia mokytojo paaiškinimo. Likusi dalis pedagogų (4%) išsakė kitokią nuomonę apie suvokimo galimybių ir iliustracinių elementų santykį. Apibendrinus anketinius duomenis galima daryti išvadą, jog vaizdiniai ir atitikties veiksniai mokykliniuose vadovėliuose turėtų būti glaudesni, labiau orientuoti į švietimo paslaugų vartotoją – mokinį.

Leidėjas ar spaustuvininkas skaitytojui į rankas atiduoda visiškai užbaigtą leidinį. Kaip ir bet koks kitas gaminytis, knyga susideda iš įvairių dalių. Knygotyroje šios dalys vadinamos knygos elementais. Pagal paskirtį ir funkcijas jie skirstomi į dvi grupes: išorinius ir vidinius knygos elementus. Išoriniai elementai – tai formatas, apimtis, viršelis (Černiauskaitė V., Glosienė A. ir kt., 2006). Nuomonę apie šiuos elementus ir jų svarbą siekiant poligrafijos ir ugdymo proceso kokybės išsakė anketinėje apklausoje dalyvavę mokytojai ir mokiniai.

Knygos viršelis – tarytum jos rūbas, atliekantis keletą reikšmingų funkcijų: technologinę, apsauginę, informacinę ir reklaminę. Jis reprezentuoja leidinį ir kviečia dialogui su skaitytoju. V-VI klasių mokyklinių vadovėlių viršeliai skirtingi, dekoruoti piešiniais, fotografijomis, ryškiais pavadinimais ir šriftų kompozicijomis. Vaizdiniai mokymo(si) priemonių viršeliuose nėra atsitiktiniai, o atspindi mokomojo dalyko turinį, esmę ir glaudžiai siejasi, su juo. Šriftais išreiškiamas dalyko ar leidinio pavadinimas, nurodomas autorius ar autorių kolektyvas, įvardijama klasė, kuriai spausdintas leidinys skiriamas.

Vadovėlių viršeliams parenkami vienokie ar kitokie vaizdiniai elementai: piešiniai, fotografijos, žemėlapių, schemų elementai, praktinės – kūrybinės veiklos motyvai ir t. t. V-VI klasių mokiniai išsakė savo nuomonę apie viršelių iliustracijas ir nurodė, jog labiausiai norėtų, kad leidinius mokyklai reprezentuotų viršeliai su dailininko piešiniais (45%). 22 (22%)

respondentai teigė, kad vadovėlių viršeliams labiausiai tiktų fotografijos. Vaiko piešinį, kaip vadovėlio viršelio iliustraciją, rinkosi 15 (15%) ugdytinių. 3 (3%) mokiniams pakaktų gražaus užrašo ir jie nenori jokių iliustracinių elementų. 15 (15%) respondentų nesvarbu, kas puošia mokyklinių vadovėlių viršelius. Išryškėjo nuomonių gausa, rodanti, kad kiekvienas vaikas – individualybė, turinti skirtingas matymo ir suvokimo galimybes, požiūrius bei nuomones. Gerai, kad V-VI klasių mokyklinių vadovėlių viršeliuose vyrauja skirtingų vaizdinių elementų gausa, leidžianti priartėti prie kiekvieno mokinio. Mokinių nuomonė apie iliustracijas, labiausiai tinkančias vadovėlių viršeliams pateikta 16 pav.

16 pav. Mokinių nuomonė apie iliustracijų tinkamumą vadovėlių viršeliams (N=100)

Mokytojai vadovėlių viršelius vertino kitu aspektu. Palikę nuošalyje iliustracinius ir vaizdinius elementus, pedagogai išsakė savo nuomonę apie medžiagas, naudojamas leidinių viršeliams. Viršeliai – tai knygos apdarai, lemiantys ilgaamžiškumo, funkcionalumo veiksnius. 47 (47%) pedagogai dalyvavę anketinėje apklausoje nurodė, jog vadovėlių dažniausiai naudojamų pamokose viršeliai minkšti ir laminuoti. 25 (25%) respondentai teigė, kad jų dėstomo dalyko leidinių viršeliai – laminuoti kartoniniai. 16 (16%) mokytojų pamokose naudoja mokymo(si) priemonėmis minkštais viršeliais. 12 (12%) ugdytojų nurodė, kad jų dėstomo dalyko vadovėlių viršeliai - kartoniniai.

Minkšti ir laminuoti visi bendrojo lavinimo mokyklų V – VI klasių vadovėliai. Ypač ploni ir lengvi serijos „Šok“ leidinių viršeliai. Tokie leidybos sprendimai leidžia ne tik sumažinti vadovėlių kainas, bet ir kuprinės svorį, tačiau neigiamai veikia ilgaamžiškumo aspektus.

Vertindami vadovėlių formatą, įrišimą ir svorį, pedagogai išsakė pozityvią nuomonę dotuojų klausimu. 41 (41%) respondentas vadovėlių formatą, įrišimą, svorį įvertino teigiamai. 50

(50%) mokytojų nurodė, jog šių aspektų raiškoje pasitaiko nedidelių trūkumų. Neigiamai išorinius leidinio elementus įvertino 9 (9%) anketinės apklausos dalyviai.

Visi į rinką naujai leidžiami vadovėliai turi atitikti Lietuvos higienos normos HN 22:2003 „Mokykliniai vadovėliai“ reikalavimus, kuriuose formatui, įrišimui, svoriui skiriamas nemažas dėmesys. Dėl tos priežasties svorio ir formato neatitinkčių mokykliniuose vadovėliuose pasitaiko retai. Daugiausiai problemų kelia vadovėlių įrišimo klausimai. Mokymo(si) priemonės naudojamos kasdien, beveik visų mokomųjų dalykų pamokose, šie procesai vyksta metai iš metų, o leidiniai keliauja iš rankų į rankas. Vis dar pasitaiko netvirtai įrištų ar prastai suklijuotų leidinių, kurie greit susidėvi ir turi būti keičiami naujais. Čia vėl susiduriama su problema, nes nauji vadovėliai kainuoja nemažai, o mokyklų biudžetai nėra dideli. V. Stonienės (1990) nuomone, knygų įrišimo kokybė turi garantuoti, kad leidiniais būtų patogiu naudotis, jie būtų patvarūs, t. y. atliktų utilitarinę knygų funkciją.

Prie pagrindinių vadovėlių medžiagų priskiriamas leidinio popierius. Tai vienas svarbiausių knygos elementų, įtakančių kokybinius leidinio aspektus. Plona, lengva, pakankamai stipriame popieriaus lape išspaudžiamas dažais kvėpiantis žodis, mintis, vaizdas. Reikalavimai mokyklinių vadovėlių popieriui nėra dideli. Jis turi būti neskaidrus, nepurus, be chloro junginių (Lietuvos higienos norma HN 22:2003 „Mokykliniai vadovėliai“, 2003).

Mokytojų nuomonė apie mokyklinių vadovėlių popieriaus kokybę pozityvi. 95 (95%) respondentai popieriaus kokybę įvertino teigiamai. 5 (5%) pedagogai turėjo neigiamą nuomonę dotuojant klausimu. Temos, tekstai, užduotys, klausimai vadovėliuose dažniausiai spaudžiami ant nepermatomo popieriaus, kuris netrukdo, neblaško skaitytojo (mokinio) dėmesio ir teikia leidiniui ilgaamžiškumą. Šiai nuomonei pritarė 83 (83%) anketinėje apklausoje dalyvavę pedagogai. 16 (16%) mokytojų nurodė, kad jų naudojamų vadovėlių popierius pusiau permatomas. 1 (1%) respondentas ugdymo procese naudoja mokymo(si) priemones, išspausdintas ant permatomo popieriaus. Atlikus anketinės apklausos duomenų analizę, galima pasidžiaugti, jog popieriaus kokybei vadovėlių leidėjai, rengėjai skiria ypatingą dėmesį atsižvelgdami ne tik į finansinius, bet ir į ilgaamžiškumo, kokybiškumo aspektus.

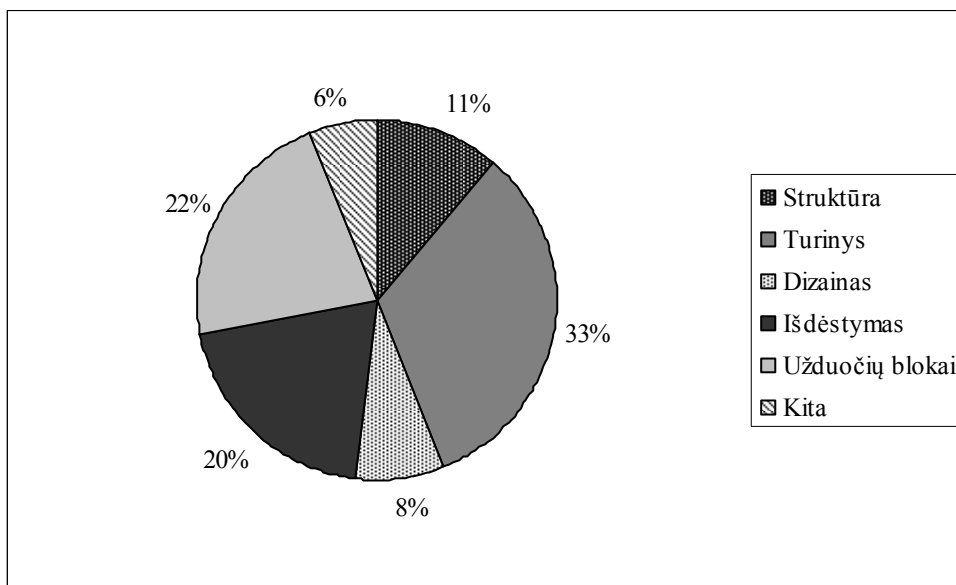
V. Stonienė (1990) yra pasakiusi, jog knyga (taip pat ir mokyklinis vadovėlis) neegzistuoja be materialios formos. Knyga – tai sujungti tam tikros medžiagos lapai su rašytu ar spausdintu tekstu, iliustracijomis. Šiandien keliami dideli reikalavimai ne tik leidinio turiniui, bet ir jo meniniam bei techniniam pavidalui. Vieni svarbiausių techninių procesų – darbai spaustuvėje. Šioje veiksmų sekoje visi knygos elementai tampa vienu: vaizdai derinami su tekstu, ruošiamos spaudos formos, renkami tekstai, kruopščiai išanalizuojamos maketo subtilybės ir t. t. Visi įvardinti procesai svarbūs ir reikšmingi siekiant optimalios leidinių kokybės.

Įvertinę savo dėstomų dalykų vadovėlius, mokytojai išsakė savo nuomonę spausdinimo kokybės klausimais. 74 (74%) pedagogai teigiamai įvertino minėtus aspektus ir priekaištų spaustuvininkams neturėjo. 24 (24%) ugdytojai nurodė, kad spausdinimo procesuose esti klaidų, kurios pastebimos kasdiena naudojant mokyklinius leidinius. 2 (2%) pedagogai neigiamai vertino spausdinimo procesus ir įžvelgė nemažai neigiamų

Aptarti poligrafiniai mokyklinių vadovėlių aspektai, išsakytos nuomonės ir pastabos, įvardinti veiksniai, įtakoiantys ne tik produkto, bet ir viso ugdymo(si) proceso kokybę. Liko neįvardinti keli aspektai - tai mokytojų ir mokinių nuomonės apie vadovėlius, kaip esminius pamokos, mokymo(si) proceso elementus ir tuos pokyčius, kurie reikalingi siekiant aukščiausios kokybės.

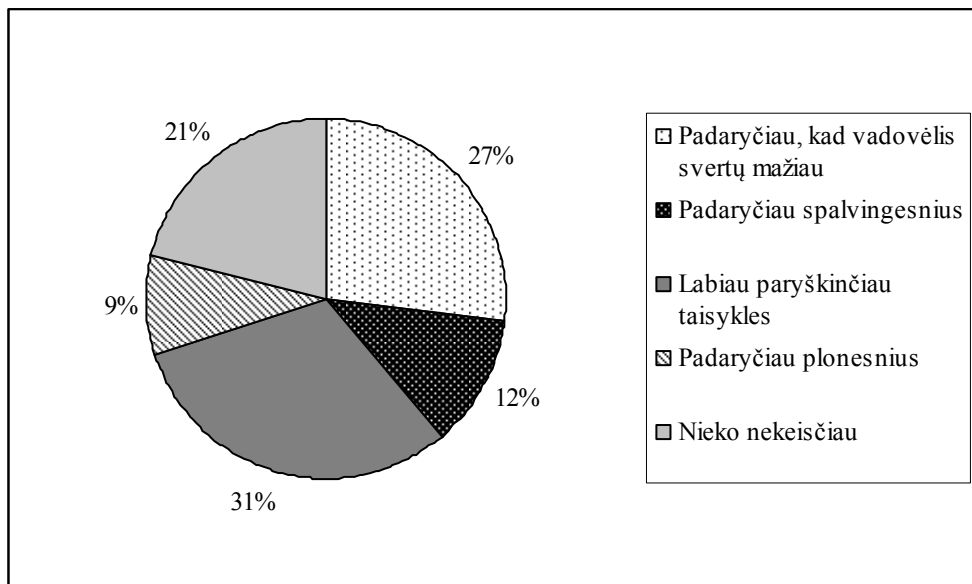
V. Lamanausko (2007) nuomone, vykstanti Švietimo reforma ir nuolatinė kaita parodė, kad jos grandys iki šiol taip ir nesusietos į aiškią ir darnią visumą, kuri būtų suprantama ne tik aukštiesiems švietimo ir mokslo ministerijos pareigūnams, bet ir eiliniams Lietuvos piliečiams, kurie moka mokesčius valstybei, tikėdamiesi, kad Lietuvoje jų vaikai įgis pakankamai gerą išsilavinimą. Reikalavimai bendrojo lavinimo dalyko vadovėliams (2003) ir Lietuvos higienos norma HN 22:2003 „Mokykliniai vadovėliai“(2003) – tai įstatymai reglamentuojantys vadovėlių rengimo ir leidybos procesus. Tačiau galybė neatitikčių tarp leidinių ir bendrųjų ugdymo programų, tarp tekstų ir mokinių suvokimo galimybių, tarp pedagogų, ugdytinių pageidavimų ir leidėjų nuostatų rodo, kad yra daug taisytinių sričių siekiant visų ugdymo(si) proceso grandžių kokybės.

Šiuos teiginius pagrindžia mokinių ir mokytojų nuomonė apie mokyklinių vadovėlių elementus, kurie nedelsiant turėtų būti ištaisyti. Jei pedagogams būtų leista, jie keistų daugelį struktūrinių bendrojo lavinimo mokyklų vadovėlių elementų: turinį, struktūrą, dizainą, išdėstymą, užduočių blokus. Daugiausiai kritikos sulaukė mokymo priemonių turinys, kuris ne visuomet atitinka nuolat besikeičiančias bendrąsias ugdymo programas, mokinių suvokimo ir pažinimo galimybes, amžių, šiuolaikiškumo koncepciją ir mokinių poreikius. Vadovėlių turinį keistų 33 (33%) anketinės apklausos respondentai. 22 (22%) mokytojai įžvelgė trūkumų užduočių blokų rengime. 20 (20%) pedagogų nepatenkinti mokomosios medžiagos išdėstomu mokymo priemonėse ir keistų jį nedelsdami. Nedidelė dalis apklaustųjų nurodė, kad labiausiai mokykliniuose vadovėliuose reikėtų keisti struktūrą (11%) ir dizainą (8%). Likusi dalis respondentų (6%) turėjo kitą nuomonę dotuojų klausimu. Mokytojų nuomonė apie keistinus mokyklinių vadovėlių elementus pateikiama 17 pav.

17 pav. Mokytojų nuomonė apie keistinas mokyklinių vadovėlių struktūrinės dalis
(N=100)

Išklausyta ir V-VI klasių mokinių nuomonė apie vadovėlių elementus, kurių pokyčiai leistų labiau priartėti prie kiekvieno vaiko ir jo poreikių. Pradžioje mokinių buvo pasiteirauta apie labiausiai nepatinkančius vadovėlių elementus. 41 (41%) mokinyms nurodė, kad vadovėliai sveria per daug. 12 respondentų teigė, kad vadovėliuose trūksta paveikslėlių, iliustracijų. 18 (18%) ugdytinių, kaip labiausiai nepatinkančią struktūrinę leidinio dalį įvardijo ilgus ir sudėtingus tekstus. Likusi dalis respondentų (23%) išsakė kitą nuomonę dotuojų klausimu ir nurodė, kad vadovėliuose visi elementai tikslingi ir puikiai apgalvoti. Uždavus klausimą apie labiausiai keistinus vadovėlio elementus, nuomonės pasiskirstė kiek kitaip. Anketinėje apklausoje dalyvavę ugdytiniai (31%) nurodė, kad mokykliniuose leidiniuose taisyklės ir apibrėžimai nepakankamai paryškunami, juos sunku išskirti iš didelio informacijos srauto. 27 (27%) vaikai didžiausia neigiamybe įvardijo vadovėlių svorį. 12 (12%) V-VI klasių moksleivių nurodė, kad norėtų, jog mokykliniai vadovėliai būtų spalvingesni (daugiau iliustracijų ir ryškių spalvų). 9 (9%) ugdytiniai norėtų, kad mokymosi priemonės būtų plonesnės, o išmokimui reikalingos medžiagos – mažiau. Dalis anketinėje apklausoje dalyvavusių mokinių (21%) visiškai patenkinti mokymo(si) priemonių kokybe ir nepastebi keistinių aspektų (žr. 18 pav.).

18 pav. **Mokinių nuomonė apie keistinus mokyklinių vadovėlių elementus (N=100)**

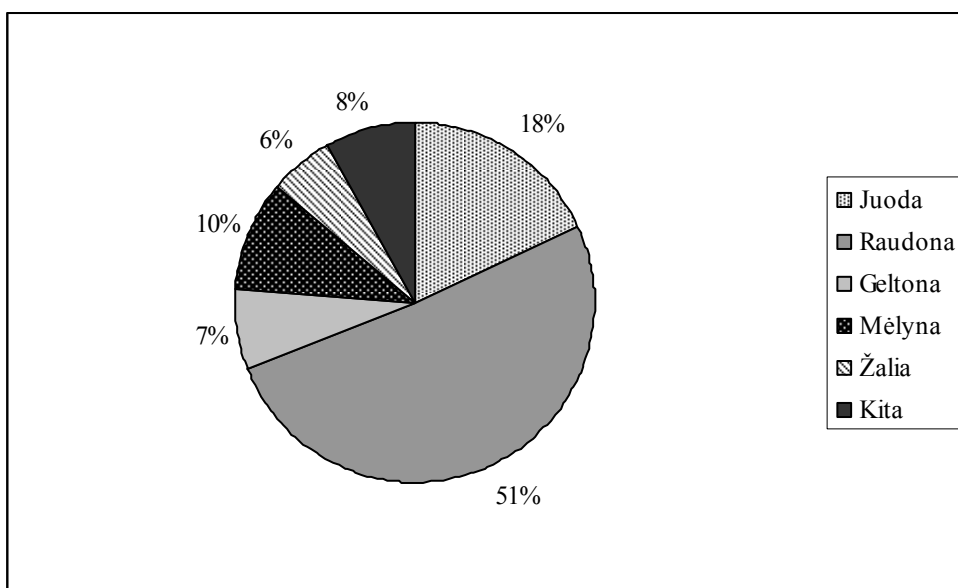
Toks mokinių nuomonių pasiskirstymas išryškino dvi problemines mokymo(si) priemonių rengimo ir leidybos sritis – vadovėlių svorį ir nepakankamai išryškinamas taisykles, apibrėžimus. Jau anksčiau kalbėta apie dėmesį ir jo veiksnius. Buvo teigiama, kad žmogaus dėmesį patraukia objekto naujumas, spalvingumas, kad šie elementai įtakoja ugdymo(si) procesą ir jo rezultatus. Mokiniai norėtų, kad esminė informacija vadovėliuose būtų labiau išryškinta, pabrėžta, padėtų atkreipti dėmesį, atskirti pagrindinio ir pagalbinio teksto reikšmingumą, nusakyti temos esmę ir pagrindinę mintį. Įgyvendinti šiuos mokinių norus padėtų spalvos, kuriomis būtų galima išryškinti esmines frazes, taisykles ir apibrėžimus.

Atlikus V-VI klasių mokyklinių vadovėlių kokybinę analizę galima teigti, kad senesnio leidimo mokymosi priemonėse apibrėžimai, taisyklės, nauji žodžiai buvo aiškiai, ryškiai išskiriami. Naujausiuose „Šok“ serijos vadovėliuose, labiausiai atitinkančiuose bendrąsias ugdymo programas, esminiai žodžiai, mintys, taisyklės, apibrėžimai išskiriami juodu pastorintu šriftu. Taip neaktyvinamas vienas svarbiausių pažinimo procesų – dėmesys, o mokiniai susiduria su problema išskirdami vadovėlių medžiagos turinio esmę. Duomenys, gauti susisteminius anketinius duomenis, parodė, kad įvardintos amžiaus grupės mokiniams trūksta aiškiai ir spalvingai išskiriamų formulių, apibrėžimų ir taisyklių, kurios leistų greičiau suvokti pateiktą medžiagą ir siekti optimalių ugdymosi proceso tikslų

Buvo paminėtos spalvos, kuriomis, mokinių nuomone, būtų galiam paryškinti ir pabrėžti svarbiausius teksto elementus ir aktyvinti dėmesio bei mąstymo veiksnius. 51 (51%) ugdytinis pageidautų, kad taisyklės, formulės ir apibrėžimai būtų paryškinti raudona spalva. Kiti moksleiviai rinkosi geltoną (7%), mėlyną (10%), žalią (6%) ir kitas (8%) spalvas. 18 (18%)

respondentų nurodė, kad vadovėliuose pakanka juodos spalvos šriftų, skirtingų jų storių bei dydžių.

Pasak A. V Artiušino (1970), spalvos įprastos mūsų akims ir pojūčiams, išpaustos popieriaus lape tampa kiek kitokiomis. Skiriasi jų raiška ir intensyvumas. Anketinės apklausos dalyvių buvo paklausta apie pagrindines spalvas, kurios labiausiai tiktų mokykliniams vadovėliams. Jau minėta, kad mokiniai mieliausiai rinkosi raudoną spalvą. Raudona – pati stipriausia, ryškiausia spalva, skatinanti, provokuojanti ir krintanti į akis. Ji spinduliuoja darbingumą, pajėgumą, valią ir naujovių troškimą, yra pilna gyvybės (Jonaitis, 2009). Dėl šių priežasčių ji idealiausiai tinka elementų, kuriuos svarbu pabrėžti, išskirti, paryškinti. Kita spalva, kuri ugdytinių nuomone, labiausiai tinka mokykliniams vadovėliams – juoda. Ją dažniausiai renkasi spausdintų mokymo(si) priemonių rengėjai bei leidėjai. Juoda spalva simbolizuoja rimtumą, konkretumą. Ją galima vadinti tankia spalva, slopinančia visa, kas šviesu (Jonaitis, 2009). Šie teiginiai pagrindžia šios spalvos reikšmę ir naudojimo dažnumą leidybos procese. Mokinių nuomone, vyraujantis vienos spalvos (dažniausiai juodos) šriftas neblaško dėmesio, skatina susikaupti, suprasti teorinių aspektų esmę. Likusi dalis respondentų įvardijo plačią spalvų gamą, kuri tiktų mokyklinių vadovėlių formulių, apibrėžimų, taisyklių paryškinti. Toks nuomonių pasiskirstymas grindžiamas spalvų suvokimo, skonio ypatumas ir net lytiškumo aspektais (berniukai noriai rinkosi mėlynas, mergaitės – geltonas, rožines spalvas). Mokinių nuomonės apie spalvas, labiausiai tinkančias taisyklėms, formulėms ir apibrėžimams, pasiskirstymas pateikiamas 19 pav.

19 pav. Mokinių nuomonės apie spalvas, labiausiai tinkančias taisyklėms, formulėms ir apibrėžimams, pasiskirstymas (N=100)

Nepaminėtas liko mokyklinių vadovėlių svoris, kurį kaip neigiamybę išskyrė anketinėje apklausoje dalyvavę V-VI klasių mokiniai. Vadovėlių svoris reglamentuojamas įstatymais, reikalavimai išdėstyti Lietuvos higienos normoje HN 22:2003 „Mokykliniai vadovėliai (2003). Minėtuose dokumentuose nurodyta, kad mokymo(si) priemonės V-VIII klasėms negali sverti daugiau nei 400 gramų. „Šok“ serijos vadovėliai, dažniausiai naudojami V-VI klasėse ploni, lengvi, sudaryti iš kelių dalių, taip atsižvelgiant į leidinių svorio mažinimą problemą. Mokinių negatyvi nuomonė, išsakyta anketinės apklausos metu, gali būti grindžiama ugdytinių nemokėjimu ir nežinojimu, kokių mokymosi priemonių reikia vienoje ar kitoje pamokoje, dėmesio į tvarkaraštį neatkreipimu ir t. t.

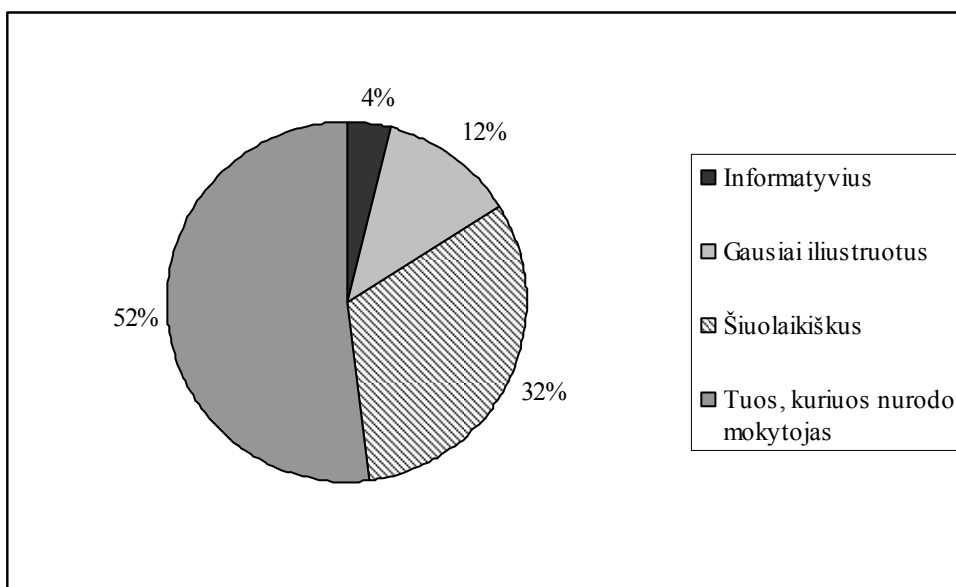
Išanalizavus teigiamas ir neigiamas mokinių ir mokytojų nuomones apie mokyklinius vadovėlius, tikslinga grįžti į bendrojo lavinimo mokyklas, išgyvenančias nuolatinės kaitos procesus ir įvardinti finansinius bei poreikio veiksnius, laiduojančius galimybę žengti koją kojon su kaita, siekiant optimalios ugdymo(si) proceso kokybės. Svarbu išsiaiškinti, ar mokytojai turi galimybę naudotis pačiais naujausiais mokykliniais vadovėliais, ar sunku išsirinkti ugdymo turinį atitinkantį leidinį, kokios mokymosi priemonės reikia mokiniui, kad pamoka taptų įdomia, ir novatoriška, orientuota į ugdymo(si) tikslų įgyvendinimą.

Nuolat kinta bendrosios ugdymo programos, mokyklų biudžetai nedidėja, bibliotekos neturi finansinių galimybių užsakyti pačius naujausius vadovėlius, mokytojai pamokose priversti naudotis keliais vadovėlių komplektais, kad išdėstytų visą reikiamą medžiagą. Galiojančių bendrojo lavinimo mokyklų vadovėlių sąrašas platus, kiekvienai disciplinai (I-XII klasėms) skiriama daugiau nei 10 vadovėlių. Tokia situacija skatina užduoti klausimą mokytojams: „Ar sunku išsirinkti ugdymo turinį atitinkantį vadovėlį?“. 48 (48%) respondentai, atsakydami į pateiktą klausimą, nurodė, kad ši užduotis nėra sunki ir jie įpratę pamokose naudotis keliais vadovėlių komplektais. 32 (32%) mokytojai manė, kad nuolatinė kaita ir finansiniai aspektai verčia kasdien ieškoti informacijos, pirkti naujus vadovėlius, šviesti užduotis mokymui, taip skiriant mažiau dėmesio pamokos kokybei. 18 (18%) ugdytojų teigė, kad galiojančių vadovėlių pasiūla per didelė ir mokytojui sunku atrinkti geriausius ir labiausiai bendrąsias ugdymo programas atitinkančius leidinius. 2 (2%) mokytojai išsakė kitą nuomonę duotuoju klausimu.

Vienokių ar kitokių mokymo(si) priemonių pasirinkimą mokykloje labiausiai įtakoja keletas veiksnių: bendrosios ugdymo programos (63%), mokyklos biudžetas (30%), reklama (2%), mokytojų poreikiai (2%). Mokinio krepšelio lėšos, skiriamos mokymo priemonių įsigijimui yra per mažos, kad būtų galima užsakyti pačius naujausius vadovėlius ir seno leidimo mokymo priemones pakeisti naujomis. O mokiniai taip norėtų pamokose naudotis naujais, šiuolaikiškais, įdomiais leidiniais. Šiuos norus pagrindžia mokytojų nuomonė apie mokymo(si) priemones, kurias labiausiai norėtų turėti bendrojo lavinimo mokyklose besimokantys mokiniai.

32 (32%) pedagogai nurodė, kad ugdytiniai mieliausiai rinktųsi šiuolaikiškus vadovėlius. 12 (12%) respondentų manė, kad mokiniams patiktų gausiai iliustruoti leidiniai. 4 (4%) respondantai teigė, jog labiausiai reikia informatyvių vadovėlių. Tačiau šiandieninėje mokykloje situacija tokia, kokią įvardijo 52 (52%) anketinėje apklausoje dalyvavę pedagogai. Mokiniai mokosi iš tų leidinių, kuriuos nurodo mokytojai, kurie yra mokyklų bibliotekose. (žr. 20 pav.)

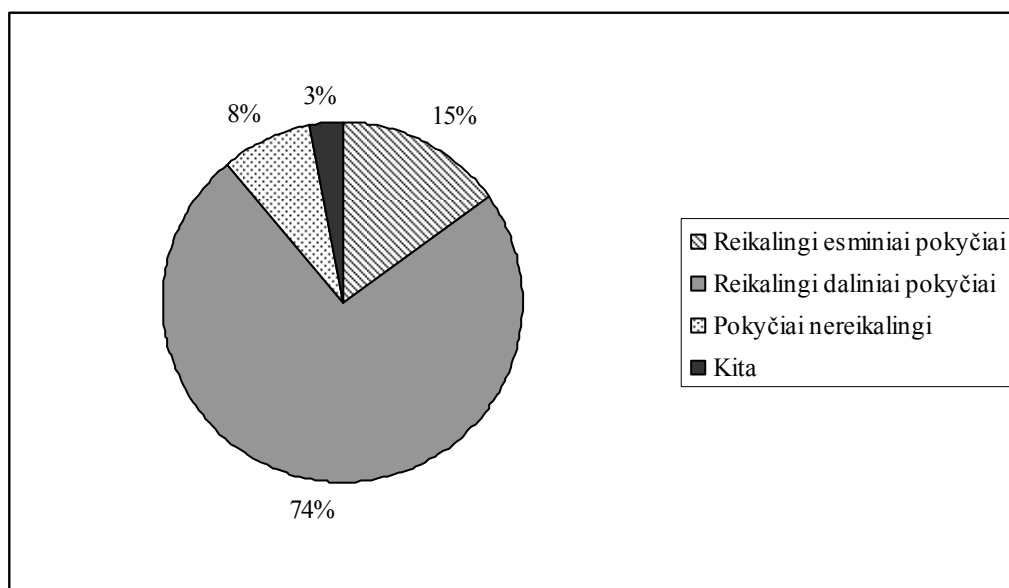
20 pav. **Kriterijai, pagal kuriuos mokiniai renkasi mokyklinius vadovėlius (Mokytojų požiūris) (N=100)**

Daugelis veiksnių lemia, jog parenkant vadovėlius neatsižvelgiama į mokinių norus bei poreikius, leidimo metus, atitiktis bendrosioms ugdymo programoms ar šiuolaikiškumo koncepcijoms. Finansiniai aspektai mokyklose įtakoja daugelį spragų, kurios trukdo siekti viso ugdymo(si) proceso kokybės. Apklausus mokytojus apie galimybę naudotis pačiais geriausiai, kokybiškiausiai, labiausiai bendrąsias ugdymo programas ir išsilavinimo standartus atitinkančiais leidiniais, respondentų atsakymai privertė susimąstyti. Į klausimą apie galimybę ugdymo(si) procese naudotis pačiais naujausiais mokykliniais vadovėliais teigiamai atsakė tik 57 (57%) mokytojai. Likusi dalis pedagogų (43%) nurodė, jog tokios galimybės neturi, todėl pamokose priversti naudotis begale vadovėlių komplektų. Esminė šio reiškinių priežastimi įvardintas mokyklos biudžetas ir per mažas lėšų kiekis, skiriamas naujų vadovėlių įsigijimui. Čia dar kartą išryškėjo jau ne kartą minėta neatitiktis tarp skirtingų švietimo sistemos grandžių, nuolatinė kaita, finansiniai veiksniai ir t. t.

Lietuvos švietimo sistemos permainos, žengimas į sparčios kaitos amžių kelia naujus iššūkius visoms šios sistemos dalims. Kinta ugdymo tikslai ir vertybinės nuostatos, bendrojo ugdymo turinys. Švietimo ir mokslo ministro patvirtintų Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos

bendrųjų programų ir Išsilavinimo standartų diegimas, nauja egzaminų sistema diktuoja naują požiūrį ir į vadovėlius kaip vieną svarbiausių ugdymo(si) šaltinių. Tačiau geri norai ir būtinybės ne visuomet įgyvendinamos laiku, o vadovėlių rengimas ir leidyba tampa viena silpniausių grandžių visoje švietimo sistemoje.

Suvokdami vadovėlio esmę bei svarbą ugdymo procese, šiai nuomonei pritarė beveik visi anketinėje apklausoje dalyvavę pedagogai. 15 (15%) respondentų nurodė, kad vadovėlių leidyboje ir rengime reikalingi esminiai pokyčiai. 74 (74%) mokytojai manė, jog šiuose procesuose reikia dalinių pokyčių. 3 (3%) ugdytojai savaip išreiškė požiūrį į užduotą klausimą ir nurodė, kad pokyčių šiuose procesuose ir taip daug, arba tikslinga keisti tik keletą vadovėlių vienai ar kitai klasei. 8 (8%) anketinėje apklausoje dalyvavę respondentai teigė, kad mokymo(si) priemonių rengime ir leidyboje nereikalingi jokie pokyčiai ir naujovės. Tokią nuomonę išsakė keli pradinėjų klasių, geografijos mokytojai, dirbantys su naujais „Šok“ serijos vadovėliais, turinčiais mažiausiai poligrafinių klaidų ir labiausiai atitinkančiais bendrąsias ugdymo programas. Mokytojų nuomonė apie reikšmingus pokyčius vadovėlių leidyboje ir rengime pateikiama 21 pav.

21 pav. Mokytojų nuomonės apie reikšmingus pokyčius vadovėlių leidyboje ir rengime procentinė išraiška (N=100)

V-VI klasių mokiniai, pritardami mokytojų išsakytoms mintims, išrinko jų nuomone geriausius mokyklinius vadovėlius, labiausiai atitinkančius jų poreikius ir patrauklumo aspektus. Teigiamų veiksnių mokiniai išvelgė beveik visuose į galiojančių mokymo priemonių sąrašą įtrauktuose V-VI klasių vadovėliuose. Anketinėje apklausoje buvo įvardinti: matematikos, lietuvių kalbos, informacinių technologijų, istorijos, geografijos, užsienio kalbų ir kitų

mokomųjų dalykų vadovėliai. Vienokio ar kitokio leidinio pasirinkimą lėmė daugelis aspektų: iliustracinių elementų įvairovė, tekstų ir vaizdų santykis, faktų išdėstymas leidinyje, domėjimasis vienu ar kitu mokomuoju dalyku ir t. t. Pačiais geriausiais mokykliniais vadovėliais mokiniai išrinko lietuvių kalbos (25%) ir gamtos (25%) vadovėlius. Tai serijos „Šok“ leidiniai, puikiai vertinami mokytojų ir mokinių už šiuolaikiškumą, novatoriškumą, už teorinių žinių pagrindimą praktine veikla, estetiką ir dizaino logiką.

Remiantis mokslinės literatūros analize bei tyrimo rezultatais, galima teigti, kad bendrojo lavinimo dalyko vadovėlis – pagrindinė daugkartinio naudojimo spausdinta mokymo(si) priemonė, padedanti įgyvendinti suplanuotą švietimo kaitą ir atliekanti daugelį funkcijų: teikianti būtiną mokymuisi informaciją, padedanti organizuoti ugdymo(si) procesą, plėtojanti ugdytinio bendruosius bei dalykinius gebėjimus ir t. t. Rengiant šiuolaikinius vadovėlius turi būti atsižvelgiama į tai, kaip laikomasi pagrindinių vadovėlių metodinių principų: integralumo, sistemingumo, kontekstualumo, prasmingumo, prieinamumo, aiškumo, vaizdumo (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas Nr. 452 „Reikalavimai bendrojo lavinimo dalyko vadovėliui“, 2003). Šie mokymo(si) priemonių metodiniai principai ir jų raiška vadovėliuose įtakoja pamokos kokybę, mokymo tikslų įgyvendinimo rezultatyvumą, mokinių mokymosi motyvaciją ir kūrybiškumą. Pastaruosius veiksnius tikslinga išanalizuoti detaliau.

Vaizdumo elementai mokykliniuose vadovėliuose labiausiai susiję su kūrybiškumu ir jo ugdymu. A. Petrulytės (2001) nuomone, kūrybiškumas – tai individo polinkis į naują, originalų ar novatorišką ko nors komponavimą, modeliavimą ar mąstymą. Ko nors naujo kūrimas gali būti paremtas vaizduote ar mąstymo operacijomis. Kūrybiškumą (kiek sumažėjusį ankstyvosios paauglystės amžiuje) skatina turtinga, įvairi aplinka, skatinanti tyrinėti, eksperimentuoti ir kurti. Kuo turtingesnis žmogaus patyrimas, tuo daugiau peno jis teikia vaizduotei, tuo tvirtesnis kūrybinės veiklos pamatas (Petrulytė, 2001). Daugiausiai peno vaizduotei mokykloje gali teikti klasės aplinka, mokymo priemonių gausa. Viena svarbiausių mokymo priemonių mokykloje – vadovėlis. Vaizdiniai elementai, novatoriškos, įdomios užduotys, mokinių amžių ir suvokimo galimybes atitinkantys tekstai, šiuolaikiški ir patrauklūs leidiniai ugdo mokinių kūrybiškumą, skatina kritiškai ir laisvai mąstyti, ieškoti ir atrasti, ne tik prisitaikyti prie nuolatinės gyvenimo kaitos, bet ir daryti įtaką naujomis idėjomis arba darbais.

Ar gali vadovėlis įtakoti mokinių mokymosi motyvaciją? G. Butkienė ir A. Kepalaitė (1996) nurodė, kad motyvacija – tai veiksmų bei elgesio žadinimas ir skatinimas, vystantys žmogaus psichikoje. Motyvai – veiksmų skatuliai, lemiantys jų pobūdį ir kryptį. Autorių nuomone, motyvas – tai, kas atsispindi žmogaus psichikoje vaizdo ar minties pavidalu ir nukreipia jo elgesį taip, kad būtų patenkintas tam tikras poreikis. Mokymosi motyvacija padeda mokiniui orientuotis į tikslą, suvokti, kiek laiko reikės tikslui pasiekti, ar reikės pastiprinimo ir

kokio, aktualizuoja būtinas mokinio žinias, sugebėjimus ir įgūdžius, turi įtakos mokymosi kokybei ir mokymosi pasekmėms (Butkienė, Kepalaitė, 1996). Ugdytinio noras mokytis stiprėja, kai: mokykloje jis jaučiasi gerai, nepervargsta ir būna darbingas, per pamokas patiria sėkmės džiaugsmą, gauna vis naują mokymosi medžiagą, o patrauklios mokymosi formos patenkina jo smalsumą. Mokinio norą mokytis gali įtakoti kokybiškos mokymosi priemonės, su vaizdinės ir tekstinės medžiagos gausa. Įdomios iliustracijos, piešiniai, fotografijos, šriftų kompozicijos, spalviniai niuansai, šiuolaikiškumo ir novatoriškumo aspektai ugdo mokinių mokymosi motyvaciją, skatina smalsumą ir žingeidumą. N. L. Gage ir D. C. Berliner (1994) nuomone, mokykloje galima įvairiais būdais formuoti motyvaciją. Vienas veiksnių, įtakančių šį procesą – kokybiškas bendrojo lavinimo mokyklos vadovėlis.

Įvardinti teoriniai mokyklinių vadovėlių aspektai, nubrėžtos švietimo kaitos ir pertvarkos gairės, apibendrinta mokytojų ir mokinių nuomonė spausdintų leidinių poligrafijos kokybės klausimu. Įrodytas glaudus ryšys, siejantis struktūrinius vadovėlio elementus su ugdymo proceso kokybe, ugdytinių mąstymu, suvokimu, vaizduote, bendrosiomis kompetencijomis, mokymosi motyvacija bei kūrybiškumu. Visi ryšiai atskleisti per spausdintų mokymo(si) priemonių poligrafinių elementų prizmę.

Lietuvos švietimui siekiant integruotis į Europos švietimą, svarbu užtikrinti ugdymo kokybę, atitinkančią europinius švietimo standartus (Jackūnas, 2006). Svarbu siekti visų švietimo sričių bei elementų kokybės, leisiančios priartėti prie europinio lygmens. Daugelis neatitikčių, trūkumų vadovėlių leidyboje, rengime rodo, kiek daug dar reikia nuveikti, tikslinti ir koreguoti, kad vieną dieną mokytojas ir mokinys, paėmęs į rankas vadovėlį, galėtų pasakyti, jog tai nuostabus, šiuolaikiškas, vaikų suvokimo ir pažinimo veiksniais atitinkantis leidinys, mokymo(si) ir žinių pasaulio vedlys.

Tikėtina, kad įtakojama kaitos ir technologijų virsmo, kis pamokos struktūra, mokymo(si) metodai, ugdymo turinys ir t. t. Tačiau vadovėlis, šimtmečius naudotas kaip pagrindinė mokymo ir mokymosi priemonė pamokoje, toliau užims svarbiausią vietą mokymo(si) priemonių sistemoje. Pedagogų, dalyvavusių anketinėje apklausoje, nuomonė šiuo klausimu tapati, iliustruojanti vadovėlio svarbą, reikšmę bei įtaką. Išsakytų teiginių esmę pagrindžiantys ir individualią mokytojų nuomonę apie vadovėlius ir jų vietą šiuolaikinėje švietimo sistemoje atspindintys teiginiai pateikiami 8 lentelėje.

8 lentelė. **Mokytojų nuomonė apie bendrojo lavinimo mokyklų vadovėlius**

Nr.	Mokytojų nuomonė apie bendrojo lavinimo mokyklų vadovėlius (Kalba netaisyta)
1.	„Vadovėlis – mokymo(si) priemonė ir pagalbininkas pamokoje“.

2.	„Vadovėlis – protingas vadovas, teikiantis dalykinių ir gyvenime reikalingų žinių“.
3.	„Vadovėlis – puiki mokymo ir mokymosi priemonė, reikalinga mokiniams ir pedagogams“.
4.	„Vadovėlis – patogiausia ir prieinamiausia mokymo(si) priemonė“.
5.	„Vadovėlis – tai mokymo priemonė, kuri palengvina mokymąsi“.
6.	„Vadovėlis – mokinio pagalbininkas, draugas, su kuriuo „pabendravęs“ randi atsakymus į visus klausimus“.
7.	„Vadovėlis – neatskiriama ugdymo(si) proceso dalis“.
8.	„Vadovėlis – sėkmingo mokymo(si) proceso „stuburas“.
9.	„Vadovėlis – tai žinių šaltinis“.
10.	„Vadovėlis – darbo pamokoje „įrankis“.
11.	„Vadovėlis – tai priemonė, kuri leidžia mokiniui pačiam mokytis“.
12.	„Vadovėlis – mokymosi priemonė, suteikianti mokiniams, jų tėvams informacijos apie tai, ką jie tais metais turėtų išmokyti“.
13.	„Vadovėlis – tai pagrindinė ugdymosi priemonė mokiniui“.
14.	„Vadovėlis – pagalbininkas ne tik mokiniui, bet ir mokytojui“.
15.	„Vadovėlis – knyga, kurioje mokinys gali rasti bendrą informaciją ir pratimų, kuriuose tą informaciją galėtų patikrinti ir įprasminti“.
16.	„Vadovėlis – tai pagrindinė ugdymo procesą įtakojanti priemonė“.
17.	„Vadovėlis – informacinė, konsultacinė priemonė mokiniui ir pagalbinė priemonė mokytojui planuojant veiklą pamokoje“.
18.	„Vadovėlis – tai ugdymo(si) proceso dalis, orientuota į mokinių kūrybiškumą, mąstymą, suvokimą, pažinimą, raidą“.
19.	„Vadovėlis – tai pagalba mokiniui susiejant teoriją ir praktiką“.
20.	„Vadovėlis – tai paranki, patraukli, padedanti mokytis, lavintis, priemonė“.
21.	„Vadovėlis – pirminis informacijos šaltinis“.
22.	„Vadovėlis – mokytojo pagalbininkas ugdant mokinius“.
23.	„Vadovėlis – dailės pamokoje nereikalinga mokymo(si) priemonė“.
24.	„Vadovėlis – tik pagalbinė mokymo(si) priemonė“.
25.	„Vadovėlis – informatyvi, atitinkanti šiuolaikinį gyvenimą, estetiška mokymo priemonė“.
26.	„Vadovėlis – tai priemonė, skatinanti į mokslą pažvelgti „kitomis akimis“.

27.	„Vadovėlis – knyga, padedanti mokytis, gilinti bei lavinti įgūdžius, sudominanti (arba ne) mokinį dėstomu dalyku“.
28.	„Vadovėlis – tai geriausias mokinio patarėjas, mokytojo pagalbininkas, darbo įrankis“.

IŠVADOS

Išanalizavus mokslinę literatūrą ir apibendrinus empirinio tyrimo rezultatus galima pateikti tokias išvadas:

1. Vadovėlis – svarbi ugdymo turinio dalis, dvasinio visuomenės gyvenimo ir materialinės kultūros produktas, pamokos ašis, mokinio ir mokytojo pagalbininkas, garantuojantis aukštą mokymo(si) kokybę, plėtojantis mokinių vertybių sistemą. Tai žinių, mokėjimų, įgūdžių ir kompetencijų „daviklis“, orientuotas į ugdymo proceso tikslų įgyvendinimą, kūrybiškos, motyvuotos, žingeidžios asmenybės ugdymą.
2. Mokslinės literatūros analizė atskleidė, kad spausdintos mokymo(si) priemonės neegzistuoja be materialios formos: popieriaus lapų, teksto, viršelio, šrifto, iliustracijų. Tai poligrafinių elementų visuma, svarbi leidinio ir ugdymo(si) proceso dalis, kuriai skiriamas nepakankamas dėmesys šiuolaikinėje švietimo sistemoje, o Lietuvos higienos normoje HN 22:2003 „Mokykliniai vadovėliai“ (2003), reikalavimuose bendrojo lavinimo dalykų vadovėliams įvardinta per mažai kriterijų, lemiančių leidinio kokybinius aspektus.
3. Išanalizavus mokinių ir pedagogų nuomones apie spausdintų mokymo(si) priemonių poligrafiją, pasitvirtino darbo pradžioje iškelta hipotezė, kad ugdymo(si) procesas vyktų sklandžiau, kokybiškiau, mokinių mokymo(si) ir pažinimo kokybė būtų geresnė, jei į vadovėlių vertinimo kriterijus būtų įtraukti maketo, vaizdinės medžiagos santykio su tekstu, poligrafijos kriterijai, o rengiant ir leidžiant vadovėlius griežtai atsižvelgiama į mokinių raidos ir pažinimo procesų ypatumus.
4. Ugdymas ir žmogus – du neatskiriami veiksniai. Nuo ugdymo priklauso žmogaus gyvenimo pilnatvė. Antra vertus, bendra socialinė, finansinė padėtis lemia ugdymo pobūdį, jį keičia. Lemiamas veiksnys, padedantis garantuoti ugdymo kokybę, yra investavimas į žmones ir žinias. Žinios pamokoje dažniausiai spausdintais žodžiais, iliustracijomis, brėžiniais, formulėmis ir schemomis išspaudžiamos popieriaus lape. Taip gimsta vadovėlis, kuris su visa savo elementų darna, santykiu su mokytoju ir mokiniu, tampa veiksmiu, įtakančiu ugdymo(si) proceso kokybę.
5. Anketinių duomenų, literatūros, švietimo ir teisinių dokumentų analizė atskleidė, kad finansinė - ekonominė padėtis šalyje, nesusikalbėjimas tarp vadovėlių autorių, rengėjų, mokytojų, mokinių, švietimo sistemos pareigūnų sąlygoja neigiamų veiksnių ugdymo procese atsiradimą: esti neatitikčių tarp vadovėlių turinio ir bendrųjų ugdymo programų, negalėdami įsigyti naujausių mokymo(si) priemonių mokytojai priversti dirbti su keliais vadovėlių komplektais vienu metu, senesni leidiniai neatitinka šiuolaikiškumo kriterijų, atsiranda trūkumų tarp mokinių amžiaus ir suvokimo galimybių. Šie aspektai neigiamai

įtakoja ugdymo(si) proceso kokybę, neleidžia įgyvendinti svarbiausių švietimo reformos uždavinių.

6. Vadovėlio poligrafija – elementų visuma, susijusi su mokymo(si) rezultatais, proceso kokybe. Ji pozityviai orientuoja mokinį mokomojo dalyko atžvilgiu, padeda ugdyti bendrąsias kompetencijas, skatina smalsumą, žingeidumą, kūrybiškumą, mokymosi motyvaciją. Empirinio tyrimo rezultatai parodė, jog mokinių norą mokytis įtakoja kokybiškos mokymosi priemonės. Įdomios iliustracijos, vaizdiniai elementai, šriftų kompozicijos, spalviniai niuansai, šiuolaikiškumo ir novatoriškumo aspektai ugdo mokinių mokymosi motyvaciją. Išorinių ir vidinių vadovėlio elementų darma lavina ugdytinių kūrybiškumą, skatina kritiškai ir laisvai mąstyti, ieškoti ir atrasti, ne tik prisitaikyti prie nuolatinės gyvenimo kaitos, bet ir daryti įtaką naujomis idėjomis ir darbais.
7. Empirinis tyrimas atskleidė, jog vienas svarbiausių poligrafinių vadovėlio elementų – iliustracijos, papildančios ir puošiančios tekstą, padedančios mokiniui lengviau suvokti dėstomą medžiagą, žadinančios kūrybiškumą ir lavinančios vaizduotę. Kruopštus, apgalvotas iliustracinės medžiagos parinkimas – svarbus vadovėlių autorių, rengėjų, ekspertų komisijos narių, leidyklų atstovų darbas. Įvertinus mokytojų ir mokinių nuomonę šiuo klausimu, galima teigti, kad parenkant vadovėlių vaizdinius elementus, būtina atsižvelgti į: a) mokinių amžių ir suvokimo galimybes; b) iliustracinės medžiagos santykį su tekstu (atitiktį ir estetiką); c) techninės ir poligrafinės raiškos kokybę; d) kompozicijos ir vaizdų išdėstymo logiką.
Įvardinti kriterijai tinka parenkant vadovėlių šriftus, spalvinius tonus, spausdinant viršelius ir t. t. Tikslingas kiekvieno vadovėlio elemento parinkimas glaudžiai susijęs su mokinių mokymosi rezultatais, ugdymo(si) proceso tikslų įgyvendinimu, smalsumo ir pažinimo procesų raiška.
8. Mokinių anketinių duomenų analizė parodė, koks svarbus ugdymo(si) procese yra dėmesys ir jo aktyvinimo veiksniai. Šiuolaikinėse spausdintose mokymo(si) priemonėse siekiama dizaino logikos, struktūrinių leidinio elementų estetinės dermės. Naudojami vienos spalvos ir dydžio šriftai, nepakankamai išryškinamos formulės, taisyklės ir apibrėžimai. Dėl tos priežasties V-VI klasių mokiniai sunkiai išskiria esminius teiginius, frazes, negeba atskirti pagrindinio teksto nuo papildomos medžiagos. Ši neatitiktis įtakoja savarankiško mokymosi spragas, „persimokymo“ veiksnius mokymosi procese
9. Tyrimas atskleidė, kad Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose vyrauja unifikuotas mokymas, mokymo programos, suvienodinimas. Šiandieninėje mokykloje mokinys neturi galimybės rinktis iš kokio vadovėlio nori mokytis, rengti namų darbus, ruošti savarankiškas užduotis ar projektus. Tai nurodo mokytojas, paneigdamas kūrybiškumo ir individualumo

pradus, jų raišką šiuolaikinėje švietimo sistemoje. Apibendrinus galima teigti, kad įvairumo reikia ne tik mokymo programoms, mokymo būdams, bet ir mokymo priemonėms. Svarbus veiksnys rengiant, publikuojant, parenkant ir pasirenkant mokyklinius vadovėlius, dėstant mokomuosius dalykus – tai mokinio galimybė rinktis.

10. Išanalizavus gautus anketinės (pedagogų ir mokinių) apklausos rezultatus išryškėjo, kad V-VI klasių mokiniai nemoka savarankiškai naudotis mokykliniais vadovėliais ir nuolat prašo pedagogų ar tėvų pagalbos. Šių veiksmų raišką ugdymo(si) procese įtakoja mokomųjų nuorodų, kaip naudotis mokykliniu vadovėliu, nebuvimas, ypač akivaizdus senesnio leidimo mokymo(si) priemonėse.

11. Šiandieninėje švietimo sistemoje vis drąsiau kalbama apie bendrąsias kompetencijas, jų raišką ir sklaidą ugdymo(si) procese. Bendrosios kompetencijos – svarbi sudėtinė visų dalykinių kompetencijų dalis, ypač reikšminga asmens brandai, rengimuisi tolimesniam mokymuisi ir profesinei karjerai.

Bendrųjų kompetencijų ugdymas turi būti integruojamas ne tik į mokomųjų dalykų turinį, bet ir į šiuolaikinius vadovėlius, mokymo(si) priemones. Kompetencijų ugdymo raiška visuose švietimo sistemos lygmenyse turi padėti mokiniui ugdytis gyvenimui žinių visuomenėje būtinas mokėjimo mokytis, komunikavimo, pažinimo, socialinę pilietinę, iniciatyvumo ir kūrybingumo, asmeninę ir kultūrinę kompetencijas.

12. Švietimo kokybė ir jos laidavimas – vienas esminių švietimo reformos prioritetų. Globalizacija, žengimas į sparčios kaitos amžių kelia naujus iššūkius visoms šios sistemos dalims. Kinta ugdymo tikslai ir vertybinės nuostatos, ugdymo turinys, programos ir išsilavinimo standartai, egzaminų sistemos. Diktuojamas naujas požiūris į vadovėlius, kaip vieną svarbiausių ugdymo(si) šaltinių. Todėl naujų, šiuolaikiškų, kokybiškų mokymo(si) priemonių rengimas ir leidyba privalo tapti viena svarbiausių švietimo sistemos ašų, orientuotų į geresnio gyvenimo garantus ir optimalią ugdymo(si) proceso kokybę.

REKOMENDACIJOS

Remiantis atlikto tyrimo rezultatais bei išvadomis, pateikiami pasiūlymai pedagogams, vadovėlių rengėjams, švietimo ir mokslo ministerijos pareigūnams:

1. Šiandieninės švietimo sistemos struktūriniuose lygmenyse vyksta kaita. Keičiasi ugdymo turinys, bendrosios programos, siekiama visų švietimo sistemos struktūrinių elementų kokybės. Dirbant pagal atnaujintas bendrąsias pradinio ir pagrindinio ugdymo programas reikia naujų vadovėlių, kad būtų galima pasiekti ir įgyvendinti užsibrėžtus ugdymo(si) tikslus. Vadovėlių rengimo, leidybos procesai vyksta lėtai, juos smarkiai įtakoja ekonominiai, politiniai veiksniai. Todėl daugėja neatitikčių tarp mokymo(si) priemonių ir išsilavinimo standartų, tarp programų ir vadovėlių turinio. Siekiant įvardintų veiksmų kokybės, būtinas geresnis finansavimas ir permainos vadovėlių leidybos, rengimo procesuose.
2. Pedagogas – ugdytinio vedlys sudėtingame mokslo ir žinių pasaulyje, nuo kurio didžia dalimi priklauso pamokos, ugdymo(si) proceso kokybinių veiksnių plėtotė. Mokytojų tikslingai parinkti mokykliniai vadovėliai, labiausiai atitinkantys bendrąsias ugdymo programas, išsilavinimo standartus, mokinių amžių, suvokimo galimybes, gali įtakoti proceso rezultatyvumą, kokybinių veiksnių raišką.
3. Mokykliniai vadovėliai neegzistuoja be materialaus pagrindo, kuriam nepelnytai skiriamas itin mažas dėmesys. Poligrafinių elementų (šrifto, iliustracijų, popieriaus, formato ir t. t.) raiška, kokybė svarbi ugdymo(si) proceso dalis, garantuojanti mokymosi motyvacijos, pažinimo procesų, kūrybiškumo veiksnių plėtotę. Atsižvelgiant į tai, tikslinga į vadovėlių rengimo ir vertinimo kriterijus įtraukti maketo, vaizdinės medžiagos santykio su tekstu, poligrafinių elementų kokybės aspektus.
4. Moksleivis – pirmiausia žmogus, bręstanti asmenybė su savo troškimais, norais ir galimybėmis. Sudėtinguose švietimo sistemos modernizavimo ir kaitos procesuose į ugdytinius atsižvelgiama nepakankamai. Ruošdami naujus vadovėlius autoriai, ilustratoriai, leidėjai turėtų išklausti mokinius, išgirsti jų norus, pageidavimus, siūlymus, kad naujai išleisti vadovėliai išsiskirtų šiuolaikiškumu, patrauklumu, iliustracijų gausa, kad kuo mažiau būtų neatitikčių tarp vaizdo ir teksto, kad šriftai atitiktų mokinių amžių ir suvokimo galimybes, o apibrėžimai, taisyklės, formulės būtų paryškunami, išskiriami, atsižvelgiant į pageidavimus ir dizaino logiką.

LITERATŪRA

13. Abraitytė L. (2004). Skaitiniai. 5 klasė. Kaunas: Šviesa.
14. Abraitytė L. (2003). Skaitiniai. 6 klasė. Kaunas: Šviesa.
15. Adler A. (2003). Žmogaus pažinimas. Vilnius: Vaga.
16. Aramavičiūtė V. (1998). Ugdymo samprata. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
17. Артюшин А. Ф. (1970). Основы воспроизведения цвета. Москва: Искусство.
18. Bagdonas A. (1974). Eksperimentinė dėmesio psichologija. Vilnius: LTSR aukštojo ir specialiojo mokslo ministerija.
19. Bakonis E. (2000). Учебник десять разных мнений. Вильнюс: Esinija.
20. Bakonis E. (2003). Vadovėlio kokybė – tai susitarimas. [Žiūrėta 2010-10 -10]. Prieiga per internetą: <<http://www.pedagogika.lt/puslapis/vtic/kokybeEB.pdf>>.
21. Barnauskienė R. (2003). Emancipacinių kokybinių tyrimų realizavimas edukacinės paradigmos virsmo kontekste. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
22. Bitinas B. (2002). Pedagoginės diagnostikos pagrindai. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
23. Bitinas B. (2000). Ugdymo filosofija. Vilnius: Enciklopedija.
24. Bitinas B. (1996). Ugdymo filosofijos pagrindai. Vilniaus: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
25. Butkevičienė R., Knyvienė J., Sičiūnienė V. ir kt. (2005). Matematika tau. Vadovėlis 5 klasei. Vilnius: Tev leidykla.
26. Butkienė G., Kepalaitė A. (1996). Mokymasis ir asmenybės brendimas. Vilnius: Margi raštai.
27. Cibulskaitė N., Baranovska K. (2010). Matematikos vadovėlių V klasei vertinimą lemiantys faktoriai. [Žiūrėta 2011 01 15]. Prieiga per internetą: <<http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2010/97/cibbar85-91.pdf>>
28. Černiauskaitė V., Glosienė A. ir kt. (2006). Knygotyra. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
29. Černius V. (1997). Tėvų ir mokytojų pagalbininkas. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
30. Čižauskienė A., Stukienė B., Morozovienė R., Manelis E. (2005). Pasaulio istorija. Vadovėlis 6 klasei. Vilnius: Kronta.
31. Dubauskas S., Janonis O., Kaunas. D. ir kt. (1997). Knygotyra. Enciklopedinis žodymas. Vilnius: Alma Littera.
32. Dumčienė A., Bajoriūnas Z. (2006). Ugdymo pagrindai. Kaunas: Lietuvos Kūno kultūros akademijos leidykla.

33. Gage N. L., Berliner D. C. (1994). Pedagoginė psichologija. Vilnius: Alna litera.
34. Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N. (1996). Aš myliu kiekvieną vaiką: apie vaikų psichologinio atsparumo ugdymą: knyga mokytojams ir auklėtojams. Vilnius: Valstybinės leidybos centras.
35. Gedvilienė G., Zuzevičiūtė V., (2007). Edukologija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
36. Geleževičiūtė L., Juknienė V., Kirkutytė – Aleknienė I ir kt. (2007). Mokslininkų pėdomis. Gamtos mokslų vadovėlis 5 klasei. Kaunas: Šviesa.
37. Geleževičiūtė L., Juknienė V., Kirkutytė – Aleknienė I ir kt. (2007). Mokslininkų pėdomis. Gamtos mokslų vadovėlis 6 klasei. Kaunas: Šviesa.
38. Герчук Ю. Я. (2000). История графики и искусства книги. Москва: Аспект пресс.
39. Grendstad N. M. (1996). Mokyti – tai atrasti. Vilnius: Margi raštai.
40. Grinienė E. (1984). Vaiko adaptacija mokykloje. Kaunas: Šviesa.
41. Grinienė E., Lindišienė D., Maračinskienė E., Vaitkevičius J. (1990). Mokymosi įtaka vaiko ir paauglio organizmui. Kaunas: Šviesa.
42. Gučas A. (1990). Vaiko ir paauglio psichologija. Kaunas: Šviesa.
43. Gučas A., Jacikevičius A., Kregždė S. (1980). Bendrosios psichologijos paskaitos. Vilnius: Mokslas.
44. Gurskas A. (2006). Kaligrafijos ir šrifto pagrindai. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
45. leidykla.
46. Iljin I., Turla. V., Šešok N. (2007). Poligrafijos dizainas. Teorija ir praktika. Vilnius: Technika.
47. Technika.
48. Jacikevičius A. (1980). Bendrosios psichologijos paskaitos. Vilnius: Mokslas.
49. Jackūnas Ž. (2006). Lietuvos švietimo kaitos linkmės (1988 – 2005). Vilnius: Petro ofsetas.
50. Jakavičius V., Juška A. (1996). Mokyklos pedagogika. Vadovėlis pedagogikos specialybių studentams. Kaunas: Šviesa.
51. Jakubavičienė K. (2008). Kaligrafija – tarp vaizdo ir funkcijos. [Žiūrėta 2010-05-20]. Prieiga per internetą: <[http://test.svs.lt/?Daile;Number\(232\);Article\(5673\)](http://test.svs.lt/?Daile;Number(232);Article(5673))>
52. Janiūnaitė B. (2004). Edukacinės novacijos ir jų diegimas. Kaunas: Technologija.
53. Janulis V. (1995). Spalvų teorija, akvarelės liejimo technika ir priemonės. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
54. Jelnikovas M. P. (2006). Knygos fenomenas. [Žiūrėta 2010 10 30]. Prieiga per internetą: <http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Knygotyra/46/MICHAILAS_P._JELNIKOVAS.pdf>
55. Jonaitis A. (2009). Spalvotyra. Kaunas: Terra publica.
56. Jonynienė V. (2003). Patvirtinta vadovėlio koncepcija. Žvirblių takas. Nr. 4, p. 4 – 5.

57. Jonynienė V. (1995). Vadovėlis: samprata, rengimas, leidyba. Žvirblių takas. Nr. 2, p. 58 – 60.
58. Jonynienė V. (1987). Jaunesniųjų moksleivių kūrybinio mąstymo ugdymas. Vilnius: Pedagogikos mokslinio tyrimo institutas.
59. Jovaiša L. (1996). Edukologijos įvadas. Kaunas: Technologija.
60. Jovaiša L. (2001). Edukologijos pradmenys. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
61. Jovaiša L. (2002). Edukologijos įvadas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
62. Jusienė R., Laurinavičius A. (2007). Psichologija. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas.
63. Kaffemanas R. (2002). Jutimo psichologija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
64. Kaffemanas R. (2001). Mąstymo psichologija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
65. Kaffemanas R. (1998). Suvokimo psichologijos pagrindai. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
66. Kardelis K. (2007). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Šiauliai: Lucilijus.
67. Kaunas D. (2009). Knygos kultūra ir kūrėjas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
68. Kaziliūnas A. (2007). Kokybės vadyba. Vilnius: Mykolo Riomerio universiteto leidykla.
69. Kirkutyte – Aleknienė I. (2007). Pratybų sąsiuviniai – vertinga mokomoji priemonė ar bereikalingas pinigų švaistymas? Dialogas. Nr. 34 (769), p.11.
70. Lamanauskas V. (2007). Švietimo dimensijos. Vilnius: Ciklonas.
71. Lamanauskas V. (2004). Švietimo monitoringo įvadas. Šiauliai: Lucilijus.
72. Lamanauskas V. (2004). Ugdymas: aksiomatinis ir sisteminis aspektai. Vilnius: Ciklonas.
73. Laužikas R., Mackevičius G., Mickevičius K. (2000). Kelias. Lietuvos istorijos vadovėlis 5 klasei. Vilnius: Briedis.
74. Lassahn R. (1999). Pedagogikos įvadas. Vilnius: Margi raštai.
75. Lepeškienė V. (1996). Humanistinis ugdymas mokykloje. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
76. Lietuvos Respublikos Prezidento Valdo Adamkaus kalba pasitarime „Vadovėliai ir pilietinis, tautinis bei patriotinis ugdymas“ (2006). [Žiūrėta 2011 01 10]. Prieiga per internetą: <<http://archyvas.lrp.lt/en/news.full/6302>>
77. Luobikienė I. (2002). Sociologinių tyrimų metodika. Kaunas: Technologija.
78. Lūžys S. (2006). Knyga per amžius. Kaunas: Spaudos namai.
79. Maslow A. H. (2006). Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa.
80. Mikk J. (2000). Textbook: research and writing. Frankfurt am Main: Lang.
81. Mikoliūnienė V. (2002). Vadybos abėcėlė praktinėje pedagogo veikloje. Vilnius: Pedagogų profesinės raidos centras.

82. Misiūnas M. (2008). Kokybės vadybos sistemos modeliavimas neuniversitetinio aukštojo mokslo institucijoje. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
83. Misiūnas R. (2003). Knygų leidyba pasaulyje. Vilnius: Versus Aureus.
84. Мухина В. С. (2000). Возрастная психология. Москва: Academia.
85. Navaitis G. (2007). Psichologinė parama paaugliams ir jų tėvams. Kaunas: Kronta.
86. Navickienė A. (2010). Besikeičianti knyga XIX amžiaus pirmosios pusės Lietuvoje. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
87. Ozmon H. A., Craver S. M. (1996). Filosofiniai ugdymo pagrindai. Vilnius: Leidybos centras.
88. Pacevičiūtė A., Jucienė N., Vaitkevičienė R., Šiaulienė V., Buračienė A., Narvilas M. (2008). Mityba. Tekstilė 5 – 6. Kaunas: Šviesa.
89. Pečiuliauskienė P. (2008). Studento pedagoginės praktikos vadovas pamokoje. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
90. Petrulytė A. (2003). Jaunesniojo paauglio socialinė raida. Vilnius: Presvika.
91. Petrulytė A. (2001). Kūrybiškumo ugdymas mokant. Vilnius: Presvika.
92. Petrulytė A. (2007). Kūrybiškumo kaita ikimokykliniame, jaunesniajame mokykliniame ir ankstyvosios paauglystės amžiuje. Ugdymo psichologija. Nr. 18, p. 16 – 21.
93. Petrulytė A., Beresnevičienė D., Samašonok K. (2004). Mokinių kūrybiškumas ir mokymosi sėkmė. Ugdymo psichologija. Nr. 11 - 12, p. 53 - 60.
94. Piaget J. (2002). Vaiko kalba ir mąstymas. Vilnius: Aidai.
95. Piliponytė J (2005). Duomenų rinkimas, apdorojimas ir analizė mokykloje. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
96. Petty G. (2008). Įrodymais pagrįstas mokymas. Praktinis vadovas. Vilnius: Tyto alba.
97. Petty G. (2006). Šiuolaikinis mokymas. Vilnius: Tyto alba.
98. Pociūtė D., Janušauskienė V., Vitkauskas R. (2005). Kokybės vadyba. Vilnius: Technika.
99. Poškus S. (2004). Žvilgsnis į iliustracijas. [Žiūrėta 2010 12 10]. Prieiga per internetą: <<http://rubinaitis.lnb.lt/index.php?1284493285>>
100. Rabačiauskaitė A., Korsakaitė I. (2000). Kaunas: Šviesa.
101. Raguotienė G. (2008). ...atversta knyga: kai kas apie skaitymą. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka.
102. Raguotienė G. (1981). Šimtas knygos mįslių. Vilnius: Vaga.
103. Rajeckas V. (1995). Asmenybės raida ir ugdymas. Vilnius: Asveja.
104. Rajeckas V. (1999). Mokymo organizavimas. Kaunas: Šviesa.
105. Rupšienė L. (2007). Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

106. Ruseckienė L. (1994). Lietuvių literatūros klasikos iliustracijos. Vilnius: Žodynas.
107. Schaefer S. (2007). What color is a piece of string? [Žiūrėta 2010-12-03]. Prieiga per internetą: <http://www.xymara.com/index/designerscorner/Interviews/7341/Color_in_school_and_education.htm>
108. Sinkevičius K. (1987). Knyga šiuolaikinių masinių komunikacijų sistemoje. Vilnius: Lietuvos TSR kultūros darbuotojų tobulinimosi institutas.
109. Sirtautienė J., Sirtautas V., Sirtautas V. V. (2005). Lietuvių kalba. Vadovėlis 5 klasei I ir II dalys. Vilnius: Alma littera.
110. Sirtautienė J., Sirtautas V., Sirtautas V. V. (2005). Lietuvių kalba. Vadovėlis 6 klasei I ir II dalys. Vilnius: Alma littera.
111. Smith D. C. (1994). Knygų leidybos pradmenys. Vilnius: Alma littera.
112. Staknienė I., Tuinylaitė R. (2008). Vaizdų pasaulyje. Dailės vadovėlis 5 klasei. Kaunas: Šviesa.
113. Staknienė I., Tuinylaitė R. (2009). Vaizdų kalba. Dailės vadovėlis 6 klasei. Kaunas: Šviesa.
114. 100. Stašienė S., Petkevičiūtė N. (2003). Žmogus ir aplinka. Kaunas: Technologija.
115. Stonienė V. (1990). Knygotyros pagrindai: mokymo priemonė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
116. Stonienė V. (2000). XX amžiaus Lietuvos knyga. Vilnius: Baltijos kopija.
117. Stulpinas. T. (2005). Ugdymo perspektyvos: idealai, tikslai, uždaviniai. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
118. Sturlienė N. (2007). Tiltai. Paauglių socialinių įgūdžių ugdymo programa. Kaunas: Arx baltica.
119. Svėrienė A. (2003). Kiekybinė bendrojo lavinimo mokyklos vadovėlių informacinių priemonių analizė. [Žiūrėta 2010-10-10]. Prieiga per internetą <<http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/knygot/41/straipsniai/str5.pdf>>
120. Svėrienė A. (2006). Teoriniai mokyklinio vadovėlio aspektai. [Žiūrėta 2010-12-10]. Prieiga per internetą: <http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Knygotyra/47/AUDRONE_SVERIENE.pdf>
121. Šileikaitė – Kaishauri D. (2009 m.). Ugdymo tikslai ir uždaviniai. [Žiūrėta 2010-12-20]. Prieiga per internetą: <http://www.flf.vu.lt/vfk/edu/2edu_medziaga.pdf>
122. Šimoliūnienė G. (2004). Šrifto grafika. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
123. Švietimas: politika, vadyba, kokybė (2009, Nr. 1(1)). Šiauliai: SMC Scientia educologica.
124. Targamadzė. V. (2010). Socialinių darbuotojų veiklos kokybė: modeliai, apibrėžtis ir reglamentavimas, kokybės samprata. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

125. Tidikis R. (2003) Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras.
126. Vaičiulienė A. (2004). Paauglio psichologija. Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams. Vilnius: Presvika.
127. Valackienė A. (2004). sociologinis tyrimas. Kaunas: Technologija.
128. Valiuškevičiūtė A., Bukantaitė D., Mikutavičienė I., Šlentnerienė V. (2008). Švietimo organizacijų kokybės vadyba. Kaunas : Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
129. Vanagas P (2004). Visuotinės kokybės vadyba. Kaunas: Technologija.
130. Večkienė N., Jucevičienė P., Jucevičius R. ir kt. (1996). Švietimo vadybos įvadas. Kaunas: Technologija.
131. Vilkonienė M. (2007). Bendrojo išsilavinimo kokybė: samprata, problematika, praktika. Vilnius: Ciklonas.
132. Vilniaus pedagoginis universitetas. Edukologijos katedra. (2005). Švietimo vadyba reformos erdvėje. Jaunųjų mokslininkų darbai. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
133. Voveris V. (1973). Originalios mokymo literatūros parengimo klausimai. Vilnius: Pergalė
134. Židonytė. V. (2002). Dizainas. Projektinis dizainas. Kaunas: Šviesa.
135. Želvys. R. (1994). Paauglio psichikos vystymasis. Vilnius: Lietuvos mokytojų kvalifikacijos institutas.
136. Želvys R. (2003). Švietimo organizacijų vadyba. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
137. Жерар Ф. М., Рожье К. (1998). Разработка и анализ школьных учебников. Москва: АБ ОВО.
138. Žukauskienė R. (2002). Raidos psichologija. Vilnius: Margi raštai.
139. Willberg H. A., Forssman F. (2006). Pagalba tipografams. Patarimai, kaip vartoti šriftus. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.

Dokumentai

1. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl Lietuvos higienos normos HN 22:2003 „Mokykliniai vadovėliai“ (2003 m. birželio 11 d. Nr. V – 345). [Žiūrėta 2010-11-15]. Prieiga per internetą: <http://sena.sam.lt/lt/main/teisine_informacija/higienos_normos?id=24997>
2. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2009 m. gegužės 19 d. įsakymas Nr. ISAK – 1051 „Mokyklų aprūpinimo bendrojo lavinimo dalykų vadovėliais ir mokymo priemonėmis tvarkos aprašas“. [Žiūrėta 2010-11-20]. Prieiga per internetą:

- <<http://www.smm.lt/ugdymas/docs/aprupinimas/Mokyklų%20aprupinimo%20bendrojo%20lavinimo%20dalykų%20vadovėliais%20ir%20mokymo%20priemonėmis%20tvarkos%20aprašas%20%202009.pdf>>
3. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl reikalavimų bendrojo lavinimo dalyko vadovėliui patvirtinimo“ (2003 m. balandžio 9 d. Nr. 452). [Žiūrėta 2010-11-15]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/isakymai/2003-04-09-452.htm>
  4. Lietuvos švietimo koncepcija. [Žiūrėta 2010-12-20]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/strategija/docs/srp/koncepcija/koncepcija1.htm#3_2>
  5. Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos. [Žiūrėta 2010-12-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.pedagogika.lt/index.php?-469374926>>
  6. Mokyklų tobulinimo programa +. [Žiūrėta 2010 12 27]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/es_parama/docs/pasirengimas/MTP_plius.pdf>
  7. Galiojančių bendrojo lavinimo dalykų vadovėlių 2010 – 2011 mokslo metais sąrašas.
  8. [Žiūrėta 2011-01-10]. Prieiga per internetą: <http://www.sac.smm.lt/images/file/Galiojanciu_bendrojo%20lavinimo_dalyku_vadoveliu_2010-2011_m_%20m_sarasas.doc>
  9. Bendrųjų kompetencijų ugdymas. [Žiūrėta 2010-12-28]. Prieiga per internetą: <<http://www.pedagogika.lt/index.php?-469374926>>

PRIEDAI

ANKETA PEDAGOGAMS

GERBIAMAS MOKYTOJAU,

Mokyklinis vadovėlis – svarbi ugdymo turinio dalis. Geras vadovėlis garantuoja aukštą mokymo(si) kokybę ir ne tik suteikia žinių, bet ugdo požiūrį, plėtoja mokinių vertybių sistemą. Vadovėlis - pagrindinė mokymo(si) priemonė mokykloje. Nepaisant reikalavimų bendrojo lavinimo dalykų vadovėliams, higienos normų, į mokyklas patenka ne tik profesionalios, šiuolaikiškos, kokybiškos mokymo priemonės, tačiau ir nuobodūs, prastos kokybės leidiniai. Neretai leidžiant naują mokymo priemonę dėmesys teikiamas vien turiniui, programų, išsilavinimo standartų atitikčiai. Estetiniai, meniniai, poligrafiniai elementai paliekami nuošalyje.

Mano magistrinio darbo tema - „V- VI klasių mokyklinių vadovėlių poligrafija, kaip ugdymo proceso kokybę įtakojantis veiksnys“, tikslas - išsiaiškinti vadovėlių poligrafijos elementų įtaką ugdymo proceso kokybei.

Tiriant šią sritį ypač svarbi mokytojų ir mokinių, kasdien naudojančių įvairias mokymo(si) priemones, nuomonė bei vertinimas. Išsami anketinių duomenų analizė leistų įvertinti ar ugdymo(si) procesas vyktų sklandžiau, kokybiškiau, mokinių mokymosi ir pažinimo kokybė būtų geresnė, jei į vadovėlių vertinimo kriterijus būtų įtraukti maketo, vaizdinės medžiagos santykio su tekstu, poligrafijos kriterijai, o rengiant ir leidžiant vadovėlius griežtai atsižvelgiama į mokinių raidos, suvokimo, pažinimo ypatumus.

Dėkoju už nuomones ir bendradarbiavimą!

Šiaulių universiteto Švietimo kokybės vadybos magistrantūros studentė Raimonda Valančienė

Iškilius klausimams, galite skambinti tyrimo organizatorei tel. 861188814,
rašyti elektroniniu paštu valanciene@gmail.com

ANKETA PEDAGOGAMS (žymėjimo pavyzdys ☒)

INFORMACIJA APIE JUS:

1. Jūs esate:

- Vyras;
- Moteris

2. Jūsų amžius:

- 20 – 30 metų;
- 31 – 40 metų;
- 41 – 50 metų;
- 51 – 60 metų;
- 61 ir daugiau

3. Jūsų išsilavinimas:

- Aukštesnysis;
- Aukštasis;
- Magistras(ė);
- Mokslų daktaras(ė)

4. Įgyta specialybė:

.....

5. Pedagoginio darbo stažas:

- 0 – 5 metai
- 6 – 10 metų;
- 11 – 15 metų;
- 16 – 20 metų;
- 21 – 30 metų;
- 30 metų ir daugiau

6. Kvalifikacinė kategorija:

.....

7. Dėstomas dalykas:

.....

8. Klasės, kurioms dėstote:

.....

9. Mokyklos, kurioje dirbate, statusas:

- Pagrindinė mokykla;
- Vidurinė mokykla;
- Gimnazija

10. Vietovė, kurioje dirbate:

- Miestas;
- Rajono centras;
- Miestelis, kaimas

ŠIUOLAIKINIŲ MOKYMO PRIEMONIŲ KOKYBĖ:

11. Kokias mokymo priemones pedagoginėje veikloje naudojate dažniausiai (galimi keli atsakymo variantai):

- Vadovėlius;
- Vadovėlius ir mokytojo knygas;
- Užduočių sąsiuvinius;
- Internetu rastas užduotis;
- Tik savo pedagoginę patirtį
- Kita.....

12. Ar ugdymo procesą įtakoja mokymo priemonių (ypač vadovėlių) kokybė?

- Taip, nes.....
- Ne, nes.....
- Iš dalies
- Kita.....

13. Jūsų nuomonė apie šiandienos vadovėlių, kaip mokymo(si) priemonių, kokybę:

- Vadovėliai labai geri;
- Vadovėliai geri;
- Vadovėliai patenkinami;
- Vadovėlių kokybė prasta;
- Kita.....

14. Vadovėliai gali įtakoti mokinių mokymosi rezultatus?

- Taip;
- Ne;
- Iš dalies;
- Kita.....

15. Ar vadovėlio turinio kokybė skatina mokinių mokymosi motyvaciją?

- Taip, nes.....
- .....
- Ne, nes.....
- .....
- Iš dalies
- Kita.....

16. Vadovėliai padeda ugdyti mokinių bendrąsias kompetencija (mokėjimo mokytis, pažinimo, komunikavimo ir kt.)?

- Taip, nes.....
- .....
- Ne, nes.....
- .....
- Iš dalies
- Kita.....

17. Ar vadovėliai atitinka ugdymo programų ir išsilavinimo standartų reikalavimus?

- Taip;
- Ne;
- Atitinka tik iš dalies;
- Kita.....

18. Keliais vadovėlių komplektais naudojate dėstydami savo mokomąjį dalyką?

- 1 – 2 vadovėliais;
- 3 – 5 vadovėliais;
- 5 – 10 vadovėlių;
- Kita.....

19. Ar ugdymo proceso metu naudojate užsienio autorių vadovėlius?

- Taip;
- Ne;
- Norėčiau
- Kita.....

VADOVĖLIŲ TURINIO (MOKOMOSIOS IR VAIZDINĖS MEDŽIAGOS) KOKYBĖ:

20. Ar pakankamai racionalus, tikslingas ir informatyvus Jūsų dėstomo dalyko vadovėlių turinys?

- Taip, nes.....
.....
 Ne, nes.....
.....
 Iš dalies
 Kita.....

21. Kaip Jūs vertinate turinio ir vaizdinių elementų (ilustracijų) santykį vadovėlyje?

- Teigiamai;
 Neigiamai;
 Ilustracijos kartais neatspindi mokomosios medžiagos (turinio) esmės;
 Kita.....

22. Kurias funkcijas (išnagrinėję vadovėlių turinį) priskirtumėte mokykliniams vadovėliams. Pasitinkite vieną žymėjimo variantą.

	Taip	Ne
Žinių teikėjas		
Įgūdžių bei kompetencijų ugdytojas		
Ugdymo proceso pagalbininkas		
Neatskiriama pamokos dalis		
Socialinių – kultūrinių veiksnių teigėjas		
Mokslinės informacijos skleidėjas		

23. Įvertinkite savo dėstomo dalyko vadovėlių turinį:

	Ne	Mažai	Vidutiniškai	Visiškai atitinka
Vadovėlio turinys atitinka bendrąsias ugdymo programas				
Vadovėlio turinys atitinka mokinių gebėjimus ir raidos ypatumus				
Vadovėlio turinys nuoseklus				
Vadovėlis šiuolaikiškas ir patrauklus				

**24. Kokius ugdymo metodus dažniausiai siūlo Jūsų naudojamo vadovėlio sudarytojai?
Įvertinkite analizuodami vadovėlių turinį.**

	Dažnai	Kartais	Retai	Niekada
Aiškinimą				
Klausinėjimą				
Demonstravimą				
Rašymą				
Skaitymą				
Diskusiją				
Žaidimą				
Mokymąsi bendradarbiaujant				
Tarpdalykinę integraciją				
Individualius ir grupinius projektus				

25. Ar vadovėlių turinys atitinka mokinių raidos ir pažinimo procesų (mąstymo, atminties, suvokimo, dėmesio ir t. t.) ypatumus?

- Taip;
- Ne;
- Atitinka tik iš dalies;
- Kita.....

26. Ar mokinys geba vienas be mokytojo pagalbos naudotis vadovėliu?

- Taip, nes.....
- .....
- Ne, nes.....
- .....
- Nuolatos reikalinga mokytojo konsultacija;
- Kita.....

VADOVĖLIŲ POLIGRAFIJOS KOKYBĖ:

27. Kaip vertinate šiuolaikinių vadovėlių poligrafiją?

- Teigiamai;
- Neigiamai;
- Yra nedidelių trūkumų

28. Ar visuomet tikslingai parenkami vadovėlių šriftai?

- Taip;
- Ne;
- Pasitaiko sunkiai įskaitomų tekstų;
- Kita.....

29. Ar leidėjų parinkti šriftai visuomet atitinka moksleivių amžių?

- Taip;
- Kartais;
- Ne;
- Kita.....

30. Ar pakankamai aiškiai išskiriami paragrafai, temos, klausimynai ir užduotys?

- Taip;
- Ne;
- Priklausomai nuo leidėjo ir autoriaus

31. Ar Jūsų dėstomo dalyko vadovėliai iliustruoti?

- Iliustruoti gausiai;
- Iliustruoti saikingai;
- Iliustruoti minimaliai;
- Neilustruoti;
- Kita.....

32. Kokios iliustracijos Jūsų dėstomo dalyko vadovėliuose dažniausios?

- Piešiniai;
- Fotografijos;
- Schemos;
- Grafikai;
- Žemėlapiai;
- Kiti.....

33. Ar iliustracijos atitinka teksto turinį?

- Taip;
- Kartais;
- Ne

34. Kiek procentų Jūsų dėstomo dalyko vadovėliuose užima iliustracijos?

- 0% – 20%;
- 21% - 40%;
- 41% - 60%
- Daugiau nei 60%
- Nežinau?

35. Ar vietos iliustracijoms parenkamos tikslingai?

- Taip;
- Ne;
- Kartais

36. Kokią funkciją vadovėlių iliustracijos atlieka dažniausiai?

- Įvadinę;
- Aiškinamąją;
- Estetinę;
- Informacinę;
- Kitą.....

37. Kaip vertintumėte vadovėlių iliustracijų kokybę?

Pasirinkite vieną žymėjimo variantą.

	Gera	Vidutiniškai	Neigiamai
Raišką			
Spaudos kokybę			
Estetiką			

38. Ar iliustracijos lengvai suvoktinos klasių, su kuriomis dirbate, mokiniams?

- Taip;
- Ne;
- Kartais;
- Kitą.....

39. Vadovėlių spausdinimo kokybė tenkina Jūsų poreikius?

- Taip;
- Ne;
- Iš dalies

40. Vadovėlių, su kuriais Jūs dirbate, viršeliai yra:

- Laminuoti kartoniniai;
- Kartoniniai;
- Minkšti laminuoti;
- Minkšti

41. Kaip vertinate Jūsų naudojamų vadovėlių formatą, įrišimą, svorį?

- Teigiamai;
- Neigiamai;
- Pasitaiko trūkumų;
- Kitą.....

42. Kaip vertinate vadovėlių popieriaus kokybę?

- Teigiamai;
- Neigiamai

43. Jūsų naudojamų vadovėlių popierius:

- Permatomas;
- Pusiau permatomas;
- Nepermatomas

VADOVĖLIS IR INDIVIDUALI PATIRTIS:

44. Ką keistumėte vadovėlyje, jei būtų leista?

- Struktūrą;
- Turinį;
- Dizainą;
- Išdėstymą;
- Iliustracijas;
- Užduočių blokus
- Kita.....

45. Ar sunku išsirinkti ugdymo turinį atitinkantį vadovėlį?

- Taip;
- Ne;
- Vadovėlių pasiūla per didelė;
- Kita .....

46. Kas labiausiai įtakoja vienokio ar kitokio vadovėlio pasirinkimą?

- Reklama;
- Mokyklos biudžetas;
- Bendrosios ugdymo programos;
- Vadovėlio išvaizda ir estetika;
- Kita.....

47. Kokius vadovėlius mokiniai renkasi dažniausiai?

- Informatyvius;
- Gausiai iliustruotus;
- Šiuolaikiškus;
- Tuos, kuriuos nurodo mokytojas;
- Kita.....

48. Ar turite galimybę naudotis pačiais naujausiais mokykliniais vadovėliais?

- Taip, nes.....
- .....
- Ne, nes.....
- .....

49. Ar reikalingi pokyčiai vadovėlių

leidyboje ir rengime?

- Reikalingi esminiai pokyčiai;
- Reikalingi daliniai pokyčiai;
- Pokyčiai nereikalingi;
- Kita.....

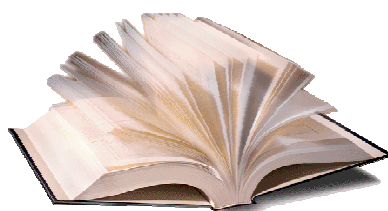
50. Jūsų nuomone, vadovėlis - tai.....

.....

.....

.....

.....

AČIŪ UŽ ATSAKYMUS IR BENDRADARBIAVIMĄ!

ANKETA MOKINIAMS

MIELAS MOKINY,

Vadovėlis - pagrindinė mokymosi priemonė mokykloje. Tavo kuprinėje - istorijos, geografijos, lietuvių kalbos, matematikos, dailės, biologijos ir kitų mokomųjų dalykų vadovėliai. Jie visi labai skirtingi: su įvairaus sudėtingumo tekstais, iliustracijomis, raidėmis, taisyklėmis, apibrėžimais ir užduotimis. Dauguma TAVO vadovėlių - profesionalūs, šiuolaikiški ir įdomūs. Tačiau kartais pasitaiko nuobodžių, prastos kokybės leidinių. O juk taip norėtusi, kad visi vadovėliai būtų įdomūs ir spalvingi?

Prieš TAVE anketa, skirta vadovėlių meninių, poligrafinių elementų tyrimui. Siekiu sužinoti, ką mąstai ir galvoji apie kuprinėje esančius vadovėlius ir jų kokybę. TAVO nuomonė čia ypač svarbi, nes visos mokymosi priemonės skiriamos TAU ir TAVO mokymuisi.

Anketa esanti prieš TAVO akis – anoniminė, todėl vardo ir pavardės rašyti nereikia. Čia svarbiausia TAVO nuomonė, mintys, pastabos, požiūris, kuris leistų suprasti, kaip vertini mokyklinius vadovėlius, ar TAU patinka ten esančios iliustracijos, raidės, spalvos, tekstai ir užduotys.

Atidžiai perskaityk pateiktus klausimus. Pasirink labiausiai TAVO nuomonę atspindintį variantą. Teisingą atsakymą pažymėk varnele arba kryžiu, kai kuriais atvejais gali pasirinkti kelis atsakymų variantus, pateikti savo požiūrį.

Dėkoju už nuomones ir bendradarbiavimą!

Šiaulių universiteto Švietimo kokybės vadybos magistrantūros studentė Raimonda Valančienė

Iškilius klausimams, galite skambinti tyrimo organizatorei tel. 861 188814,
rašyti elektroniniu paštu valanciene@gmail.com

ANKETA MOKINIAMS (žymėjimo pavyzdys ☒)

INFORMACIJA APIE TAVE:

1. Tu esi:

- Berniukas;
- Mergaitė

2. Kelintoje klasėje tu mokaisi?

- 5;
- 6

3. Tavo amžius:

- 10 – 11 metų;
- 12 – 13 metų;
- 14 ir daugiau

4. Tu mokaisi:

- Patenkinamai;
- Gerai;
- Puikiai

5. Mokyklos, kurioje mokaisi, statusas:

- Pagrindinė mokykla;
- Vidurinė mokykla;
- Gimnazija

6. Vietovė, kurioje mokaisi:

- Miestas;
- Rajono centras;
- Miestelis, kaimas

TAVO NUOMONĖ APIE MOKYMO PRIEMONES:

7. Kokias mokymo priemones mokykloje naudoji dažniausiai? (Gali pažymėti kelis atsakymus).

- Vadovėlius;
- Pratybų sąsiuvinius;
- Užrašų sąsiuvinius;
- Mokytojų paruoštas užduotis;
- Kita.....

8. Vadovėliai tau padeda mokytis?

(Pasirink tinkamą atsakymą ir jį paaiškink)

- Taip, nes.....
.....
- Ne, nes.....
.....
- Kartais, nes.....
.....

9. Kas nurodo, iš kokių vadovėlių turi mokytis?

- Mokytojai;
- Tėvai;
- Vadovėlius pasirenki pats

10. Ar tavo vadovėliai, iš kurių mokaisi, pakankamai spalvingi ir iliustruoti?

- Taip;
- Ne;
- Galėtų būti spalvingesni

11. Iliustracijos tau padeda lengviau

suprasti tai, ką perskaitai?

- Taip;
- Ne;
- Kartais

12. Tau lengviau mokytis, kai vadovėlyje:

- Daugiau paveikslėlių ir mažiau teksto;
- Mažiau paveikslėlių ir daugiau teksto;
- Nėra paveikslėlių
- Kita.....

13. Kokia iliustracija (paveikslėlis) labiausiai tiktų vadovėlio viršeliui?

- Fotografija;
- Dailininko piešinys;
- Vaiko piešinukas;
- Gražus užrašas;
- Nesvarbu

14. Ar visada supranti tai, ką perskaitai vadovėlyje?

- Taip, nes.....
.....
- Ne, nes.....
.....
- Nuolatos reikia, kad mokytojai paaiškintų

15. Taisykles, apibrėžimus, naujus žodžius ir kitą medžiagą įsimintum geriau, jei jie būtų paryškinti, apibrėžti?

- Taip, nes.....
.....
- Ne, nes.....
.....
- Nežinau

16. Kokia spalva paryškintum taisykles ir apibrėžimus?

- Juoda;
- Raudona;
- Geltona;
- Mėlyna;
- Žalia
- Kita.....

17. Norėtum, kad tekstai vadovėliuose būtų išspausdinti didesnėmis raidelėmis?

- Taip, nes.....
.....
- Ne, nes.....
.....
- Nežinau

18. Kurio mokomojo dalyko vadovėlis tau patinka labiausiai? Kodėl?

.....
.....

19. Kas vadovėliuose tau nepatinka? (Pasirinkite vieną teiginį)

- Prastas popierius;
- Mažai iliustracijų bei paveikslėlių;
- Vadovėlis sveria per daug;
- Sunku skaityti ilgus tekstus;
- Kita.....

20. Ką keistum savo vadovėliuose, jei tau būtų leista?

- Padaryčiau, kad vadovėliai svertų mažiau;
- Padaryčiau spalvingesnius;
- Labiau paryškinčiau taisykles, apibrėžimus;
- Padaryčiau plonesnius;
- Nieko nekeisčiau

AČIŪ UŽ ATSAKYMUS! SĖKMĖS MOKSLUOSE!

**Galiojančių bendrojo lavinimo dalykų vadovėlių 2010–2011 mokslo metais
sąrašas (V – VI klasėms)**

Nr.	Vadovėlio autorius, pavadinimas, paskirtis	Nuo kelintų metų leidimo galioja	Leidimas 2010 m.	Leidykla
	Vadovėliai V klasei			
1.	R. Dominauskaitė, R. Juodišiūtė. Lietuvių kalba. 1 d. V kl.	1995		Šviesa
2.	R. Dominauskaitė, R. Juodišiūtė. Lietuvių kalba. 1 d. V kl.	1997		Šviesa
3.	R. Dominauskaitė, R. Juodišiūtė. Lietuvių kalba. 2 d. V kl.	1996		Alma littera
4.	J. Sirtautienė, V. ir V. V. Sirtautai. Lietuvių kalba. V kl.	1997		Alma littera
5.	J. Sirtautienė, V. ir V. V. Sirtautai. Lietuvių kalba. 1 d. V kl.	2005		Alma littera
6.	J. Sirtautienė, V. ir V. V. Sirtautai. Lietuvių kalba. 2 d. V kl.	2005		Alma littera
7.	V. V. Sirtautas, J. Sirtautienė. Lietuvių kalba. 1 d. V kl.	2010	pataisytas	Alma littera
8.	V. V. Sirtautas, J. Sirtautienė. Lietuvių kalba. 2 d. V kl.	2010	pataisytas	Alma littera
9.	J. Ambrukaitis, V. Pobrein. Lietuvių kalba. 1-oji kn. V kl. (spec. por. mok.)	2001		Šviesa
10.	J. Ambrukaitis, V. Pobrein. Lietuvių kalba. 2-oji kn. V kl. (spec. por. mok.)	2001		Šviesa
11.	V. Marcišauskaitė, D. Mikulėnienė. Žaidžiu žodžiu. Lietuvių kalba. 1-oji kn. V kl. (serija „Šok“)	2007		Šviesa
12.	V. Marcišauskaitė, D. Mikulėnienė. Žaidžiu žodžiu. Lietuvių kalba. 2-oji kn. V kl. (serija „Šok“)	2007		Šviesa
13.	V. Marcišauskaitė, D. Mikulėnienė. Pritaikė S. Liorančienė, L. Martišiūtė. Žaidžiu žodžiu. Lietuvių kalba. 1-oji kn. V kl. (pritaikytas spec. por. mok.) (pagal seriją „Šok“)	2008		Šviesa
14.	V. Marcišauskaitė, D. Mikulėnienė. Pritaikė S. Liorančienė, L. Martišiūtė. Žaidžiu žodžiu. Lietuvių kalba. 2-oji kn. V kl. (pritaikytas spec. por. mok.) (pagal seriją „Šok“)	2008		Šviesa
15.	V. Salienė. Lietuvių kalbos žinynas. V kl.	2002		Šviesa
16.	L. Abraitytė. Skaitiniai. 1-oji kn. V kl.	1999		Šviesa
17.	L. Abraitytė. Skaitiniai. 1-oji kn. V kl.	2004		Šviesa
18.	L. Abraitytė. Skaitiniai. 1-oji kn. V kl.	2009		Šviesa
19.	L. Abraitytė. Skaitiniai. 2-oji kn. V kl.	1999		Šviesa
20.	L. Abraitytė. Skaitiniai. 2-oji kn. V kl.	2004		Šviesa

21.	L. Abraitytė. Skaitiniai. 2-oji kn. V kl.	2009		Šviesa
22.	V. Janušauskienė, L. Žvironaitė. Lingo lego laduto. Lietuvių literatūra. 1-oji kn. V kl. (serija „Šok“)	2007		Šviesa
23.	V. Janušauskienė, L. Žvironaitė. Lingo lego laduto. Lietuvių literatūra. 2-oji kn. V kl. (serija „Šok“)	2007		Šviesa
24.	V. Janušauskienė, L. Žvironaitė. Pritaikė R. Bagdonaitė, M. Pošiūtė-Žebelienė. Lingo lego laduto. Lietuvių literatūra. 1-oji kn. V kl. (pritaikytas spec. por. mok.) (pagal seriją „Šok“)	2008		Šviesa
25.	V. Janušauskienė, L. Žvironaitė. Pritaikė R. Bagdonaitė, M. Pošiūtė-Žebelienė. Lingo lego laduto. Lietuvių literatūra. 2-oji kn. V kl. (pritaikytas spec. por. mok.) (pagal seriją „Šok“)	2008		Šviesa
26.	L. Karčiauskienė. Skaitymai. Literatūros skaitiniai. 1 d. V kl.	2002		Gimtas žodis
27.	L. Karčiauskienė. Skaitymai. Literatūros skaitiniai. 2 d. V kl.	2002		Gimtas žodis
28.	I. Neseckienė. Saulės laikrodis. Mokomės lietuvių kalbos. 1 d. V kl. (valstybinė kalba)	1999		Gimtas žodis
29.	I. Neseckienė. Saulės laikrodis. Mokomės lietuvių kalbos. 2 d. V kl. (valstybinė kalba)	2000		Gimtas žodis
30.	V. Stumbrienė, A. Kaškelevičienė. Nė dienos be lietuvių kalbos. Lietuvių kalbos vadovėlis pradedantiesiems. V–VI kl. (valstybinė kalba)	2001		Gimtas žodis
31.	V. Juškienė. Lietuvių literatūra. Skaitau–pažįstu–rašau. V kl. (valstybinė kalba)	2005		Gimtas žodis
32.	H. Prosnikova, V. Stumbrienė. Mano ir tavo šalis Lietuva. Lietuvių kalba. 1-oji kn. I m. m.	2007		Homo liber
33.	H. Prosnikova, V. Stumbrienė. Mano ir tavo šalis Lietuva. Lietuvių kalba. 2-oji kn. I m. m.	2008		72 sprendimai
34.	L. Degėsys ir kt. Mano ir tavo šalis Lietuva. Sociokultūrinio ugdymo vadovėlis. V–VIII kl.	2008		Vaistų žinios
35.	A. Jasinska, L. Jaglinska. Polubič gramatyke. Pamilti gramatiką. Lenkų kalba. V kl. (lenkų kalba)	2005		Šviesa
36.	T. Michailovič, A. Gulbinovič. Gimtoji kalba. Lenkų literatūra ir kalba. V kl. (lenkų kalba)	2003		Šviesa
37.	K. Syrnicka, V. Andrušanec. Moje podroze po literaturze. Lenkų literatūra. V kl. (lenkų kalba)	2008		Šviesa
38.	T. Laškevič, J. Brazauskienė. Rusų kalba. V kl. (rusų kalba)	2004		Šviesa
39.	A. Dubietienė, Z. Fijas. Russkaja literatura.	2008		Šviesa

	Rusų literatūra. V kl. (rusų kalba)			
40.	Autorių kolektyvas. Matematika kiekvienam. 1-oji kn. V kl.	2005		Šviesa
41.	Autorių kolektyvas. Matematika kiekvienam. 2-oji kn. V kl.	2006		Šviesa
42.	A. ir G. Bakščiai. Matematika. 1 d. V kl.	2001		Alma littera
43.	A. ir G. Bakščiai. Matematika. 2 d. V kl.	2001		Alma littera
44.	Autorių kolektyvas. Matematika Tau. 1 d. V kl.	2005		TEV
45.	Autorių kolektyvas. Matematika Tau. 2 d. V kl.	2005		TEV
46.	Autorių kolektyvas. Matematika Tau. 1 d. V kl. (lenkų kalba)	2006		TEV
47.	Autorių kolektyvas. Matematika Tau. 2 d. V kl. (lenkų kalba)	2006		TEV
48.	Autorių kolektyvas. Matematika Tau. 1 d. V kl. (rusų kalba)	2006		TEV
49.	Autorių kolektyvas. Matematika Tau. 2 d. V kl. (rusų kalba)	2006		TEV
50.	N. Cibulskaitė. Matematika XXI a. 1 d. V kl.	2005		Kronta
51.	N. Cibulskaitė. Matematika XXI a. 2 d. V kl.	2005		Kronta
52.	N. Cibulskaitė, M. Stričkienė. Matematika ir pasaulis. V kl.	1996		TEV
53.	N. Cibulskaitė, M. Stričkienė. Matematika ir pasaulis. V kl. (lenkų kalba)	1997		TEV
54.	N. Cibulskaitė, M. Stričkienė. Matematika ir pasaulis. V kl. (rusų kalba)	1997		TEV
55.	V. Sičiūnienė ir kt. Formulė. Matematika. 1-oji kn. V kl. (serija „Šok“)	2008		Šviesa
56.	V. Sičiūnienė ir kt. Formulė. Matematika. 2-oji kn. V kl. (serija „Šok“)	2008		Šviesa
57.	E. Pulokienė. Matematika. V kl. (spec. por. mok.)	1999		Šviesa
58.	E. Baleišis, R. Dagienė, K. Grinkevičius, A. Lozdienė. Eureka. Gamtos mokslų vadovėlis. 1 d. V kl.	2005		Briedis
59.	E. Baleišis, R. Dagienė, K. Grinkevičius, A. Lozdienė. Eureka. Gamtos mokslų vadovėlis. 2 d. V kl.	2005		Briedis
60.	E. Lekevičius ir kt. Gamta ir žmogus. V kl.	2002		Alma littera
61.	E. Lekevičius ir kt. Gamta ir žmogus. V kl. (lenkų kalba)	1998		Alma littera
62.	E. Lekevičius ir kt. Gamta ir žmogus. V kl. (rusų kalba)	1997		Alma littera
63.	J. Raugalas ir kt. Mokslininkų pėdomis. Gamtos mokslų vadovėlis. 1-oji kn. V kl. (serija „Šok“)	2007		Šviesa
64.	J. Raugalas ir kt. Mokslininkų pėdomis. Gamtos mokslų vadovėlis. 2-oji kn. V kl.	2007		Šviesa

	(serija „Šok“)			
65.	J. Raugalas ir kt. Mokslininkų pėdomis. Gamtos mokslų vadovėlis. 1-oji kn. V kl. (lenkų kalba) (serija „Šok“)	2010	naujas	Šviesa
66.	J. Raugalas ir kt. Mokslininkų pėdomis. Gamtos mokslų vadovėlis. 2-oji kn. V kl. (lenkų kalba) (serija „Šok“)	2010	naujas	Šviesa
67.	J. Raugalas ir kt. Mokslininkų pėdomis. Gamtos mokslų vadovėlis. 1-oji kn. V kl. (rusų kalba) (serija „Šok“)	2010	naujas	Šviesa
68.	J. Raugalas ir kt. Mokslininkų pėdomis. Gamtos mokslų vadovėlis. 2-oji kn. V kl. (rusų kalba) (serija „Šok“)	2010	naujas	Šviesa
69.	J. Raugalas ir kt. Pritaikė S. Barčienė, V. Petrulionienė. Mokslininkų pėdomis. Gamtos mokslų vadovėlis. 1-oji kn. V kl. (pritaikytas spec. por. mok.) (pagal seriją „Šok“)	2008		Šviesa
70.	J. Raugalas ir kt. Pritaikė S. Barčienė, V. Petrulionienė. Mokslininkų pėdomis. Gamtos mokslų vadovėlis. 2-oji kn. V kl. (pritaikytas spec. por. mok.) (pagal seriją „Šok“)	2008		Šviesa
71.	T. Balvočienė, N. Kriščiūnienė. Informacinės technologijos. Projektų knyga. Vadovėlis. V–VI kl.	2006		Šviesa
72.	T. Balvočienė, N. Kriščiūnienė. Projektų mozaika. Informacinės technologijos. 1-oji kn. V–VI kl. (serija „Šok“)	2008		Šviesa
73.	T. Balvočienė, N. Kriščiūnienė. Projektų mozaika. Informacinės technologijos. 2-oji kn. V–VI kl. (serija „Šok“)	2008		Šviesa
74.	V. Dagiienė. Tavo bičiulis kompiuteris. Informacinės technologijos. 1 d. V–VI kl.	2006		TEV
75.	V. Dagiienė. Tavo bičiulis kompiuteris. Informacinės technologijos. 2 d. V–VI kl.	2006		TEV
76.	V. Dagiienė. Tavo bičiulis kompiuteris. Informacinės technologijos. 1 d. V–VI kl. (lenkų kalba)	2007		TEV
77.	V. Dagiienė. Tavo bičiulis kompiuteris. Informacinės technologijos. 2 d. V–VI kl. (lenkų kalba)	2007		TEV
78.	V. Brazdeikis, A. Verseckas, R. Zabarauskas. Informacinių technologijų pradmenys. V–VI kl.	2006		Šviesa
79.	V. Nekiūnienė, D. Monkevičienė, I. Jakubonienė, R. Alaburdienė, G. Dulevičienė. Kompiuterių karuselė. Informacinės technologijos. 1-oji kn. V–VI kl.	2007		Vaga
80.	V. Nekiūnienė, D. Monkevičienė, I. Jakubonienė, R. Alaburdienė,	2007		Vaga

	G. Dulevičienė. Kompiuterių karuselė. Informacinės technologijos. 2-oji kn. V–VI kl.			
81.	A. Žandaris, A. Lozdienė, I. Mackevič, J. Aušraitė. Kodėlčius. Informacinės technologijos. 1 d. V–VI kl.	2006		Žara
82.	A. Žandaris, A. Lozdienė, I. Mackevič, J. Aušraitė. Kodėlčius. Informacinės technologijos. 2 d. V–VI kl.	2006		Žara
83.	J. Brazauskas. Lietuvos istorija. Skaitiniai. V kl.	2000		Šviesa
84.	V. Jakimavičius. Gimtoji šalis Lietuva. Lietuvos istorijos skaitiniai. V kl.	1998		Alma littera
85.	V. Jakimavičius. Gimtoji šalis Lietuva. Lietuvos istorijos skaitiniai. V kl. (lenkų kalba)	1997		Alma littera
86.	V. Jakimavičius. Gimtoji šalis Lietuva. Lietuvos istorijos skaitiniai. V kl. (rusų kalba)	1997		Alma littera
87.	R. Laužikas, G. Mackevičius, K. Mickevičius. Kelias. Istorijos vadovėlis. V kl.	2000		Briedis
88.	R. Laužikas, K. Mickevičius, Ž. Tamkutonytė-Mikailienė. Kelias. Lietuvos istorijos vadovėlis. 1 d. V kl.	2008		Briedis
89.	R. Laužikas, K. Mickevičius, Ž. Tamkutonytė-Mikailienė. Kelias. Lietuvos istorijos vadovėlis. 2 d. V kl.	2008		Briedis
90.	R. Laužikas, K. Mickevičius ir kt. Kelias. Istorijos vadovėlis. V kl. (pritaikytas spec. por. mok.)	2005		Briedis
91.	R. Laužikas, K. Mickevičius, Ž. Tamkutonytė-Mikailienė, I. Kapleris. Kelias. Lietuvos istorijos vadovėlis. 1 d. V kl. (lenkų kalba)	2008		Briedis
92.	R. Laužikas, K. Mickevičius, Ž. Tamkutonytė-Mikailienė, I. Kapleris. Kelias. Lietuvos istorijos vadovėlis. 2 d. V kl. (lenkų kalba)	2008		Briedis
93.	R. Laužikas, K. Mickevičius, Ž. Tamkutonytė-Mikailienė, I. Kapleris. Kelias. Lietuvos istorijos vadovėlis. 1 d. V kl. (rusų kalba)	2009		Briedis
94.	R. Laužikas, K. Mickevičius, Ž. Tamkutonytė-Mikailienė, I. Kapleris. Kelias. Lietuvos istorijos vadovėlis. 2 d. V kl. (rusų kalba)	2009		Briedis
95.	J. Litvinaitė. Palikimas. Istorijos vadovėlis. 1-oji kn. V kl. (serija „Šok“)	2007		Šviesa
96.	J. Litvinaitė. Palikimas. Istorijos vadovėlis. 2-oji kn. V kl. (serija „Šok“)	2007		Šviesa
97.	S. Stašaitis, J. Šačkutė. Tėvynės istorijos	2000		Margi raštai

	puslapiai. Lietuvos istorijos vadovėlis. V kl.			
98.	I. Zakarauskienė. Lietuvos istorija. Skaitiniai. V kl.	2000		Agora
99.	V. Niauronytė. „...amžini kaip kalnai“. Antikos kultūros vadovėlis. Seniausios civilizacijos. V–VII kl.	2006		Versus aureus
100.	A. Narčiūtė, D. Samuilienė, I. Staknienė. Dailė. V–VI kl.	2001		Naujoji Rosma
101.	I. Staknienė, R. Tuinylaitė. Vaizdų pasaulyje. Dailės vadovėlis. V kl. (serija „Šok“)	2008		Šviesa
102.	K. K. Šiaulytis. Moku piešti. Dailės vadovėlis. V kl.	2002		Šviesa
103.	E. Balčytis. Muzika. V kl.	2002		Šviesa
104.	A. Dikčius, D. Vyčinienė. Muzika. V kl.	1999		Alma littera
105.	R. Malikėnienė. Muzikos labirintai. V kl. (serija „Šok“)	2010	naujas	Šviesa
106.	Autorių kolektyvas. Buities kultūra ir technologijos. V kl.	2001		Onė
107.	R. Dačiulytė, R. Indičianskienė. Technologijos. Siuvimas. V kl.	2000		Lama
108.	J. K. Galkauskas. Medžio darbai. V–X kl.	1997		Šviesa
109.	J. K. Galkauskas. Metalo darbai. V–X kl.	1998		Šviesa
110.	V. Kiškienė. Mūsų rankdarbiai. V–X kl.	2000		Šviesa
111.	L. Kudirkienė. Vytinės juostos. V–X kl.	1999		Lama
112.	V. Mackialaitė-Kivilienė. Nėrimo pradmenys. V–VII kl.	1998		Šviesa
113.	B. Mielkuvienė ir kt. Technologijos. Kulinarija. V kl.	1999		Lama
114.	V. Augustinavičius, R. Čiupaila, J. Lekarevičius ir kt. Technologijos. Konstrukcinės medžiagos ir elektronika. V–VI kl. (serija „Šok“)	2008		Šviesa
115.	A. Buračienė, N. Jucienė, M. Narvilas ir kt. Technologijos. Mityba ir tekstilė. V–VI kl. (serija „Šok“)	2008		Šviesa
116.	A. Pacevičiūtė, L. Statauskienė, E. Gedmantienė. Darbai su audiniu, siūlais, verpalais (drabužių kultūra). V–VIII kl.	2000		Šviesa
117.	F. Burkhardt, P. Krahulec. Etika. V–VI kl.	2003		Alma littera
118.	R. Melnikova, A. Lastauskienė, N. Naujokaitytė. Aš, tu, mes ir pasaulis. Etika. 1 d. V–VI kl.	2007		Enciklopedija
119.	R. Melnikova, A. Lastauskienė, N. Naujokaitytė. Aš, tu, mes ir pasaulis. Etika. 2 d. V–VI kl.	2007		Enciklopedija
120.	R. Dirginčienė, A. Saulytė. Etika. V kl.	2007		Šviesa
121.	V. Vaicekauskienė. Esu žmonių vaikas. Etika. V–VII kl. (rusų kalba)	1998		Alma littera
122.	R. Stoškienė, A. Timofejevienė, S. Skapienė ir kt. Key to English. Anglų kalba. A2. 1	2008		Šviesa

	lygis. 1-oji kn. V kl. IV m. m. (serija „Šok“)			
123.	R. Stoškienė, A. Timofejevienė, S. Skapienė ir kt. Key to English. Anglų kalba. A2. 1 lygis. 2-oji kn. V kl. IV m. m. (serija „Šok“)	2008		Šviesa
124.	V. Rupainienė ir kt. Super English 1. Anglų kalba. A2. 1.1. V kl.	2006		Šviesa
125.	E. Narbutas. Le Francais 2. Prancūzų kalba. 2-oji kn. II m. m.	2003		Šviesa
126.	M. Jakubauskienė. Mein drittes deutsches Buch. I k. V m. m.	1999		Šviesa
127.	R. Kahu, H. Org. Hallo, Freunde! Kinderbuch. I k. II m. m.	2000		Šviesa
	Vadovėliai VI klasei			
128.	R. Dominauskaitė, R. Juodišiūtė. Lietuvių kalba. 1 d. VI kl.	1997		Alma littera
129.	R. Dominauskaitė, R. Juodišiūtė. Lietuvių kalba. 2 d. VI kl.	1998		Alma littera
130.	J. Sirtautienė, V. ir V. V. Sirtautai. Lietuvių kalba. VI kl.	1998		Alma littera
130.	J. Sirtautienė, V. ir V. V. Sirtautai. Lietuvių kalba. 1 d. VI kl.	2005		Alma littera
131.	J. Sirtautienė, V. ir V. V. Sirtautai. Lietuvių kalba. 2 d. VI kl.	2005		Alma littera
132.	J. Ambrukaitis, V. Pobrein. Lietuvių kalba. VI kl. (spec. por. mok.)	2002		Šviesa
133.	V. Marcišauskaitė, D. Mikulėnienė, J. Petrauskaitė. Vėl žaidžiu žodžiu. Lietuvių kalba. 1-oji kn. VI kl. (serija „Šok“)	2008		Šviesa
134.	V. Marcišauskaitė, D. Mikulėnienė, J. Petrauskaitė. Vėl žaidžiu žodžiu. Lietuvių kalba. 2-oji kn. VI kl. (serija „Šok“)	2008		Šviesa
135.	V. Marcišauskaitė, D. Mikulėnienė, J. Petrauskaitė. Pritaikė S. Liorančienė, L. Martišiūtė. Vėl žaidžiu žodžiu. Lietuvių kalba. 1-oji kn. VI kl. (pritaikytas spec. por. mok.) (pagal seriją „Šok“)	2009		Šviesa
136.	V. Marcišauskaitė, D. Mikulėnienė, J. Petrauskaitė. Pritaikė S. Liorančienė, L. Martišiūtė. Vėl žaidžiu žodžiu. Lietuvių kalba. 2-oji kn. VI kl. (pritaikytas spec. por. mok.) (pagal seriją „Šok“)	2009		Šviesa
137.	V. Janušauskienė, L. Žvironaitė. Rito rato ratuto. Lietuvių literatūra. 1-oji kn. VI kl. (serija „Šok“)	2008		Šviesa
138.	V. Janušauskienė, L. Žvironaitė. Rito rato ratuto. Lietuvių literatūra. 2-oji kn. VI kl. (serija „Šok“)	2008		Šviesa
139.	V. Salienė. Lietuvių kalbos žinynas. VI kl.	1998		Šviesa
140.	V. Salienė. Lietuvių kalbos žinynas. VI kl.	2002		Šviesa
141.	L. Abraitytė (sud.). Skaitiniai. VI kl.	1995		Šviesa
142.	L. Abraitytė (sud.). Skaitiniai. VI kl.	1999		Šviesa

143.	L. Abraitytė (sud.). Skaitiniai. 1-oji kn. VI kl.	2003		Šviesa
144.	L. Abraitytė (sud.). Skaitiniai. 2-oji kn. VI kl.	2003		Šviesa
145.	L. Abraitytė. Skaitiniai. 1-oji kn. VI kl.	2010	naujas	Šviesa
146.	L. Abraitytė. Skaitiniai. 2-oji kn. VI kl.	2010	naujas	Šviesa
147.	L. Karčiauskienė. Skaitymai. Literatūros vadovėlis. 1 d. VI kl.	2003		Gimtas žodis
148.	L. Karčiauskienė. Skaitymai. Literatūros vadovėlis. 2 d. VI kl.	2003		Gimtas žodis
149.	E. Petrašiūnienė. Žodžių tiltai. Mokomės lietuvių kalbos. 1 d. VI kl. (valstybinė kalba)	1999		Gimtas žodis
150.	E. Petrašiūnienė. Žodžių tiltai. Mokomės lietuvių kalbos. 2 d. VI kl. (valstybinė kalba)	2000		Gimtas žodis
151.	V. Juškienė. Lietuvių literatūra. Skaitau–pažįstu–rašau. VI kl. (valstybinė kalba)	2006		Gimtas žodis
152.	B. Dvilevič, L. Siekacka. Žodžių šalyje. Lenkų literatūra ir kalba. VI kl. (lenkų kalba)	2003		Šviesa
153.	A. Jasinska, L. Jaglinska. Polubič gramatyke. Pamilti gramatiką. Lenkų kalba. VI kl. (lenkų kalba)	2006		Šviesa
154.	K. Syrnicka, V. Andrušanec. Lenkų literatūra. VI kl. (lenkų kalba)	2009		Šviesa
155.	D. Klumbytė ir kt. Literatūros pasaulyje. Mokomoji chrestomatija. VI kl. (rusų kalba)	1997		Naujoji Rosma
156.	S. Švaiko, A. Romanovičius. Rusų kalba. VI kl. (rusų kalba)	2001		Šviesa
157.	R. Šapiro, I. Aniuškienė. Na perekrestke kultur. Rusų literatūra. VI kl. (rusų kalba)	2008		Šviesa
158.	Autorių kolektyvas. Matematika kiekvienam. 1-oji kn. VI kl.	2006		Šviesa
159.	Autorių kolektyvas. Matematika kiekvienam. 2-oji kn. VI kl.	2006		Šviesa
160.	Autorių kolektyvas. Matematika Tau. 1 d. VI kl.	2006		TEV
161.	Autorių kolektyvas. Matematika Tau. 2 d. VI kl.	2006		TEV
162.	Autorių kolektyvas. Matematika Tau. 1 d. VI kl. (lenkų kalba)	2007		TEV
163.	Autorių kolektyvas. Matematika Tau. 2 d. VI kl. (lenkų kalba)	2007		TEV
164.	Autorių kolektyvas. Matematika Tau. 1 d. VI kl. (rusų kalba)	2007		TEV
165.	Autorių kolektyvas. Matematika Tau. 2 d. VI kl. (rusų kalba)	2007		TEV
166.	A. ir G. Bakščiai. Matematika. 1 d. VI kl.	2003		Alma littera
167.	A. ir G. Bakščiai. Matematika. 2 d. VI kl.	2003		Alma littera
168.	N. Cibulskaitė, M. Stričkienė. Matematika	1997		TEV

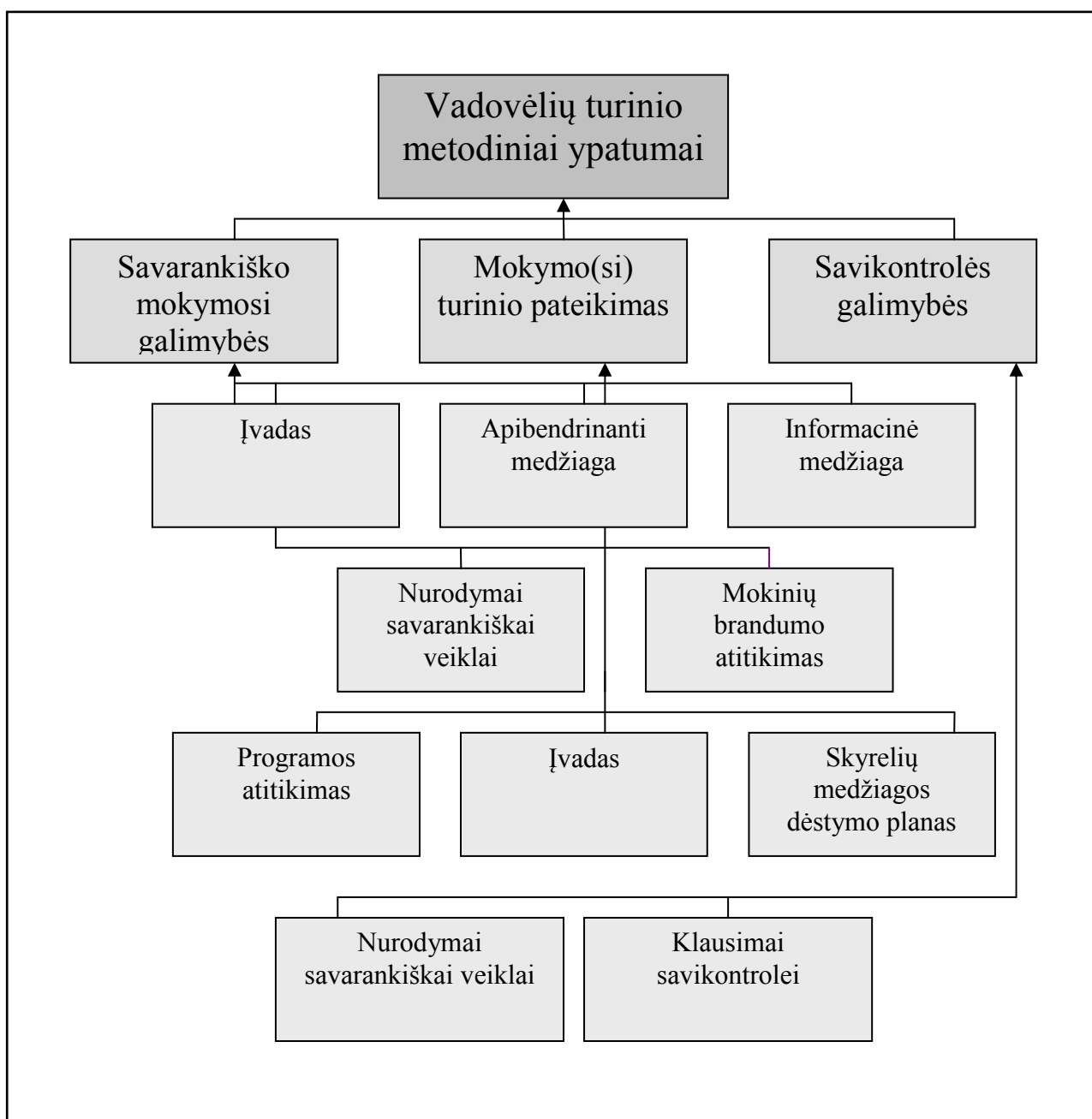
	ir pasaulis. VI kl.			
169.	O. Štītilienė, E. Pulokienė. Matematika. VI kl. (spec. por. mok.)	2002		Šviesa
170.	N. Cibulskaitė, M. Stričkienė. Matematika ir pasaulis. VI kl. (lenkų kalba)	1998		TEV
171.	N. Cibulskaitė, M. Stričkienė. Matematika ir pasaulis. VI kl. (rusų kalba)	1998		TEV
172.	V. Sičiūnienė ir kt. Formulė. Matematika. 1-oji kn. VI kl. (serija „Šok“)	2009		Šviesa
173.	V. Sičiūnienė ir kt. Formulė. Matematika. 2-oji kn. VI kl. (serija „Šok“)	2009		Šviesa
174.	E. Baleišis, R. Dagienė, K. Grinkevičius, A. Lozdienė, S. Ustilaitė. Eureka. Gamtos mokslų vadovėlis. 1 d. VI kl.	2006		Briedis
175.	E. Baleišis, R. Dagienė, K. Grinkevičius, A. Lozdienė, S. Ustilaitė. Eureka. Gamtos mokslų vadovėlis. 2 d. VI kl.	2006		Briedis
176.	E. Lekevičius, E. Motiejūnienė. Gamta ir žmogus. VI kl.	1999		Alma littera
177.	E. Lekevičius, E. Motiejūnienė. Gamta ir žmogus. VI kl. (lenkų kalba)	1999		Alma littera
178.	E. Lekevičius, E. Motiejūnienė. Gamta ir žmogus. VI kl. (rusų kalba)	1999		Alma littera
179.	J. Raugas ir kt. Mokslininkų pėdomis. Gamtos mokslų vadovėlis. 1-oji kn. VI kl. (serija „Šok“)	2008		Šviesa
180.	J. Raugas ir kt. Mokslininkų pėdomis. Gamtos mokslų vadovėlis. 2-oji kn. VI kl. (serija „Šok“)	2008		Šviesa
181.	L. Geleževičiūtė, E. Motiejūnienė, J. Raugas, S. Vingelienė, G. Vitalienė, D. Bigelienė, J. Dzikavičiūtė. Pritaikė S. Barčienė, V. Petrulionienė. Mokslininkų pėdomis. Gamtos mokslų vadovėlis. 1-oji kn. VI kl. (pritaikytas spec. por. mok.) (pagal seriją „Šok“)	2009		Šviesa
182.	L. Geleževičiūtė, E. Motiejūnienė, J. Raugas, S. Vingelienė, G. Vitalienė, D. Bigelienė, J. Dzikavičiūtė. Pritaikė S. Barčienė, V. Petrulionienė. Mokslininkų pėdomis. Gamtos mokslų vadovėlis. 2-oji kn. VI kl. (pritaikytas spec. por. mok.) (pagal seriją „Šok“)	2009		Šviesa
183.	E. Bakonis, R. Virginavičiūtė. Senovės istorija. VI–VII kl.	1996		Lietus
184.	E. Bakonis. Pasaulio istorija. VI kl.	1997		Briedis
185.	E. Bakonis. Pasaulio istorija. VI kl. (lenkų kalba)	1998		Briedis
186.	E. Bakonis. Pasaulio istorija. VI kl. (rusų kalba)	1998		Briedis
187.	W. Bobinski, G. Szymanowski. Tėvynėje ir Europoje. Istorijos vadovėlis. VI kl.	2003		Šviesa

188.	J. Brazauskas. Lietuvos istorija. VI–VII kl.	1994		Šviesa
189.	J. Brazauskas. Lietuvos istorija. VI–VII kl. (lenkų kalba)	1995		Šviesa
190.	J. Brazauskas. Lietuvos istorija. VI–VII kl. (rusų kalba)	1994		Šviesa
191.	A. Gečas, L. Gečienė. Pasaulio istorijos skaitiniai. VI kl.	2003		Šviesa
192.	M. Kyjv ir kt. Senovės istorija. VI kl. (rusų kalba)	1996		Avita
193.	J. Litvinaitė, A. Bakonienė. Europos palikimas. Istorijos vadovėlis. 1-oji kn. VI kl. (serija „Šok“)	2009		Šviesa
194.	J. Litvinaitė, A. Bakonienė. Europos palikimas. Istorijos vadovėlis. 2-oji kn. VI kl. (serija „Šok“)	2009		Šviesa
195.	R. Šalna, K. Mickevičius. Žingsniai. Pasaulio istorijos vadovėlis. VI kl.	2002		Briedis
196.	K. Mickevičius, R. Šalna, A. Meištas, R. Laužikas, I. Kapleris. Žingsniai. Istorijos vadovėlis. 1 d. VI kl.	2009		Briedis
197.	K. Mickevičius, R. Šalna, A. Meištas, R. Laužikas, I. Kapleris. Žingsniai. Istorijos vadovėlis. 2 d. VI kl.	2009		Briedis
198.	R. Šalna, K. Mickevičius, A. Meištas, R. Laužikas, I. Kapleris. Žingsniai. Istorijos vadovėlis. 1 d. VI kl. (lenkų kalba)	2009		Briedis
199.	R. Šalna, K. Mickevičius, A. Meištas, R. Laužikas, I. Kapleris. Žingsniai. Istorijos vadovėlis. 2 d. VI kl. (lenkų kalba)	2009		Briedis
200.	R. Šalna, K. Mickevičius, A. Meištas, R. Laužikas, I. Kapleris. Žingsniai. Istorijos vadovėlis. 1 d. VI kl. (rusų kalba)	2010	naujas	Briedis
201.	R. Šalna, K. Mickevičius, A. Meištas, R. Laužikas, I. Kapleris. Žingsniai. Istorijos vadovėlis. 2 d. VI kl. (rusų kalba)	2010	naujas	Briedis
202.	A. Čižauskienė ir kt. Pasaulio istorija. VI kl.	2003		Kronta
203.	M. Ader, R. Garliauskienė. Geografijos vadovėlis. 1-oji kn. VI kl.	2008		Kronta
204.	M. Ader, R. Garliauskienė. Geografijos vadovėlis. 2-oji kn. VI kl.	2008		Kronta
205.	R. Garliauskienė. Geografijos pradmenys. VI kl.	1997		Briedis
206.	R. Garliauskienė. Geografijos pradmenys. VI kl. (lenkų kalba)	1998		Briedis
207.	R. Garliauskienė. Geografijos pradmenys. VI kl. (rusų kalba)	1998		Briedis
208.	G. Kynė, V. Kirilovas, I. Mikulienė, S. Žiūrienė. Mūsų daug – pasaulis vienas. Geografijos vadovėlis. 1-oji kn. VI kl. (serija „Šok“)	2008		Šviesa
209.	G. Kynė, V. Kirilovas, I. Mikulienė, S.	2008		Šviesa

	Žiūrienė. Mūsų daug – pasaulis vienas. Geografijos vadovėlis. 2-oji kn. VI kl. (serija „Šok“)			
210.	R. Šalna, V. Tuskenienė. Žemė. Geografijos vadovėlis. 1 d. VI kl.	2009		Briedis
211.	R. Šalna, V. Tuskenienė. Žemė. Geografijos vadovėlis. 2 d. VI kl.	2009		Briedis
212.	R. Šalna. Žemė. Geografijos vadovėlis. 1 d. VI kl.	2004		Briedis
213.	R. Šalna. Žemė. Geografijos vadovėlis. 2 d. VI kl.	2004		Briedis
214.	R. Šalna. Žemė. Geografijos vadovėlis. 1 d. VI kl. (lenkų kalba)	2005		Briedis
215.	R. Šalna. Žemė. Geografijos vadovėlis. 2 d. VI kl. (lenkų kalba)	2005		Briedis
216.	R. Šalna. Žemė. Geografijos vadovėlis. 1 d. VI kl. (rusų kalba)	2006		Briedis
217.	R. Šalna. Žemė. Geografijos vadovėlis. 2 d. VI kl. (rusų kalba)	2006		Briedis
218.	I. Staknienė, R. Tuinylaitė. Vaizdų kalba. Dailės vadovėlis. VI kl. (serija „Šok“)	2009		Šviesa
219.	K. K. Šiaulytis. Mano nauji atradimai. Tikrovės formos, erdvės spalvos. Dailės vadovėlis. VI kl.	2002		Šviesa
220.	E. Balčytis. Muzika. VI kl.	1999		Šviesa
221.	A. Dikčius, J. Vaišvilienė, E. Velička. Mano muzika. VI kl. (su CD)	2002		Alma littera
222.	Autorių kolektyvas. Buities kultūra ir technologijos. VI kl.	2001		Onė
223.	Autorių kolektyvas. Technologijos. Kulinarija. VI kl.	2000		Lama
224.	V. Mackialaitė-Kivilienė. Mezgimo pradmenys. VI–VIII kl.	2001		Šviesa
225.	A. Pacevičiūtė ir kt. Technologijos. Siuvimas. VI kl.	2002		Lama
226.	R. Dirginčienė, A. Saulytė. Būti drauge. Etikos vadovėlis. VI kl. (serija „Šok“)	2008		Šviesa
227.	R. Stoškienė ir kt. Key to English. Anglų kalba. A2 lygis. 1-oji kn. VI kl. (serija „Šok“)	2009		Šviesa
228.	R. Stoškienė ir kt. Key to English. Anglų kalba. A2 lygis. 2-oji kn. VI kl. (serija „Šok“)	2009		Šviesa
229.	R. Stoškienė, A. Timofejevienė. School English 3. Anglų kalba. III m. m.	2001		Šviesa
230.	V. Rupainienė, B. Baskakovienė, A. Prekeris Braun, R. Liutkuvienė, I. Šneiderienė. Super English 2. Anglų kalba. 2-oji kn. VI kl.	2007		Šviesa
231.	G. Sivicka, A. Poliakevič. Slowo po slowe. Lenkų kalbos vadovėlis. II k. I m. m.	2009		

232.	E. Narbutas. Prancūzų kalba. III m. m.	1997		Šviesa
233.	Autorių kolektyvas. Au fil des mots. 1 d. VI–XII kl.	2003		Presvika
234.	Autorių kolektyvas. Au fil des mots. 2 d. VI–XII kl.	2003		Presvika
235.	R. Kahu, H. Org. Hallo, Freunde! Deutsch mit Deufi. III m. m.	2001		Šviesa
236.	A. Mikalauskienė, R. Razmienė. Deutsch für mich. I k. VI–VII m. m.	1999		Šviesa
237.	F. Jin, L. Rohrmann, M. Zbrankova. Lietuviškąjį leidimą parengė R. Razmienė, V. Katinienė, P. Villuveit. Prima A1. Deutsch für Jugendliche. VI kl. I m. m.	2007		Šviesa
238.	J. Brazauskienė, N. Kliorienė. V dobrij put! 1. Rusų kalba. I m. m.	2005		Šviesa
239.	J. Brazauskienė, N. Kliorienė. V dobrij put! Rusų kalba. 1-oji kn. I m. m. (serija „Šok“)	2008		Šviesa
240.	J. Brazauskienė, N. Kliorienė. V dobrij put! Rusų kalba. 2-oji kn. I m. m. (serija „Šok“)	2008		Šviesa
241.	M. Puzaitė, S. Pavlovskaja. Čtenije s uvlečienijem. VI–VII kl.	2001		Presvika
242.	M. Puzaitė, L. Šernienė. Šag za šagom. 1 d. VI kl. I m. m.	2003		Presvika
243.	M. Puzaitė, L. Šernienė. Šag za šagom. 1 d. I m. m.	2008		Presvika

N. Cibulskaitės, K. Baranovskos (2010) vadovėlių turinio metodinių ypatumų schema

LIETUVOS RESPUBLIKOS SVEIKATOS APSAUGOS MINISTRO
ĮSAKYMAS

DĖL LIETUVOS HIGIENOS NORMOS HN 22:2003 „MOKYKLINIAI VADOVĖLIAI“
PATVIRTINIMO

2003 m. birželio 11 d. Nr. V-345
Vilnius

Vadovaudamasis Lietuvos Respublikos visuomenės sveikatos priežiūros įstatymo (Žin., 2002, Nr. 56-2225) 36 straipsnio 2 dalies 1 punktu:

1. T v i r t i n u Lietuvos higienos normą HN 22:2003 „Mokykliniai vadovėliai“ (pridedama).
2. N u s t a t a u, kad nuo 2005 m. sausio 1 d. visi į rinką naujai leidžiami vadovėliai turi atitikti Lietuvos higienos normos HN 22:2003 „Mokykliniai vadovėliai“ reikalavimus.
3. L a i k a u netekusia galios nuo 2005 m. sausio 1 d. Lietuvos higienos normą HN 22–1992 „Mokykliniai vadovėliai. Higienos normos ir taisyklės“, patvirtintą Lietuvos Respublikos vyriausiojo valstybinio gydytojo higienisto 1992 m. gruodžio 22 d. nutarimu Nr. 8.
3. P a v e d u ministerijos sekretoriui Eduardui Bartkevičiui įsakymo vykdymo kontrolę.

SVEIKATOS APSAUGOS MINISTRAS

JUOZAS OLEKAS

PATVIRTINTA

Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos
ministro 2003 m. birželio 11 d. įsakymu
Nr. V-345

LIETUVOS HIGIENOS NORMA HN 22:2003 „MOKYKLINIAI VADOVĖLIAI“

I. TAIKYMO SRITIS

1. Ši higienos norma nustato pagrindinius reikalavimus mokyklinio vadovėlio (toliau – vadovėlis) spausdinimui naudojamiems dažams, popieriui, šriftui, teksto išdėstymui, formatui, įrišimui ir svoriui.
2. Ji taikoma visiems į rinką teikiams vadovėliams, išskyrus vadovėlius Brailio raštu.
3. Ši higienos norma privaloma visiems juridiniams ir fiziniams asmenims, teikiantiems Lietuvoje išleistus vadovėlius į rinką bei vykdančiams rinkos kontrolę.
4. Ši higienos norma nesukuria kliūčių teikti į rinką vadovėlius, kurie yra teisėtai gaminami ar teikiami į rinką kitose Europos Sąjungos ir Europos ekonominės erdvės valstybėse narėse pagal tų valstybių reikalavimus, jei yra užtikrinamas atitinkamas vaikų apsaugos lygis.

II. NUORODOS

5. Teisės aktai, į kuriuos šioje higienos normoje pateikiamos nuorodos:
  - 5.1. Lietuvos Respublikos produktų saugos įstatymas (Žin., 1999, Nr. 52-1673; 2001, Nr. 64-2324);
  - 5.2. Lietuvos higienos norma HN 36:2002 „Draudžiamos ir ribojamos medžiagos“, patvirtinta Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2002 m. gegužės 27 d. įsakymu Nr. 239 (Žin., 2002, Nr. 59-2404).

III. SĄVOKOS IR JŲ APIBRĖŽIMAI

6. Šioje higienos normoje vartojamos sąvokos ir jų apibrėžimai:
  - 6.1. **mokyklinis vadovėlis** – daugkartinio naudojimo spausdintas bendrojo lavinimo dalyko mokymo(si) šaltinis, kuris atitinka švietimo ir mokslo ministro patvirtintas bendrąsias programas ir išsilavinimo standartus, skirtas konkrečios klasės (klasių, amžiaus grupės, mokymosi pakopos) moksleiviams ir turi patvirtinimo žymą, įrašytą švietimo ir mokslo ministro nustatyta tvarka.

6.2. **vadovėlio pateikimas į rinką** – vadovėlio laikymas (saugojimas), pardavimas, nuoma ar kitoks perdavimo vartotojams būdas.

6.3. **pagrindinis tekstas** – tekstinė informacija, kurioje pateikiama pagrindinė mokymo(si) medžiaga.

6.4. **pagalbinis tekstas** – kita tekstinė ir vaizdinė informacija (užrašai po iliustracijomis, citatos, rodyklės, lentelės, formulės ir pan.).

6.5. **eilutė** – raidės arba kiti ženklai, išdėstyti vienoje horizontalioje puslapio skilties linijoje.

6.6. **punktas** – nesisteminis šrifto dydžio matas, apytiksliai lygus 0,35 mm.

6.7. **paraštė** – tarpas tarp teksto ir lapo kraštų arba susegimo linijos.

6.8. **vadovėlio formatas** – vadovėlio puslapio plotis ir aukštis, išreikštas milimetrais.

6.9. **fonas** – spalvinis teksto pagrindas.

IV. BENDROSIOS NUOSTATOS

7. Vadovėlių spausdinimui draudžiama naudoti popierių, dažus ar kitas medžiagas, kurių sudėtyje yra kenksmingų medžiagų [5.2].

8. Fiziniai ar juridiniai asmenys, pateikę į rinką šios higienos normos reikalavimų neatitinkančius vadovėlius, atsako teisės aktų nustatyta tvarka [5.1].

V. REIKALAVIMAI POPIERIUI

9. Vadovėliai turi būti spausdinami vienos rūšies poligrafiniame celiulioziniame popieriuje, kurio gramatūra ne mažesnė kaip 70 g/m².

10. Popierius turi būti neskaidrus, nepurus, be chloro junginių.

11. Draudžiama naudoti laikraštinių ir žurnalinį popierių.

VI. REIKALAVIMAI ŠRIFTUI

12. Pagrindinio teksto šriftas turi būti status, juodos spalvos. Rekomenduojama, kad šrifto raidžių linijos būtų vienodo storio.

13. Draudžiama pagrindiniame tekste naudoti ornamentuotą ar ažūrinį šriftą.

14. Antraštės, išskiriamieji žodžiai ar sakiniai gali būti spausdinami pusjuodžiu šriftu ar kursyvu.

15. Stambesnės antraštės gali būti juodos arba spalvotos fone ar be fono.

16. Pagalbinis tekstas gali būti spausdinamas kursyvu ar smulkesniu šriftu arba kitu šriftu fone arba be fono.

17. Teksto fonas turi būti neryškios spalvos ir parinktas taip, kad raidės aiškiai matytųsi ir būtų įskaitomos.

18. Vadovėliuose 1 klasei mokomosios abėcėlės raidės turi būti spausdinamos ne mažesniu kaip 48 spaustuvinių punktų šriftu.

19. Piešiniai ir iliustracijos neturi būti kontrastingų ir ryškių spalvų.

20. Pagrindinio ir pagalbinio teksto šriftų dydis nurodytas 1 lentelėje.

1 lentelė. Vadovėlio šrifto dydis

Vadovėlio paskirtis kaip	Pagrindinis šriftas ne mažesnis kaip (spaustuviniais punktais)	Pagalbinis šriftas ne mažesnis (spaustuviniais punktais)
Vadovėliai 1 klasei	18	_____
Vadovėliai 2 klasei	16	12
Vadovėliai 3–4 klasėms	14	12
Vadovėliai 5–6 klasėms	12	10
Vadovėliai 7–10 klasėms	11	9
Vadovėliai 11–12 klasėms	10	8

VII. REIKALAVIMAI TEKSTO IŠDĖSTYMIUI

21. Vadovėliuose 1–4 klasėms pagrindinis tekstas turi būti spausdinamas viena skiltimi.
22. Vyresniųjų klasių vadovėliuose pagrindinis tekstas gali būti spausdinamas ne daugiau kaip dviem skiltimis.
23. Spausdinant tekstą dviem skiltimis atstumas tarp skilčių turi būti ne mažesnis kaip 5 mm.
24. Atstumas tarp raidžių ir žodžių turi būti toks, kad tekstas nesiliėtų ir būtų lengvai įskaitomas.
25. Visos vadovėlio paraštės, išskyrus vidinę, turi būti ne siauresnės kaip 10 mm. Vidinė vadovėlio paraštė turi būti ne siauresnė kaip 15 mm.

VIII. REIKALAVIMAI FORMATUI, ĮRIŠIMUI, SVORIUI

26. Vadovėlio plotis turi būti ne mažesnis kaip 145 mm ir ne didesnis kaip 215 mm, aukštis – ne mažesnis kaip 210 mm ir ne didesnis kaip 297 mm.
27. Vadovėliai turi būti patvariai įrišti, juos būtų lengva vartyti. Įrišimo medžiagos turi būti neteplios.
28. Didžiausias leidžiamas vadovėlio svoris pateiktas 2 lentelėje.

2 lentelė. Vadovėlių svoris

Vadovėlio paskirtis	Vadovėlio svoris ne daugiau kaip (g)
Vadovėliai 1–4 klasėms	300
Vadovėliai 5–8 klasėms	400
Vadovėliai 9–10 klasėms	500
Vadovėliai 11–12 klasėms	600

POŽYMIŲ DAŽNIŲ ANALIZĖS LENTELĖS
(PAGAL ANKETAS PEDAGOGAMS)

Vadovėliai gali įtakoti mokinių mokymosi rezultatus?

		Dažnis	Procentais	Procentai nuo galiojančių	Suminiai procentai
Galiojantys	Taip	46	46%	46	46
	Ne	3	3%	3	49
	Iš dalies	51	51%	51	100
	Iš viso	100	100%	100	

Kaip Jūs vertinate turinio ir vaizdinių elementų santykį vadovėlyje?

		Dažnis	Procentais	Procentai nuo galiojančių	Suminiai procentai
Galiojantys	Teigiamai	65	65%	65,0	65,0
	Neigiamai	3	3%	3,0	68,0
	Iliustracijos kartais neatspindi turinio esmės	30	30%	30,0	98,0
	Kita	2	2%	2,0	100,0
	Iš viso	100	100%	100,0	

Ar leidėjų parinkti šriftai visuomet atitinka moksleivių amžių?

		Dažnis	Procentais	Procentai nuo galiojančių	Suminiai procentai
Galiojantys	Taip	66	66%	66,0	66,0
	Kartais	26	26%	26,0	92,0
	Ne	6	6%	6,0	98,0
	Kita	2	2%	2,0	100,0
	Iš viso	100	100%	100,0	

Ar Jūsų dėstomo dalyko vadovėliai iliustruoti?

		Dažnis	Procentais	Procentai nuo galiojančių	Suminiai procentai
Galiojantys	Iliustruoti gausiai	39	39%	39,0	39,0
	Iliustruoti saikingai	43	43%	43,0	82,0
	Iliustruoti minimaliai	17	17%	17,0	99,0
	Kita	1	1%	1,0	100,0
	Iš viso	100	100%	100,0	

Ar vadovėlių spausdinimo kokybė tenkina Jūsų poreikius?

		Dažnis	Procentais	Procentai nuo galiojančių	Suminiai procentai
Galiojantys	Taip	74	74%	74,0	74,0
	Ne	2	2%	2,0	76,0
	Iš dalies	24	24%	24,0	100,0
	Iš viso	100	100%	100,0	

Kaip vertinate Jūsų naudojamų vadovėlių formatą, įrišimą, svorį?

		Dažnis	Procentais	Procentai nuo galiojančių	Suminiai procentai
Galiojantys	Teigiamai	41	41%	41,0	41,0
	Neigiamai	8	8%	8,0	49,0
	Pasitaiko trūkumų	51	51%	51,0	100,0
	Iš viso	100	100%	100,0	

Kaip vertinate vadovėlių popierių?

		Dažnis	Procentais	Procentai nuo galiojančių	Suminiai procentai
Galiojantys	Teigiamai	95	95%	95,0	95,0
	Neigiamai	5	5%	5,0	100,0
	Iš viso	100	100%	100,0	

Ką keistumėte vadovėlyje, jei būtų leista?

		Dažnis	Procentais	Procentai nuo galiojančių	Suminiai procentai
Galiojantys	Struktūrą	11	11%	11,0	11,0
	Turinį	33	33%	33,0	44,0
	Dizainą	8	8%	8,0	52,0
	Išdėstymą	20	20%	20,0	72,0
	Užduočių blokus	22	22%	22,0	94,0
	Kita	6	6%	6,0	100,0
	Iš viso	100	100%	100,0	

Kas labiausiai įtakoja vienokio ar kitokio vadovėlio pasirinkimą?

		Dažnis	Procentais	Procentai nuo galiojančių	Suminiai procentai
Galiojantys	Reklama	2	2%	2,0	2,0
	Mokyklos biudžetas	30	30%	30,0	32,0
	Bendrosios ugdymo programos	63	63%	63,0	95,0
	Kita	5	5%	5,0	100,0
	Iš viso	100	100%	100,0	

Kokius vadovėlius mokiniai renka dažniausiai?

		Dažnis	Procentais	Procentai nuo galiojančių	Suminiai procentai
Galiojantys	Informatyvius	4	4%	4,0	4,0
	Gausiai iliustruotus	12	12%	12,0	16,0
	Šiuolaikiškus	32	32%	32,0	48,0
	Kuriuos nurodo mokytojas	52	52%	52,0	100,0
	Iš viso	100	100%	100,0	

Ar turite galimybę naudotis pačiais naujausiais vadovėliais?

		Dažnis	Procentais	Procentai nuo galiojančių	Suminiai procentai
Galiojantys	Taip	57	57%	57,0	57,0
	Ne	43	43%	43,0	100,0
	Iš viso	100	100%	100,0	

**POŽYMIŲ DAŽNIŲ ANALIZĖS LENTELĖS
(PAGAL ANKETAS MOKINIAMS)**

Vadovėliai tau padeda mokytis?

		Dažnis	Procentais	Procentai nuo galiojančių	Suminiai procentai
Galiojantys	Taip	93	93%	93,0	93,0
	Kartais	7	7%	7,0	100,0
	Iš viso	100	100%	100,0	

Kas nurodo, iš kokių vadovėlių turi mokytis?

		Dažnis	Procentais	Procentai nuo galiojančių	Suminiai procentai
Galiojantys	Mokytojai	100	100%	100,0	100,0

Ar tavo vadovėliai pakankamai spalvingi ir iliustruoti?

		Dažnis	Procentais	Procentai nuo galiojančių	Suminiai procentai
Galiojantys	Taip	80	80%	80,0	80,0
	Ne	4	4%	4,0	84,0
	Galėtų būti spalvingesni	16	16%	16,0	100,0
	Iš viso	100	100%	100,0	

Tau lengviau mokyti, kai vadovėlyje:

		Dažnis	Procentais	Procentai nuo galiojančių	Suminiai procentai
Galiojantys	Daugiau paveikslėlių ir mažiau teksto	23	23%	23,0	23,0
	Mažiau paveikslėlių ir daugiau teksto	69	69%	69,0	92,0
	Nėra paveikslėlių	3	3%	3,0	95,0
	Kita	5	5%	5,0	100,0
	Iš viso	100	100%	100,0	

Norėtum, kad tekstai vadovėliuose būtų išspausdinti didesnėmis raidelėmis?

		Dažnis	Procentais	Procentai nuo galiojančių	Suminiai procentai
Galiojantys	Taip	19	19%	19,0	19,0
	Ne	57	57%	57,0	76,0
	Nežinau	24	24%	24,0	100,0
	Iš viso	100	100%	100,0	

Ką keistum vadovėliuose, jei tau būtų leista?

		Dažnis	Procentais	Procentai nuo galiojančių	Suminiai procentai
Galiojantys	Padaryčiau, kad vadovėliai svertų mažiau	27	27%	27,0	27,0
	Padaryčiau spalvingesnius	12	12%	12,0	39,0
	Labiau paryškinčiau taisykles, apibrėžimus	31	31%	31,0	70,0
	Padaryčiau plonesnius	9	9%	9,0	79,0
	Nieko nekeisčiau	21	21%	21,0	100,0
	Iš viso	100	100%	100,0	

Kaip vertinate Jūsų naudojamų vadovėlių formatą, įrišimą, svorį? * Kaip vertinate vadovėlių popierių?

		Kaip vertinate vadovėlių popierių?		Viso
		Teigiamai	Neigiamai	
Kaip vertinate Jūsų naudojamų vadovėlių formatą, įrišimą, svorį?	Teigiamai	41	0	41
	Neigiamai	6	2	8
	Pasitaiko trūkumų	48	3	51
Viso		95	5	100

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	8,978 ^a	2	,011
Likelihood Ratio	7,886	2	,019
Linear-by-Linear Association	1,431	1	,232
N of Valid Cases	100		

a. 3 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,40.

RANGINĖS KORELIACIJOS SKAIČIAVIMO REZULTATAI

Symmetric Measures

	Value	Asymp. Std. Error ^a	Approx. T ^b	Approx. Sig.
Interval by Interval Pearson's R	,120	,060	1,199	,233 ^c
Ordinal by Ordinal Spearman Correlation	,113	,065	1,126	,263 ^c
N of Valid Cases	100			

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

c. Based on normal approximation.

Kaip vertinate Jūsų naudojamų vadovėlių formatą, įrišimą, svorį? * Ar vadovėlių spausdinimo kokybė tenkina Jūsų poreikius?

Crosstabulation

		Ar vadovėlių spausdinimo kokybė tenkina Jūsų poreikius?			Viso
		Taip	Ne	Iš dalies	
Kaip vertinate Jūsų naudojamų vadovėlių formatą, įrišimą, svorį?	Teigiamai	32	1	8	41
	Neigiamai	7	1	0	8
	Pasitaiko trūkumų	35	0	16	51
Viso		74	2	24	100

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	9,375 ^a	4	,052
Likelihood Ratio	9,801	4	,044
Linear-by-Linear Association	1,490	1	,222
N of Valid Cases	100		

a. 4 cells (44,4%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,16.

Symmetric Measures

	Value	Asymp. Std. Error ^a	Approx. T ^b	Approx. Sig.
Interval by Interval Pearson's R	,123	,099	1,224	,224 ^c
Ordinal by Ordinal Spearman Correlation	,117	,100	1,167	,246 ^c
N of Valid Cases	100			

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

c. Based on normal approximation.

Vadovėliai gali įtakoti mokinių mokymosi rezultatus? * Kaip Jūs vertinate turinio ir vazidinių elementų santykį vadovėlyje? Crosstabulation

		Kaip Jūs vertinate turinio ir vazidinių elementų santykį vadovėlyje?				Viso
		Teigiamai	Neigiamai	Iliustracijos kartais neatspindi turinio esmės	Kita	
Vadovėliai gali įtakoti mokinių mokymosi rezultatus?	Taip	30	3	11	2	46
	Ne	2	0	1	0	3
	Iš dalies	33	0	18	0	51
Viso		65	3	30	2	100

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	6,928 ^a	6	,328
Likelihood Ratio	8,840	6	,183
Linear-by-Linear Association	,026	1	,871
N of Valid Cases	100		

a. 8 cells (66,7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,06.

Symmetric Measures

	Value	Asymp. Std. Error ^a	Approx. T ^b	Approx. Sig.
Interval by Interval Pearson's R	,016	,100	,161	,872 ^c
Ordinal by Ordinal Spearman Correlation	,013	,100	,130	,897 ^c
N of Valid Cases	100			

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

c. Based on normal approximation.

Kas labiausiai įtakoja vienokio ar kitokio vadovėlio pasirinkimą? * Ar turite galimybę naudotis pačiais naujausiais vadovėliais? Crosstabulation

		Ar turite galimybę naudotis pačiais naujausiais vadovėliais?		Viso
		Taip	Ne	
Kas labiausiai įtakoja vienokio ar kitokio vadovėlio pasirinkimą?	Reklama	1	1	2
	Mokyklos biudžetas	13	17	30
	Bendrosios ugdymo programos	41	22	63
	Kita	2	3	5
Viso		57	43	100

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	4,594 ^a	3	,204
Likelihood Ratio	4,590	3	,204
Linear-by-Linear Association	,555	1	,456
N of Valid Cases	100		

a. 4 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,86.

Symmetric Measures

	Value	Asymp. Std. Error ^a	Approx. T ^b	Approx. Sig.
Interval by Interval Pearson's R	-,075	,105	-,744	,459 ^c
Ordinal by Ordinal Spearman Correlation	-,140	,103	-1,403	,164 ^c
N of Valid Cases	100			

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

c. Based on normal approximation.

Kas labiausiai įtakoja vienokio ar kitokio vadovėlio pasirinkimą? * Kokius vadovėlius mokiniai renkasi dažniausiai? Crosstabulation

		Kokius vadovėlius mokiniai renkasi dažniausiai?				Viso
		Informatyvius	Gausiai iliustruotus	Šiuolaikiškus	Kuriuos nurodo mokytojas	
Kas labiausiai įtakoja vienokio ar kitokio vadovėlio pasirinkimą?	Reklama	0	0	1	1	2
	Mokyklos biudžetas	1	4	9	16	30
	Bendrosios ugdymo programos	3	8	19	33	63
	Kita	0	0	3	2	5
	Viso	4	12	32	52	100

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	2,999 ^a	9	,964
Likelihood Ratio	3,844	9	,921
Linear-by-Linear Association	,003	1	,958
N of Valid Cases	100		

a. 11 cells (68,8%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,08.

Symmetric Measures

	Value	Asymp. Std. Error ^a	Approx. T ^b	Approx. Sig.
Interval by Interval Pearson's R	-,005	,079	-,052	,958 ^c
Ordinal by Ordinal Spearman Correlation	-,019	,096	-,189	,850 ^c
N of Valid Cases	100			

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

c. Based on normal approximation.

UGDYMO PLĖTOTĖS CENTRAS

PAŽYMA DĖL DALYVAVIMO KURSUOSE

2010-11-17 Nr. *42-1355 (A II)*
Vilnius

Pažymima, kad Ugdymo plėtotės centro organizuotame seminare „Bendrojo lavinimo dalykų vadovėlių ir kitos mokymo(si) medžiagos turinio vertinimas (III srutis)“ vykusioje 2010 m. lapkričio 17 d. (šilutės, vil.) dalyvavo sąraše nurodyti dalyviai.

PRIDEDAMA. Seminare „Bendrojo lavinimo dalykų vadovėlių ir kitos mokymo(si) medžiagos turinio vertinimas (III srutis)“ dalyvių sąrašas. 1 lapas.

Direktorius

Giedrius Vaidelis

KOPIJATIKRA
Jonita...
2010-11-17

Ramunė Šaučiulytė, tel. (8 5) 210 9820, el. p. ramune.sauciulyte@ipc.amn.lt

Viešasis uždavinys, Teflexo p. 32, 06200 Vilnius, tel. (8 5) 210 9820, faks. (8 5) 210 9821
Būklės registracijos Nr. 200711020, kodas 20220794
PVM mokesčio kodas LT1000488849, a. s. Nr. 4873006101181410, AB Swedbankas, kodas 73000.

SEMINARO
"BENDROJO LAVINIMO DALYKŲ VADOVĖLIŲ IR KITOS MOKYMO(SI)
MEDŽIAGOS TURINIO VERTINIMAS"

DALYVIŲ SĄRAŠAS

Vilnius
2010 m. lapkričio 17 d.

1. Alenskienė Stasė, Klaipėdos Vytauto Didžiojo gimnazija
2. Aleščikienė Jolanta, Panevėžio Margaritos Rimkevičaitės technologinė mokykla
3. Armanavičienė Virginija, Vilkaviškio r. Gižų K. Baršausko pagrindinė mokykla
4. Birgelytė Antra, Vilniaus pedagoginis universitetas
5. Buračienė Aurelija, Šiaulių Jovaro pagrindinė mokykla
6. Dambrauskienė Rita, Kauno V. Tomėnienės vaikų reabilitacijos centro mokykla
7. Dubrišienė Daiva, Bieštono gimnazija
8. Emeljanovas Arūnas, Lietuvos Kūno kultūros akademija
9. Gufauskaitė Antra, Kauno Julijanosvos katalikiška vidurinė mokykla
10. Hloknšienė Inga, Radviliškio r. Seduvos gimnazija
11. Karvelis Delmantas, Vilniaus Simono Daukanto gimnazija
12. Klibavičius Darius, Kauno Jėzuitų gimnazija
13. Kučianskienė Remigija, Šakių Aukuro pagrindinė mokykla
14. Lesaitis Gediminas, Istorijos institutas
15. Malikėnienė Rasa, Vilniaus Antakalnio vidurinė mokykla
16. Malinauskaitė Vilija, UAB „Intelligent Creation“ kūrybos direktorė
17. Masoit Irena, Vilniaus pedagoginis universitetas
18. Mikalauskas Ramūnas, Šiaulių r. Lieporių gimnazija
19. Navickaitė Valdonė, Vilniaus r. Veriškių pradinė mokykla
20. Navickas Vytautas, Vilniaus pedagoginis universitetas
21. Paškevičiūtė Nijolė, Vilniaus Radvilų gimnazija
22. Pečiulytė Justina, Vilniaus universitetas
23. Rupainienė Virginija, Kauno Panemunės pradinė mokykla
24. Tamošaitis Mindaugas, Vilniaus Simono Daukanto gimnazija
25. Tatarikėlna Laura, Vilniaus „Vilnos“ pagrindinė mokykla
26. Umbrasaitė Ingrida Viktorija, Vilniaus Tuskulėnų vidurinė mokykla
27. Valančienė Raimonda, Plungės r. Absėdžių vidurinė mokykla
28. Viršilicė Lina, Kauno J. Dobkevičiaus vidurinė mokykla
29. Žubauskienė Lina, Gargždų „Minijos“ vidurinė mokykla
30. Zalytė Narimantas, Akmenės gimnazija